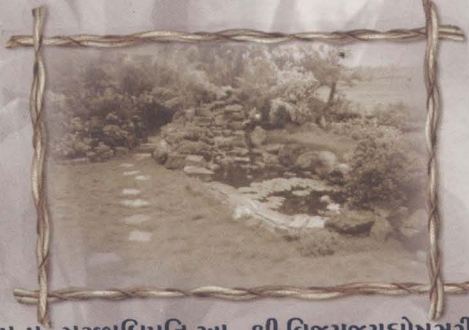

गुरुवंदन-पद्यकूभाण

भाष्यता रहस्यो

विवरणाकार : प.पू. गच्छाधिपति आ. श्री विजयजयधोषसूरी श्ररजु म.सा.

॥ श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथाय नमः ॥
श्री प्रेम-लुपनमानु सूरिभ्यो नमः

गुरुवंदन-परमकुमार भाष्यता रहस्यो

: विवरणकार :

प.पू. प्रवचनगार्डी आ. श्री
विजय लुपनमानुसूरीश्वरशु म.ता
पद्मविभूषक प.पू. गच्छाधिपति आ.
श्री विजय जयधोष सू. म.

: प्रकाशक :

दिव्यदर्शन ट्रस्ट
३८, कविकुंड सोसायटी,
मङ्गलीपुर चार रस्ता, धोणका- ३८७८१०

પ્રકાશન	વિ. સં.	નકલ
પ્રથમ આવૃત્તિ	૨૦૫૦	૫૦૦
દ્વિતીય આવૃત્તિ	૨૦૫૩	૫૦૦
તૃતીય આવૃત્તિ	૨૦૫૯	૫૦૦

કિંમત

રૂ. ૨૫-૦૦

: સૌજન્ય :

શ્રી વર્ધમાન જેન સંઘ

નાસિકના જ્ઞાન ખાતામાંથી પ્રસ્તુત પુસ્તકનું પ્રકાશન...
પ.પૂ.પં. તપસ્વીરત્ન શ્રી જયસોમ વિ.મ. ની પ્રેરણાથી

દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટ

૩૯, કલિકુંડ સોસાયટી,
મફલીપુર ચાર રસ્તા,
ઘોળકા-૩૮૭૮૧૦

પ્રા
પ્રિ
સ્થા
ન

અરવિંદભાઈ જે. શાહ
૮૯, શેખ મેમણ સ્ટ્રીટ,
૧લે માળે,
મુંબઈ-

રસિકલાલ રતિલાલ
એલ. કે. ટ્રસ્ટ બિલ્ડીંગ,
પાંચકુવા, અમદાવાદ-૨.

મુદ્રક : કિરીટ ગ્રાફીક્સ, ૨૦૮/આનંદ શોપીંગ સેન્ટર, રતનપોળ, અમદા.૧ © : ૫૩૫૨૬૦૨

આંખો દેખા, કાનો સુના

જબ મેં થા, તબ ગુરુ નાહીં, અબ ગુરુ હેં, હમ નાહીં;
પ્રેમ ગલી અતિ સાંકરી, તામેં દો ન સમાહિ.....

પરમાત્મપદ સુધી પહોંચવાના અનેકાનેક માર્ગો છે- ભક્તિયોગ, જ્ઞાનયોગ, ક્રિયાયોગ, ધ્યાનયોગ..... પોતપોતાની રુચિ અને યોગ્યતાનુસાર જીવો તે તે માર્ગોમાં જોડાઈ આત્મકલ્યાણ સાધી શકે છે, પરંતુ તે ચારે માર્ગોના આધારભૂત કોઈ પણ તત્વ હોય તો તે છે- 'ગુરુતત્વ'.... ગુરુદેવોના માર્ગદર્શન વિના, સહાય વિના આ દુનિયાનો કોઈ પણ જીવ મોક્ષે ગયો નથી કે જવાનો નથી. બધા માર્ગોના રહસ્યોના જ્ઞાતા, વાત્સલ્યમયી મા બનીને શિષ્યોના જીવનનું ઘડતર કરનારા, યોગ્યાયોગ્યનો ભેદ જાણી તે પ્રમાણે જ્ઞાનદાન કરનારા ગુરુદેવની કૃપા જ સાધકોના જીવનનું અમૂલ્ય ભાથુ છે.

દેવતત્વ હોય કે ગુરુતત્વ, જ્યાં સુધી સમર્પણભાવ ન આવે, બિનશરતી શરણાગતિ ન સ્વીકારાય ત્યાં સુધી સાચી કૃપા ઉતરતી નથી. આથી એક કવિહૃદયે ઉપરોક્ત પંક્તિઓમાં ગુરુભક્તિનું રહસ્ય અદ્ભૂત રીતે ખોલ્યું છે. અહંકારની હાજરીમાં સમર્પણભાવ આવી શકતો નથી અને સમર્પણભાવની સાથે અહંકારને ઉભેય બનતું નથી. અંધકાર અને પ્રકાશ જેટલો વિરોધ-ભાવ બે વચ્ચે છે. “અહં રે અહં, તું જાને મરી, પછી બાકી રહે તે હરિ”- આ પંક્તિ પણ અહંકારના ભુક્કા બોલાવી દેવા આપણને લલકારે છે. સંપૂર્ણ સમર્પણભાવ આધ્યાત્મિકતાના શિખરે પહોંચાડી દેવા સમર્થ છે.

આવો સમર્પણભાવ તો જ આવે, જ્યારે ગુરુદેવોની મહાનતાની પિછાણ થાય, વિધિવત્ ગુરુદેવોની ઉપાસના થાય, આશાતનાઓનું નિવારણ થાય, ગુરુદેવોએ બતાવેલા માર્ગ ચાલવાનું બને. પ્રસ્તુત પુસ્તિકા ગુરુતત્વની ઉપાસનાના અદ્ભૂત પદાર્થોના ભંડારસમી છે. આશાતનાનું નિવારણ અને ઉપાસનાનું વિવરણ, બન્ને

દ્વારા સાધકોના મનની શંકાઓને દૂર કરનારી આ રામબાણ દવા છે. સાથે સાથે પર્યક્ષબાણ ભાષ્યના રહસ્યાર્થોને સમાવી લઈને ગુરુકૃપાથી મળતી વિરતિની શુદ્ધિ અને પુષ્ટિ કઈ રીતે કરવી તેની છણાવટ કરવા દ્વારા સાધકોને સર્વાંગીણ આર્ગદર્શન આપનારી એક ગાઈડ જેવી બની ગઈ છે.

પૂજ્યપાદ પરમગીતાર્થ સિદ્ધાંતદિવાકર ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્વિજયજયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજાની ઘણું જીણું કાંતી શકનારી તીક્ષ્ણ અને માર્ગાનુસારી પ્રજ્ઞાએ કેવા અને કેટલા રહસ્યો ખેલ્યા છે એ તો પ્રસ્તુત પુસ્તિકાના સાદ્યંત અભ્યાસ દ્વારા જિજ્ઞાસુ અભ્યાસુઓ જાણી શકશે.

વર્ષો સુધી અખંડપણે ગુરુકુળવાસ સેવનાર, ગુરુકૃપાના ધારક, અનેકાનેક આચાર્ય ભગવંતો તથા મુનિભગવંતોના વિશ્વાસ-ભાજન પૂજ્યપાદશ્રી આજે જૈનશાસનમાં બહોળી પ્રસિદ્ધિ પામી ચૂક્યા છે. આગમોના હાલતાં-ચાલતાં કોમ્પ્યુટર તરીકે વિખ્યાત મહાપુરુષની કલમે સર્જાયેલા આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિ પ.પૂ.સચ્ચારિત્રનિધિ મુનિરાજશ્રી ભદ્રેશ્વરવિજયજી મ.ના કુશળ સંપાદન હેઠળ બહાર પડેલ, જેની પ્રેસકોપી પ.પૂ. અધ્યાત્મરસિક મુનિરાજશ્રી મુક્તિદર્શનવિજયજી મ.એ કરેલ તથા પર્યક્ષબાણ ભાષ્યના પૂજ્યપાદ ગચ્છાધિપતિશ્રીના મુદ્દાઓ પરથી તાર્કિકાગ્રણી પ.પૂ. પંન્યાસશ્રી અભયશેખરવિજયજી મ.એ સરળ વિવેચન કરેલ.

ટૂંક સમયમાં જ અત્યુપયોગી બનેલ પુસ્તિકાની પ્રથમ આવૃત્તિ અલભ્ય બનતા આ દ્વિતીય આવૃત્તિ બહાર પાડવામાં આવે છે. પૂજ્યપાદશ્રીના અનેકાનેક પુસ્તકોના સંપાદન ભક્તિભાવે કરનાર પ.પૂ.મુનિરાજશ્રી સત્યકાંતવિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણા પુસ્તક પ્રકાશનમાં સહાયક બની છે.

પ્રાંતે, અભ્યાસુ જીવોને ઉપયોગી અન્ય પણ પુસ્તકો આગમ રહસ્યોના ભંડારસમા પૂજ્યપાદશ્રી પાસેથી પ્રાપ્ત થાય એવી અભિલાષા સહ.....

—સંયમબોધિવિજય

ગુરુવંદન ભાષ્ય

ગુરુ = જિનાજ્ઞાના તેમજ પાંચ મહાવ્રતોના ધારક સાધુઓ... સાધ્વીઓ.....વિશેષથી-આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પદસ્થ, ગીતાર્થ તેમજ ગુર્વાજ્ઞામાં વ્યવસ્થિત અન્ય મહાત્માઓ....

વંદન ત્રણ પ્રકારે :- (૧) ફેટા વંદન (૨) થોભવંદન (૩) દ્વાદશાવર્ત વંદન

(૧) ફેટા વંદન : મસ્તક નમાવી, શક્ય હોય તો હાથ જોડી 'અંજલી કરી' 'મત્યએણ વંદામિ' કહેવું તે.....આની કંઈક વિશેષ વિચારણા:-

(૧) સાધુ, સાધુઓને રસ્તામાં મળે ત્યારે નાના, મોટાને પ્રથમ કરે....તે વખતે મોટા પણ નાનાને સામું 'મત્યએણ વંદામિ' કહે. કદાચ નાના ભૂલી જાય તો મોટા પણ પ્રથમ 'મત્યએણ વંદામિ' કહે.

(૨) ગોચરીથી આવીને સ્વ ઉપાશ્રયમાં પેસતાં 'નિસીહિ નમો ખમાસમણાણં' સર્વ સાધુઓને ઉદ્દેશીને હોય છે અને તે પછી આચાર્ય મ. ની કે જે વડિલ હોય તેની પાસે જઈને જે 'મત્યએણ વંદામિ' કહેવાનું હોય છે તે પણ આ ફેટા-વંદન છે. ગોચરી સિવાય પણ સ્વવસતિમાં પેસતાં જે વડિલોને 'નમો ખમાસમણાણં' અને બાકીનાને 'મત્યએણ વંદામિ' બોલાય છે તે પણ આ પ્રકારનું જ ફેટાવંદન જાણવું.

(૩) બીજા સાધુઓના મકાનમાં (પોતે નહીં ઉતરેલા બીજા મકાનમાં) પેસતી વખતે પેસનાર સાધુ 'મત્યએણ વંદામિ' કહે.

(૪) એ મકાનમાં રહેલા સાધુઓ પણ 'મત્યએણ વંદામિ' કહે, તેમાં આવનાર પર સમુદાયના હોય, વિશિષ્ટ ગુણ સંપન્ન હોય કે બહુ મોટા પદસ્થ હોય તો બધા ઊભા પણ થાય. આચાર્ય પણ ઊભા થાય.

(૫) વંદન કરતા નાના સાધુ સાધ્વી વગેરેને વંદન લેનાર રત્નાધિક વગેરે સામું જે 'મત્યએણ વંદામિ' કહે છે તે પણ ફેટાવંદન છે.

(૬) મકાનમાંથી બહાર જતી વખતે વડિલને ‘મત્થએણ વંદામિ’ કહીને જવું.

(૭) બહાર જવા સાથે નીકળેલ સાધુઓથી છૂટા પડતાં કે પછી સાથે ભેગા થતાં બધે હાથ જોડીને મસ્તક નમાવીને ‘મત્થએણ વંદામિ’ કહેવું.

(૮) આ રીતે સાધ્વીઓએ સાધ્વી માટે સમજવું. સાધ્વીઓએ રસ્તામાં સાધ્વીઓને ‘મત્થએણ વંદામિ’ કરવું પણ કોઈપણ સાધુને કરવાનું હોતું નથી. તેમ સાધુએ સાધ્વીને કરવાનું હોતું નથી. (કોઈ પ્રભાવક કે વિશિષ્ટ વ્યક્તિ હોય તો હાલના રિવાજ મુજબ દૂરથી કરે.)

(૯) સાધ્વીઓએ આઠમ, ચૌદસ કે વાયના વખતે જ સાધુઓની વસતિમાં જવાનું હોય છે. તે સિવાય નહિ. તે વખતે વડિલને (આચાર્ય મહારાજને) પહેલાં ‘મત્થએણ વંદામિ’ કહે. (સામાન્યથી સાધ્વીઓએ બીજા બધા સાધુઓને વંદન કરવાનું હોતું નથી.)

(૧૦) શ્રાવકોએ સાધુઓને અને શ્રાવિકાઓએ સાધ્વીઓને રસ્તામાં આ ફેટાવંદન કરવાનું હોય છે. શ્રાવકે સાધ્વીના ઉપાશ્રયમાં કારણે જાય ત્યારે તેમજ પોતાને ત્યાં વહોરવા આવ્યા હોય ત્યારે સાધ્વીજીને આ વંદન કરવાનું હોય છે. શ્રાવિકાએ સાધુ-સાધ્વીજી મહારાજ પોતાને ઘરે વહોરવા આવે ત્યારે પણ આ વંદન કરવાનું હોય છે.

(૧૧) ‘તત્થ મિહો આઙ્મં તુ સયલ સંઘે’ આનાથી જણાય છે કે શ્રાવકો પરસ્પર જે સાધર્મિક તરીકે હાથ જોડે, લલાટે હાથ જોડી મસ્તક નમાવે, ‘પ્રણામ’ કહે વગેરે પણ ફેટાવંદનરૂપ છે. સાધર્મિકને પણ પૂજ્ય તરીકે સ્વીકારવાના હોવાથી આ પ્રણામ છે. મોટા સાધુએ જેમ સાધુતાના કારણે નાનાં સાધુ પણ પૂજ્ય હોઈ ‘મત્થએણ વંદામિ’ કહેવાનું છે તેમ શ્રાવકને પણ નવા જુના બધા શ્રાવકો શ્રાવકપણાના કારણે પૂજ્ય હોઈ ‘ધર્મી’ તરીકે આ પ્રણામ કરવાના હોય છે.

(૨) **૧થોભ વંદન** : ખમાસમણ (પંચાંગ પ્રણિપાત) પૂર્વક વંદન કરવું તે.

સામાચારીથી આ વંદન :- બે ખમાસમણ, ઈચ્છકાર, ખમાસમણ (પદસ્થ હોય તો, અન્યથા ખમાસમણ વિના સીધો) અબ્બુટ્ટીઓ ખામી પછી ખમાસમણ દેવા રૂપ છે. આમ પદસ્થને ચાર ખમાસમણ આવે અને અપદસ્થને ત્રણ ખમાસમણ દેવાના આવે.

(૧) આ થોભવંદન સાધુઓ મોટા સાધુઓને, સાધ્વીઓ સાધુઓને તેમજ મોટી સાધ્વીઓને, ^૨શ્રાવકો બધા સાધુઓને અને શ્રાવિકાઓ બધા સાધુ-સાધ્વીઓને કરે.

(૨) રોજ સ્વસ્થાનમાં બધાને આ વંદન એકવાર કરવું. બીજા ઉપાશ્રયમાં રહેલાને પાંચ તિથિએ અવશ્ય કરવું. છેવટે શક્તિ મુજબ કરવું.

(૩) આ વંદનમાં ઈચ્છકાર સૂત્રમાં જવણિજજં ચ ભે સુધીનો અને અબ્બુટ્ટિઆ સૂત્રમાં જવણિજજં ચ ભે વંદનસૂત્રનો (દ્વાદશાવર્ત-વંદન સૂત્રનો) ભાવ આવી જાય છે.

(૪) આ વંદનમાં અબ્બુટ્ટિઆ પછી ખમાસમણ દેવાનું ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું.

(૫) જેમ દૂત વંદન કરીને વાત જણાવે અને પછી (જવાની) રજા મળતા વંદન કરીને જાય તેમ ઈચ્છકાર પૂર્વે અને અબ્બુટ્ટિઆ પછી વંદન(ખમાસમણ)છે. ગુરુવંદનના આગળનાં બે ખમાસમણમાં સામાચારી હેતુ બતાવ્યો છે અને ચૈત્યવંદન ભાષ્ય, નમુત્યુણાં અને બીજી વારની ચાર થોયોમાં આ હેતુ બતાવ્યો છે.)

(૬) શ્રાવકોએ સાધ્વીજીઓને આ વંદન કરવાનું હોતું નથી.

(૩) દ્વાદશાવર્ત વંદન : વાંદણા સૂત્રમાં પોતાના હાથથી ગુરુચરણે તેમજ સ્વલલાટે સ્પર્શ કરતાં ૧૨ આવર્ત થાય છે. માટે આને દ્વાદશાવર્ત કહેવાય છે.

આ વંદનમાં ઈરિયાવહિયા-ખમાસમણ-મુહપત્તિ-બે વાંદણા-ઈચ્છકાર-અબ્બુટ્ટિઓ-વાંદણાં (કે ખમાસમણા) આવે.

મુખ્ય આચાર્ય કે પદસ્થ પાસે આ વંદનમાં લઘુ પ્રતિક્રમણ ભેગું કરી વંદન કરવું. જે હાલમાં 'રાઈમુહપત્તિ' તરીકે ઓળખાય છે.

તેની વિધિ: ઈરિયાવહિયા-ખમાસમણ-મુહપત્તિ-વાંદણા-ઈચ્છકારેણા
સંદિસહ ભગવાનૂ રાઈઅં આલોઉં? ઈચ્છં, સવ્વસ્સવિ-વાંદણા-ઈચ્છકાર-
અબ્ભુદ્ધિઓ-વાંદણા-બહુવેલના બે આદેશ. (વંદનસૂત્રનો અર્થ આગળ બતાવશે.)

ગુરુવંદનભાષ્યનાં ૨૨ મૂળદ્વારના ૪૯૨ ઉત્તર ભેદી

(૧) વંદનના નામ	૫	(૨) દષ્ટાન્ત	૫
(૩) વંદનને અયોગ્ય	૫	(૪) વંદનને યોગ્ય	૫
(૫) વંદન અદાતા	૪	(૬) વંદન દાતા	૪
(૭) વંદનના નિષેધસ્થાન	૫	(૮) વંદનના અનિષેધસ્થાન	૪
(૯) વંદનના કારણ	૮	(૧૦) આવશ્યક	૨૫
(૧૧) મુહપત્તિ પરિવેહણ	૨૫	(૧૨) શરીર પરિવેહણ	૨૫
(૧૩) વંદનના દોષ	૩૨	(૧૪) વંદનથી ઉત્પન્ન થતા ગુણ	૬
(૧૫) ગુરુસ્થાપના	૧	(૧૬) અવગ્રહ	૨
(૧૭) ગુરુઅક્ષર	૨૫	(૧૮) પદસંખ્યા	૫૮
લઘુઅક્ષર	૨૨૬		
(૧૯) સ્થાન-શિષ્યના પ્રશ્નો	૬	(૨૦) ગુરુવચન-ઉત્તરો	૬
(૨૧) ગુરુઆશાતના	૩૩	(૨૨) વિધિ	૨
			૪૯૨

વંદનનું મહત્વ

ધર્મનું મૂળ વિનય છે. જે ગુણવાનની પ્રતિપત્તિ, ભક્તિ, બહુમાન, સરભરારૂપ છે. આ પ્રતિપત્તિ વિધિપૂર્વકના વંદનથી થાય છે. એટલે કે આ વંદન, વિધિથી વંદન કરનારના પોતાના હૃદયમાં તેમજ જોનારના હૃદયમાં જેમને વંદન કરાઈ રહ્યું છે તેમની ગુણવાન તરીકેની સ્થાપના કરાવે છે.

દ્વાર પહેલું

વંદનના પાંચ નામ

ગુણવાનની પ્રતિપત્તિરૂપ આ વિનય જેમ વંદનવિધિથી થાય છે. તેમ બીજી રીતે પણ થાય છે. તેથી તે પ્રતિપત્તિઓની પણ ગુરુવંદન તરીકે

વિવક્ષા કરી વંદનના પાંચ નામ (પાંચ પ્રકાર) બતાવ્યા છે. અર્થાત્ રત્નાધિકા-
દિની ગુણવાન તરીકે હૃદયમાં સ્થાપના જેમ વંદનવિધિ કરવાથી થાય છે
તેમ તેઓની ધર્મોપકરણ અંગેની સંયમ પૂર્વકની ક્રિયાથી પણ થાય છે તેથી
તે ચિત્તિકર્મ વગેરેને પણ વંદન તરીકે વિવક્ષી આ પાંચ નામભેદ કહ્યા છે.

(૧) વંદન કર્મ : મન, વચન, કાયાના પ્રશસ્ત વ્યાપાર સમુહથી
ગુરુની સ્તવના.

(૨) ચિત્તિ કર્મ : કુશલ કર્મ ઉપચયના સાધનભૂત ગુરુસંબંધી
રજોહરણાદિ ઉપકરણો અંગેની પરિલેહણાદિ ક્રિયા.

(૩) કૃતિ કર્મ : નમન વગેરે ક્રિયા.

(૪) પૂજા કર્મ : મન, વચન, કાયાના પ્રશસ્ત વ્યાપાર, નમ્રતા,
વિનય સૂચક બધી શુભ પ્રવૃત્તિ.

(૫) વિનય કર્મ : જેનાથી કર્મનો વિનાશ થાય તેવી ગુરુને અનુકૂળ
પ્રવૃત્તિ.

અથવા એક વિચારણા રૂપે વંદન-ગુરુસેવાના ૫ પ્રકાર નીચે પ્રમાણે:

(૧) વંદન કર્મ : પ્રણામ, ફેટાવંદનાદિ ત્રણ પ્રકાર.

(૨) ચિત્તિ કર્મ : ગુરુના ઉપકરણો વગેરેની પ્રતિલેખના, સંભાળ.

(૩) કૃતિ કર્મ : ગુરુની વિશ્રામણા વગેરે શારીરિક સંભાળ.

(૪) પૂજા કર્મ : ગુરુની સ્તવના-બહુમાનાદિ.

(૫) વિનય કર્મ : અભ્યુત્થાનાદિ...

આ પાંચેય પ્રકારે ગુરુનું ગૌરવ થતું હોવાથી ગુરુવંદનરૂપ છે.

દ્વાર ખીલું

દષ્ટાન્ત

આ પાંચેયના દ્રવ્ય-ભાવ એમ બે ભેદ છે અને બે દષ્ટાંત છે.

વંદન કર્મ : દ્રવ્ય-શીતલાચાર્ય પહેલાં, ભાવ-શીતલાચાર્ય પછી

ચિત્તિ કર્મ : શુલ્લકાચાર્યની પ્રેત છોડવાની ઈચ્છા વખતે

રજોહરણાદિ દ્રવ્યચિત્તિકર્મ. પાછા ફર્યા ત્યારે ભાવ ચિત્તિકર્મ.

કૃતિ કર્મ : દ્રવ્ય-વીરક શાળાપતિ, ભાવ-કૃષ્ણ

પૂજા કર્મ : દ્રવ્ય-ભાવ..... ૨ રાજસેવક

વિનય કર્મ : દ્રવ્ય-પાલક, ભાવ-શાંભ

દ્વાર ત્રીજું

વંદનને અયોગ્ય

કોને વંદન ન કરવું ?

પાસત્યાદિ પાંચ કુગુરુઓને વંદન ન કરવું.

(૧) પાર્શ્વસ્થ : જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્રની પાસે માત્ર રહે, સેવે નહિ.

બે ભેદ :- સર્વ પાર્શ્વસ્થ : સમ્યજ્ઞાન - દર્શન - ચારિત્રમાં ન પ્રવર્તે, તેના અતિયારોને વર્જે નહી. તેથી સર્વરહિત કેવળ વેષધારી.

દેશ પાર્શ્વસ્થ : શ્યાતરપિંડ-રાજપિંડ-નિત્યપિંડ વગેરે કારણ વિના વીપરે, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રમાં થોડા થોડા અતિયારો લગાડયા કરે.

(૨) ઓસત્ર(અવસત્ર): સાધુસામાચારીમાં શિથિલ હોય તે.

બે ભેદ :- દેશ અવસત્ર : પ્રતિક્રમણ,પડિલેહણ આદિ આવશ્યક ક્રિયાઓ વ્યવસ્થિત ન કરે, ઓછા વત્તા પ્રમાણમાં કે પરાણે કરે.

સર્વ અવસત્ર : શેષકાળમાં પીઠ-ફલક-પાટ-પાટલા વાપરે, સ્થાપના પિંડ ગ્રહણ કરે. પ્રાભૃતિકા ભોજી હોય.

(૩) કુશીલ - ખરાબ આચારવાળો.

ત્રણ ભેદ : (૧) જ્ઞાનકુશીલ : જ્ઞાનાચારના આઠ આચારોનું પાલન ન કરે. (૨) દર્શન કુશીલ : દર્શનાચારના આઠ આચારોનું પાલન ન કરે. (૩) ચારિત્ર કુશીલ : યંત્ર-મંત્ર સ્વપ્રક્રમ નિમિત્તાદિ કહે. પોતાનાં જાતિ, કુલનો પ્રકાશ કરે. સ્નાનાદિક વગેરેથી શરીરવિભુષા કરે. સ્ત્રી-પુરુષના લક્ષણ કહે. કામણ-વશીકરણાદિક્રિયાઓ કરે.

(૪) સંસક્ત : ગુણ-દોષનો મિશ્રણવાળો.

બે ભેદ....સંકિલ્પ સંસક્ત: જે હિંસાદિ પાંચ મહાઆશ્રવોથી યુક્ત હોય, ત્રણેય ગારવથી લેપાયેલો હોય અને સ્ત્રી-ધરયુક્ત માત્ર વેષધારી હોય.

અસંકિલ્પ સંસક્ત : “જેવા સાથે તેવા”ના આચારવાળો અર્થાત્ સંવિગ્ન જોડે હોય તો તેમના ગુણવાળો, પાર્શ્વસ્થ સાથે તેમના ગુણવાળો.

(પ) યથાઈદ : મરજી મુજબ વર્તનાર. અનેક પ્રકારે છે.

પોતાની મતિ પ્રમાણે આગમનો અર્થ કરે, વિગઈઓ વાપરે, ગૃહસ્થના કાર્યોમાં પ્રવર્તે, નાના પણ અપરાધમાં આકોશકોષ કરે, સુખશીલ બને.

દ્વાર યોથું

વંદન કોને કરવું ? આચાર્યાદિ પાંચને.....

આચાર્ય : સૂત્રાર્થ ઉભયના જાણકાર, સમસ્ત પ્રશસ્ત લક્ષણ યુક્ત, ગાંભીર્ય, ધૈર્ય, સ્થૈર્યાદિ ગુણયુક્ત, અર્થ વાચના આપનાર.....

ઉપાધ્યાય : આચાર્ય પદ યોગ્ય, સૂત્ર વાચના આપનાર.....

પ્રવર્તક : જે સાધુ તપ સંયમાદિ યોગોમાંથી જે યોગને અસહ-અસમર્થ હોય તેમાંથી તેનું નિવર્તન કરાવે.

સ્થવિર : શક્તિ હોવા છતાં તપ-સંયમ જ્ઞાનાદિ યોગમાં સીદાતાને (ઉત્સાહ વિનાનાને) આલોક-પરલોકના નુકશાન બતાવીને તે તે યોગમાં સ્થિર કરે.

રત્નાધિક : પર્યાય જ્યેષ્ઠ=દીક્ષાપર્યાયમાં મોટા..... (આચાર્યાદિ પર્યાયમાં નાના હોય તો પણ નિર્જરા માટે વંદન કરવું.) હારિભદ્રીય આવ. (શ્લોક - ૧૧૮૫)માં હીન પર્યાયવાળા પણ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક કે સ્થવિરને રત્નાધિકે પણ વંદન કરવું એ વાત છે. પૂર્વકાળમાં કરતા હતા.

દ્વાર પાંચમું

વંદન અદાતા

સાધુઓએ વંદન કોની પાસે ન કરાવવું? કોનું વંદન ન લેવું?

(૧) દીક્ષિત માતા : પુત્રીની દીક્ષા પહેલાં થઈ હોય તો પણ તે દીક્ષિત માતાનું વંદન ન લે.

(૨) દીક્ષિત મોટી બહેન : નાની બહેનની દીક્ષા પહેલાં થઈ હોય તો પણ તે દીક્ષિત મોટી બહેનનું વંદન ન લે.

(૩) દીક્ષિત પિતા : પ્રથમ દીક્ષિત પુત્ર દીક્ષિત પિતાનું વંદન ન લે.

(૪) દીક્ષિત મોટાભાઈ : નાના ભાઈની દીક્ષા પહેલાં થઈ હોય તો પણ તે દીક્ષિત મોટાભાઈનું વંદન ન લે.

(૫) રત્નાધિક : રત્નાધિકનું વંદન નાના સાધુઓ ન લે.

આમાં રત્નાધિકનું વંદન લેવામાં જ્ઞાનાદિની આશાતના છે. બાકીના ૪ માં લોકવિરૂદ્ધ-લોકનિંદા-માબાપ વગેરેને અપ્રીતિ ઇત્યાદિ દોષો છે.

રત્નાધિક સાધુ નાના સાધુ પાસે પાઠ લે તો પૂર્વ કાળે વંદન કરવાનો શાસ્ત્રીય માર્ગ હતો. હાલમાં એના સ્થાને સ્થાપનાજીને વંદન કરી રત્નાધિકે પાઠ લેવો.

એ રીતે માતા, પિતા, વડિલભાઈ કે મોટી બહેને પુત્ર, પુત્રી, નાના ભાઈ કે નાની બહેન પાસે પાઠ લેવાનો હોય ત્યારે સ્થાપનાજીને વંદન કરવું.

૩દીક્ષિત માતા અને દીક્ષિત મોટી બહેન દીક્ષા પર્યાયમાં મોટા એવા દીક્ષિત પુત્ર અને દીક્ષિત નાના ભાઈને વંદન કરી શકે. જેમ ગૃહસ્થ માતા-પિતા-મોટાભાઈ વગેરે કરે છે તેમ કરી શકે.

વાચના, આલોચના, પરચક્ષાણ વગેરે અવસરે માતા-પિતા, વડિલભાઈ વગેરેનો વંદન કરવાનો (શ્રુતજ્ઞાનની ઉપાસના રૂપે) આગ્રહ હોય તો પૂર્વકાળે શ્રુત આપનાર આચાર્ય (પુત્રે) એકાંતમાં કરાવવાનો વિધિ હતો. શ્રુતજ્ઞાનની આટલી મહત્તા છે.

દ્વાર છટું

વંદન કરનાર કેવા ગુણોથી યુક્ત હોય ?

પંચમહવ્યયજુત્તો, અળલસ માણપરિવજ્જિયમઙ્ગો ।

સંવિગ્ગ નિજ્જરટ્ટી, કિઙ્ગકમ્મકરો હવઙ્ગ સાહુ ॥ આ. નિ. ૧૧૧૭ ॥

પાંચ મહાવ્રતથી યુક્ત, આળસ રહિત, જાતિ વગેરેના અભિમાન વિનાની બુદ્ધિવાળો, સંવિગ્ન અને નિર્જરાર્થી સાધુ વંદન કરે. ઉપલક્ષણથી ભીજ ગુણો જાણવા તેમજ ગૃહસ્થોને પણ અધિકારી જાણવા.

દ્વાર સાતમું

નિષેધસ્થાન : વંદનનો અનવસર.... વંદન ક્યારે ન કરવું?

(૧) વ્યાક્ષિત્ત : ધર્મકાર્ય વિચારણા વગેરેમાં ગુરુનું ચિત્ત અત્યંત વ્યગ્ર (રોકાયેલું) હોય ત્યારે વંદન ન કરવું.

(૨) પરાડ્મુખ : વંદનીય મહાત્મા બીજી બાજુ મુખ કરીને બેઠા

હોય અથવા વંદન સિવાયની બીજી કોઈ ઈચ્છવાળા એટલે બીજા કાર્યની પ્રવૃત્તિવાળા હોઈ વંદન સ્વીકારવાની માનસિક વગેરે તૈયારીવાળા ન હોય ત્યારે વંદન ન કરવું.

(૩) પ્રમત્ત : વંદન લેનારા નિદ્રામાં, કષાય-આવેશમાં, અપ્રશાંતતામાં, મમત્વમાં વર્તતા હોય ત્યારે વંદન ન કરવું.

(૪, ૫) આહાર-નિહાર : વંદન લેનારા આહાર-નિહાર કરતા હોય કે કરવાની તૈયારીવાળા હોય ત્યારે વંદન કરવું નહીં.

આવા વખતે વંદન કરવાથી આહાર-નિહાર-નિદ્રામાં અંતરાય, અપ્રશાંતતાવૃદ્ધિ, કાર્યવિક્ષેપ કે કાર્યનાશ, અપ્રીતિ કે અવિનય વગેરે દોષો થાય છે માટે આવી પરિસ્થિતિમાં વંદન કરવું નહીં.

દ્વાર આઠમું

અનિષેધસ્થાન

વંદનનો અવસર, વંદન ક્યારે કરવું?... વંદનીય પ્રશાન્ત, આસનસ્થ, ઉપશાન્ત અને ઉપસ્થિત હોય ત્યારે અનુજ્ઞા લઈને વંદન કરવું.

૪ પ્રશાન્ત હોવા જોઈએ એવું જે આમાં કહ્યું છે તેનાથી જણાય છે કે વ્યાક્ષિત-પરાડ્મુખ નથી. કારણ કે વ્યાક્ષેપરહિતતા અને પ્રશાંતતા વચ્ચે હેતુહેતુમદ્ભાવ હોવાથી પ્રશાન્તતા તો જ આવે જો વ્યાક્ષેપરહિતતા હોય. આમ ઉપશાન્તાદિ અંગે પણ જાણવું. ઉપશાન્ત છે માટે પ્રમત્ત નથી. આસનસ્થ છે એટલે આહારનિહાર રહિત છે અને ઉપસ્થિત છે એટલે વંદન સ્વીકારવાની-જવાબ આપવાની તૈયારી છે. એટલે કે આહાર-નિહારની ઈચ્છારહિત છે. આટલી સ્વસ્થ અવસ્થામાં પણ રજા લઈને વંદન કરવું. આસનસ્થ જોઈએ એટલે કે ઉભા હોય-ચાલતા હોય-ખાતા-પીતા હોય કે કોઈ વિશિષ્ટ કામ કરતા હોય ત્યારે વંદન ન કરવું.

ઉપસ્થિત હોવા જોઈએ એવું જે કહ્યું તેનાથી જણાય છે કે વંદન કરનારને માટે, ગુણીને વંદન કરવાની જેમ વિધિ છે તેમ વંદન લેનારને પણ તેની આ વિધિ અને ફરજ છે કે અતિ મહત્ત્વનું કાર્ય કે વિશેષ વિક્ષેપ ન હોય ત્યારે સુખશાતા-ધર્મલાભ વગેરે જવાબ આપવો.

બાહ્ય વૃત્તિથી શાંત હોય તે શાંત કહેવાય.

આંતરિક વૃત્તિથી શાંત હોય તે પ્રશાંત કહેવાય.

ઉભય વૃત્તિથી શાંત હોય તે ઉપશાંત કહેવાય.

રજા વગર સામાન્ય રીતે કોઈ કામ થાય નહિ, તો વંદન તો ન જ થાય, માટે રજા લઈને વંદન કરવું.

દ્વાર નવમું

વંદનનાં કારણ

વંદન ક્યારે ક્યારે કરવું ?

પ્રતિક્રમણ, સ્વાધ્યાય, કાયોત્સર્ગ, અપરાધ ખમાવવા, પ્રાઘૂર્ણક, આલોચના, સંવર (પચ્ચક્ષ્માણ), ઉત્તમાર્થ સંલેખના આ અવસરે વંદન કરવાનું હોય છે.

(૧) પ્રતિક્રમણમાં વંદન (વાંદણા) આવે તે.

(૨) સ્વાધ્યાય કરવા પૂર્વે સજ્જાય પ્રસ્થાપનમાં વાંદણા આવે તે સ્વાધ્યાય માટેનું વંદન.

(૩) કાયોત્સર્ગ : અબ્ભુટ્ટિઆ પછી કાઉસ્સગ્ગ પૂર્વે વાંદણા આવે તે અથવા યોગવહન વખતે આયંબિલ છોડી નીવિનું પચ્ચક્ષ્માણ કરવા માટેના કાઉસ્સગ્ગ માટે રજા માંગવા પહેલાં વંદન કરવું. એમ નંદી સૂત્ર સાંભળવા અંગેના કાઉસ્સગ્ગની રજા માંગવા પહેલાં વાંદણા આપવા તે. આજ રીતે બીજા કાઉસ્સગ્ગો માટે પણ રજા માંગવા પહેલાં વાંદણા દઈ પછી કાઉસ્સગ્ગ કરવો.

(૪) અપરાધ ક્ષમાપન : અબ્ભુટ્ટિઆ પૂર્વે વાંદણા આપવાના હોય છે તે. બીજા સાધુઓમાં પણ મોટાને વંદન કરીને અપરાધ ક્ષમાપના કરવી અને નાનાને હાથ જોડી ફેટાવંદનથી અપરાધની ક્ષમાપના કરવી.

(૫) પ્રાઘૂર્ણક : નવા સાધુ આવે તો પહેલાં આચાર્ય કે રત્નાધિકને વંદન કરી તેમને પૂછીને નવા આવેલ પ્રાઘૂર્ણકને વંદન કરવું. આવનાર નાના હોય તો રહેલા મોટાને કરે.

(૬) આલોચના : જેની પાસે આલોચના કરવી હોય તેમને પૂર્વે

વંદન કરવું. નાના પાસે કરવી હોય તો સ્થાપનાજીને વંદન કરવું અને તેમને વંદન રૂપે 'મત્યએણ વંદામિ' કહેવું.

(૭) સંવર : પચ્ચક્ષ્માણ વંદન પૂર્વક લેવું. માટે પ્રતિક્રમણમાં છેલ્લે મુહપત્તિ પછી બે વાંદણા છે.

(૮) અણસણ : સંલેખનારૂપ ઉત્તમાર્થ (અણસણ-સંધારો) અંગીકાર કરવા માટે પ્રથમ ગુરુવંદન તે ઉત્તમાર્થ માટેનું જાણવું. આ વાતો ઉપલક્ષણભૂત છે તેથી કોઈપણ વિશેષ વાત પૂછવી કે કહેવી હોય તે બધીનો આલોચનામાં અંતર્ભાવ કરી વંદન કરીને કરવી.

સ્વાધ્યાય સંબંધી પૂછવું હોય તો તે વંદન સ્વાધ્યાયના ભેદમાં આવે. બીજા કોઈ કારણથી થતાં વંદન આમાં સમાવવા અથવા ઉપલક્ષણથી વધારે ભેદો સમજવા.

દ્વાર દસમું

૨૫ આવશ્યક

વાંદણાના ૨૫ આવશ્યક.

વાંદણા સૂત્ર બોલતી વખતે અવશ્ય કરવા યોગ્ય ક્રિયાઓ એ આવશ્યક.... ૨ અવનત, ૧ યથાજાતમુદ્રા, ૧૨ આવર્ત, ૪ શીર્ષનમન, ૩ ગુપ્તિ, ૨ પ્રવેશ, ૧નિર્ગમન = ૨૫ આવશ્યક.

(ક) ૨ અવનત : અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં.... બોલતી વખતે અવગ્રહમાં પેસવાની અનુજ્ઞા માગવાની હોઈ મસ્તક સહિત શરીરને કેડમાંથી કંઈક નમાવવું તે અવનત કહેવાય. 'ઈચ્છામિ ખમાસમણો' ઈત્યાદિ પદ બોલતી વખતે મસ્તક નમાવવાનું હોય છે તે, વાંદણામાં બે વાર નમાવવાનું હોવાથી બે અવનત થાય.

(ખ) યથાજાત મુદ્રા : દીક્ષા વખતે રજોહરણ-ચોલપટ્ટો-મુહપત્તિ આ ત્રણ ઉપકરણો હોય..... જન્મ વખતે હાથ કપાળે લાગેલા હોય. તેથી આ ત્રણ ઉપકરણો રાખવા અને હાથ કપાળે અંજલિબદ્ધ અડાડવા તે યથાજાત મુદ્રા કહેવાય. આવો આકાર રાખીને ગુરુવંદન કરવું. બન્ને વાંદણામાં આ એક અખંડ એકસરખું ગણ્યું હોવાથી એક આવશ્યક.

શ્રાવકને ત્રણ ઉપકરણ તરીકે ચરવળો, ધોતીયું, મુહુપત્તિ જાણવા.

(ગ) ૧૨ આવર્ત : વંદન સૂત્રના તે તે પદના ઉચ્ચાર વખતે ગુરુચરણો (સ્થાપનારૂપે રજોહરણ કે ચરવળા પર) અને સ્વમસ્તકે હાથ સ્પર્શાવવારૂપ કાય વ્યાપારને 'આવર્ત' કહેવાય છે.

ગુરુચરણોહસ્ત વચ્ચે હસ્ત 'સ્વમસ્તકે હસ્ત = આવર્ત

અ.....	હો	
કા.....	યં	
કા.....	ય	
જ.....	તા.....	ભે
જ.....	વ.....	ણિ
જજં.....	ચ.....	ભે

બીજા વાંદણામાં પણ આ રીતે ૬ આવર્ત. તેથી કુલ ૧૨ આવર્ત.

(ઘ) ૪ શીર્ષનમન : 'સંકાસં' અને 'ખામેમિ ખમાસમણો' પદ બોલતાં ગુરુચરણો મસ્તક નમાવું તે ૨ શીર્ષનમન....૨ વાંદણાના ૪ શીર્ષનમન અથવા 'ખામેમિ ખમાસમણો' બોલતી વખતે શિષ્યના મસ્તકનું નમન તે ૧ 'શિષ્યશીર્ષ'.....એ વખતે ગુરુ પણ 'અહમવિ ખામેમિ તુમં' શીર્ષ કંઈક નમાવે તે ૧ ગુરુ શીર્ષ.... આ જ રીતે બીજા વાંદણામાં. તેથી કુલ ૪ શીર્ષનમન થાય (૨ શિષ્યના-૨ગુરુના)

(ચ) ૩ ગુપ્તિ : મનની એકાગ્રતારૂપ મનગુપ્તિ, શુદ્ધ અને અસ્ખલિત સૂત્રોચ્ચાર એ વચન ગુપ્તિ અને આવર્ત વગેરેમાં કાયાનો સમ્યગ્ વ્યાપાર એ કાયગુપ્તિ. બંને વાંદણામાં આ ૩ ગુપ્તિઓ અનુગત છે.

(છ) ૨ પ્રવેશ : ગુરુની અનુજ્ઞા લઈને અવગ્રહમાં નિસીંહિ કહીને પ્રવેશ કરવો તે. બીજા વાંદણામાં પણ આ જ રીતે સમજવું. તેથી ૨ પ્રવેશ.

(જ) ૧ નિષ્ક્રમણ : પ્રથમ વાંદણામાં 'આવસ્સિઆએ' કહેતી વખતે અવગ્રહની બહાર નીકળવું તે.....

વંદનની ક્રિયા અંગે કે ક્રિયાની વચ્ચે બીજીવાર બહાર નીકળવાનું હોતું નથી. પણ વાંદણા પૂરા કરી જે માટે વંદન છે તે કર્યા પછી બહાર

નીકળવાનું હોય છે. તેથી એને વંદનના આવશ્યક તરીકે ગણ્યું નથી.
એ વખતે પણ 'આવસ્સહિ' બોલવું અથવા યાદ કરવું.

આ દ્વાદશાવર્ત વંદન કરનાર સાધુ કે શ્રાવક આ ૨૫ કે તેમાંના એક પણ આવશ્યકની વિરાધના કરે, જેમ તેમ કરે તો કર્મનિર્જરા કરી શકતો નથી કારણકે આજ્ઞા-વિધિની બેદરકારીથી નિર્જરા થતી નથી પણ પાપાનુબંધિ પુણ્ય કે પાપ બંધાય છે.

આ વાત થોભવંદન-ફેટાવંદનમાં પણ યથાયોગ્ય સમજવી. બધા જ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોમાં સમજવી. જે જે મુદ્રા વિધિ વગેરે જ્યાં જ્યાં હોય ત્યાં ત્યાં બેદરકારીથી તેને ન કરનાર નિર્જરા પામી શકતો નથી. વિરાધનાનો ભાગી બને છે.

દ્વાર અગીયારમું

મુહપત્તિ પડિલેહણ-૨૫

વાંદણા પહેલા ઈરિયાવહિયા૦ ખમાસમણા પૂર્વક આદેશ માગી મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરવાનું હોય છે. તેમાં વસ્ત્ર પ્રતિલેખન અને કાચ પ્રતિલેખનના ૨૫-૨૫ ભેદ છે. વસ્ત્ર પ્રતિલેખન ૨૫....૧ દષ્ટિ પડિલેહણ, ૬ ઉર્ધ્વ પ્રસ્ફોટ (પુરિમ), ૮ અક્ષોડા, ત્રણ ત્રણના આંતરે જાણવા અર્થાત્ પહેલાં ૩ અક્ષોડા, પછી ૩ પક્ષોડા, વળી ૩ અક્ષોડા અને ૩ પક્ષોડા, વળી ૩ અક્ષોડા અને ૩ પક્ષોડા,

પ્રથમ મુહપત્તિ કે વસ્ત્રને એક બાજું (મોટું વસ્ત્ર હોય તો ત્રણ ભાગ કરીને) જોવું પછી બીજી બાજુ જોવું.

(પ્રવચન સારોદ્ધારમાં બીજી બાજુ જોઈ ૩ ઉર્ધ્વ પ્રસ્ફોટ કરી ત્રીજી(મૂળ) બાજુએ જોઈ ૩ પ્રસ્ફોટન કરવાનું કહ્યું છે.)

પછી પાછું મૂળ બાજુએ જોવું. આ દષ્ટિ પડિલેહણ પછી ઊભું રાખીને ડાબી બાજુના છેડાથી ૩ વાર ખંબેરવું. પછી જમણી બાજુના છેડાથી ત્રણ વાર ખંબેરવું. આ છ ઉર્ધ્વ પ્રસ્ફોટ કહેવાય.

પછી મુહપત્તિને બે પડની ઘડી વળી જાય એ રીતે ખેંચી ત્રણ ૫વધુટક કરી ડાબા હાથની હથેલી ઉપર હથેલીને ન સ્પર્શે તેમ ત્રણવાર ખંબેરવા

પૂર્વક કાંડા સુધી લઈ જવી તે ત્રણ અક્ષોડા....

એ પછી બહાર લઈ જતી વખતે હથેલીને અડે એવી રીતે ત્રણ ઘસરકા કરવા તે ત્રણ પ્રમાર્જન. આ અક્ષોડા અને પ્રમાર્જન બંને ત્રણ-ત્રણ વાર તેથી ૯ અક્ષોડા અને ૯ પક્ષોડા.

આ કુલ ૨૫ પ્રક્રિયાથી મુહપત્તિનું પરિલેહણ કરવું.

આ પ્રક્રિયામાં આ રીતે બોલવું.

દષ્ટિ પરિલેહણ.....સૂત્ર અર્થ તત્ત્વ કરી સદ્દહું.

ડાબી બાજુના છેડાથી ખંખેરતા ખંખેરતા.....સમકિત મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય પરિહરું.

જમણી બાજુના છેડાથી ખંખેરતા.....કામરાગ, સ્નેહરાગ, દષ્ટિરાગ પરિહરું.

પ્રથમ ત્રણ અક્ષોડા.....સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મ આદરું.

પ્રથમ ત્રણ પક્ષોડા.....કુદેવ, કુગુરુ, કુધર્મ પરિહરું.

બીજા ત્રણ અક્ષોડા.....જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર આદરું.

બીજા ત્રણ પક્ષોડા.....જ્ઞાન વિરાધના, દર્શનવિરાધના, ચારિત્રવિરાધના પરિહરું.

ત્રીજા ત્રણ અક્ષોડા.....મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ આદરું.

ત્રીજા ત્રણ પક્ષોડા.....મનદંડ, વચનદંડ, કાયદંડ પરિહરું.

દ્વાર ખારમું

કાચ પડિલેહણા-૨૫

બે હાથમાં- મધ્ય - જમણે ડાબે પૂંજવું તેથી મધ્યના અર્ધમાં ઉપર નીચે. ડાબો હાથ-ઉ... ઉપર-નીચે અને બાજુથી પૂંજવો અને તે વખતે હાસ્ય, રતિ, અરતિ પરિહરું બોલવું.

જમણો હાથ-ઉ... ઉપર-નીચે અને બાજુથી પૂંજવો અને તે વખતે ભય-શોક-જુગુપ્સા પરિહરું બોલવું.

મસ્તક.....ઉ... કપાળની વચ્ચે-જમણે-ડાબે ભાગે પૂંજવું. તે વખતે કૃષ્ણ લેશ્યા, નીલ લેશ્યા, કાપોતલેશ્યા પરિહરું બોલવું

મુખ.....૩... મુખની વચ્ચે-જમણે-ડાબે ભાગે પૂંજવું. તે વખતે રસગારવ, ઋદ્ધિગારવ-શાતાગારવ પરિહરૂં બોલવું.

હૃદય.....૩... હૃદયની વચ્ચે-જમણે-ડાબે ભાગે પૂંજવું. તે વખતે માયાશલ્ય, નિયાણશલ્ય, મિથ્યાત્વશલ્ય પરિહરૂં બોલવું

ખભા.....૪... બે ખભા ઉપર નીચે.

પ્રથમ જમણા હાથમાં મુહપત્તિ-જમણા ખભા પરથી પીઠનો જમણો ભાગ. પછી ડાબા હાથમાં મુહપત્તિ - ડાબા ખભા ઉપરથી પીઠનો ડાબો ભાગ. પછી ડાબા હાથમાં મુહપત્તિ - જમણી કાંખનો નીચેનો ભાગ પૂંજવો પછી જમણા હાથમાં મુહપત્તિ-ડાબી કાંખનો નીચેનો ભાગ પૂંજવો. અને તે વખતે અનુક્રમે ક્રોધ-માન પરિહરૂં, માયા-લોભ પરિહરૂં બોલવું.

પગની.....૬ બન્ને પગના મધ્ય-જમણો-ડાબો ભાગ ઓઘો કે ચરવળાથી પૂંજવા. અને તેમાં ડાબા પગનું પરિલેહણ કરતાં પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેઉકાયની રક્ષા કરૂં અને જમણા પગનું પરિલેહણ કરતાં વાઉકાય-વનસ્પતિકાય-ત્રસકાય જયણા કરૂં બોલવું.

સ્ત્રીઓને કપાળ, હૃદય, ખભાની પ્રમાર્જના ૩+૩+૪=૧૦ હોતી નથી.

પ્રવચન સારોદ્ધાર વૃત્તિમાં મુહપત્તિથી પગ પ્રમાર્જના કહી છે તે ઠીક નથી લાગતી.

૨૫ આવશ્યકો અને ઉપલક્ષણથી અન્ય મુહપત્તિ પરિલેહણ વગેરે દરેક ક્રિયાયોગમાં જીવ મન-વચન-કાયા વડે ઉપયુક્ત બનીને જેમ જેમ અન્યુનાધિક પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ વિશેષ નિર્જરા પામે છે. કેમકે નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ૩ કરણના ઉપયોગ પૂર્વક આવશ્યક યોગોમાં (આરાધનામાં) કરાતી અન્યુનાધિક પ્રવૃત્તિ છે.

દ્વાર તેરમું

વંદનના ૩૨ દોષો

નીચેના બત્રીસ દોષ રહિત વંદન કરવું.

(૧) અનાદત : આદર- સંભ્રમરહિત કરવું.....અનાદરથી ઉત્સાહ વિના કરવું.

(૨) સ્તબ્ધ : શરીર અકડ રહેવું તે દ્રવ્ય સ્તબ્ધ. અભિમાન, જાત્યાદિ મદ રાખવો તે ભાવ સ્તબ્ધ.

આ બેની ચતુર્ભંગી : (૧) દ્રવ્ય સ્તબ્ધ, ભાવ સ્તબ્ધ

(૨) દ્રવ્ય સ્તબ્ધ, ભાવ અસ્તબ્ધ (૩) દ્રવ્ય અસ્તબ્ધ, ભાવ સ્તબ્ધ

(૪) દ્રવ્ય અસ્તબ્ધ, ભાવ અસ્તબ્ધ....શુદ્ધ, ભાવ સ્તબ્ધ અશુદ્ધ..... રોગાદિ કારણે દ્રવ્ય સ્તબ્ધ શુદ્ધ-નિષ્કારણે અશુદ્ધ.

(૩) પ્રવિદ્ર : ઉપચાર રહિત, અનિયંત્રિત - વચ્ચે પણ વંદન છોડીને ચાલ્યો જાય.

(૪) પરિપિંડિત : એક જ વંદનથી અનેકને વાંદે અથવા આવર્તો અને સૂત્રાક્ષરોને યથાયોગ્ય જુદા ન પડતાં ભેગા કરી નાખે અથવા હાથ પગ ભેગા રાખીને વાંદે. છૂટા ન પાડે.

(૫) ટોલગતિ : તીડની જેમ કૂદતાં કૂદતાં પાછળ જાય, આગળ આવે એ રીતે વાંદે.

(૬) અંકુશ : શિષ્ય વંદન કરવા માટે ગુરુને હાથીને જેમ મહાવત અંકુશથી બેસાડે તેમ હાથ અથવા કપડું ખેંચી અવજ્ઞાથી બેસાડી વાંદે તે. પૂજ્યોના વસ્ત્ર, હાથ વગેરે ક્યારેય ખેંચવા નહિ. અવિનય છે. અથવા રજોહરણ એક કે બે હાથથી અંકુશની જેમ ફેરવતાં વાંદે અથવા અંકુશ આકાન્ત હાથીની જેમ મસ્તક ઉંચું નીચું કરી વાંદે તે અંકુશ દોષ.

(૭) કચ્છપરિગિત : ઊભો રહીને કે બેસીને જે સૂત્રો બોલવાના હોય તે બોલતાં કાચબાની જેમ આગળ પાછળ ખસે તે કચ્છપ દોષ.

(૮) મત્સ્યોદ્વૃત્ત : બેસતાં કે ઊઠતાં માછલાની જેમ શીઘ્ર ઉછાળા મારતો બેસે કે ઊઠે અથવા એકને વંદન કરી બીજાને વંદન કરવા બેઠા બેઠા જ એકદમ શરીરને ધુમાવીને ત્યાં જાય તે મત્સ્યોદ્વૃત્ત દોષ.

(૯) મનઃપ્રદોષ : પોતાના કે બીજાના કારણે ગુરુ ઉપર મનમાં રોષ રાખી વંદન કરે.

(૧૦) વેદિકાબદ્ધ : ઠીંચણ ઉપર બે હાથ રાખવા, ઠીંચણ નીચે બે હાથ રાખવા, બે જાનુની બહાર બે હાથ રાખવા, બે હાથ ખોળામાં રાખવા. એક જાનુને બે હાથની વચમાં રાખવો અને એક હાથને ખોળામાં રાખવો. આ પાંચ પ્રકારની વેદિકા છે. એ રીતે વંદન કરે તો આ દોષ લાગે.

(૧૧) ભજન્ત : આચાર્ય વંદનીય મને ભજે=અનુસરે છે અને જો વંદન કરીને ખુશ કરીશ તો ભવિષ્યમાં પણ ભજશે આવા અભિપ્રાયથી વંદન કરે તે ભજન્ત દોષ.

(૧૨) ભય : વંદન નહિ કરું તો આચાર્ય મને સંઘ-કુલ-ગચ્છમાંથી કાઢી મૂકશે, ઠપકો આપશે વગેરે ભયથી વંદન કરે તે ભય દોષ.

(૧૩) મૈત્રી : આચાર્ય સાથે મૈત્રી થશે- જળવાશે એવા વિચારથી વાંદે તે.

(૧૪) ગૌરવ : 'આ સાધુ વંદનાદિ સમાચારીમાં કુશળ છે' એવી બધાને ખબર પડે એવા ગર્વથી આવર્ત વગેરે વંદનાદિ કરે તે ગૌરવદોષ.

(૧૫) કારણ : ઇલલૌકિક વસ્ત્ર-પાત્ર-સન્માનાદિ માટે વંદન કરે.

(૧૬) સ્તેન દોષ : વંદના કરવાથી બીજા જોનારાઓમાં મારી લઘુતા થશે એવા અભિપ્રાયના કારણે ચોરની જેમ છાનો છૂપો રહીને વંદન કરે.

(૧૭) પ્રત્યનીક : ૭ મા નિષેધસ્થાન દ્વારમાં કહેલ નિદ્રાદિ અનવસરે વંદન કરે.

(૧૮) રુષ્ટ : ગુરુ કોપાયમાન હોય અથવા પોતે રોષમાં હોય ત્યારે વંદન કરવું.

(૧૯) તર્જના : 'તમે તો વંદન કરીએ તો પ્રસન્ન થતા નથી કે ન કરીએ તો રોષ કરતા નથી. તેથી વંદન કરીએ કે ન કરીએ તમારે મન બધુ સરખું જ છે' ઇત્યાદિ તર્જના કરીને વાંદે.

(૨૦) શઠ : વંદન કરીશ તો સાધુ તેમજ શ્રાવકોમાં વિશ્વાસનું સ્થાન બનીશ. માટે ભાવ વગર પણ માયા કપટથી વંદન કરે.

(૨૧) ડીલિત : 'ગણિવાચક ! તમને વંદન કરવાથી શું ?' એમ ડીલનાપૂર્વક વંદન કરે.

(૨૨) વિપરિકુંચિત : વંદનમાં વચ્ચે આડી અવળી વિક્ષાટિ વાતો કરે.

(૨૩) દેષ્ટાદેષ્ટ : ઘણા સાધુઓ વંદન કરતા હોય તે વખતે નજરમાં ન ચડે એ રીતે કોઈ સાધુની ઓથે રહીને મૌન રહી વાંદે અથવા ઘણાની સાથે આવે અને ગુરુ જુએ ત્યારે વાંદે, ન જુએ ત્યારે ન વાંદે.....

(૨૪) શૃંગદોષ : આવર્ત વખતે હાથ મસ્તકના મધ્યભાગે અડાડવાને બદલે લમણાના બે ભાગમાં અડાડે.

(૨૫) કરદોષ : આ વંદન ભગવાને કે ગુરુએ નાખેલો કર છે એમ સમજીને વાંદે.

(૨૬) કરમોચન દોષ : સાધુ થવાથી લૌકિક કરથી તો છૂટ્યા, પણ અરિહંતરૂપ રાજાના વાંદણા દેવા રૂપ કરથી નથી છૂટ્યા તેથી એનાથી છૂટવા વંદન કરે.

(૨૭) આશ્લિષ્ટ-અનાશ્લિષ્ટ : અડવું, ન અડવું....'અહો કાયં કાય' ઈત્યાદિ ૬ આવર્ત વખતે હાથ રજોહરણ-મસ્તકને અડે-ન અડે. આના ૪ ભાંગા. બન્નેને અડે તે પ્રથમ ભાંગ શુદ્ધ.....

(૨૮) ન્યૂન દોષ : અક્ષર, પદ, વાક્ય વગેરે કહેલા છે એના કરતાં ઓછા બોલે, અવનતાદિ શેષ આવશ્યકો ઓછા કરે.

(૨૯) ઉત્તરચૂડ : વંદન કર્યા પછી ખાસ જણાવવા માટે મોટે અવાજે 'મત્યએણ વંદામિ' ચૂલિકારૂપે કહે.

(૩૦) મૂકદોષ : મૂંગાની જેમ આલાપકના ઉચ્ચાર વગર મનમાં કરે.

(૩૧) ઢહર દોષ : ઘણા મોટા અવાજે વંદનના આલાવા બોલે.

(૩૨) ચુડલિક : રજોહરણને ઉમાડીયાની જેમ ભમાવતો વાંદે.

ગુરુને ૩૨ દોષ રહિત વિશુદ્ધ વંદન કરનાર શીઘ્ર નિર્વાણ પામે છે અથવા વૈમાનિક દેવ થાય છે.

દ્વાર યોદમું

વંદનથી ઉત્પન્ન થતા ૬ ગુણ

વિનયોપચાર, માનાદિભંગ (અહંકારનાશ) ગુરુપૂજા, જિનાજ્ઞાની આરાધના, શ્રુતધર્મની આરાધના, અક્રિયા= મોક્ષ.....

ઉપલક્ષણથી વંદન ન કરવાથી ૬ દોષ થાય છે. છ દોષ માન, અવિનય, ખિંસા, નીચગોત્ર, અબોધિ અને સંસાર વૃદ્ધિ.....

દ્વાર પંદરમું

ગુરુસ્થાપના

સાક્ષાત્ ગુરુની ગેરહાજરીમાં ગુરુના ૩૬ ગુણયુક્ત સદ્ભૂત સ્થાપના સ્થાપવી. એ ન બની શકે તો અક્ષાદિને અથવા જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રના ઉપકરણને ગુરુ તરીકે અસદ્ભૂત સ્થાપનારૂપે સ્થાપવા. આ સ્થાપના અક્ષવરાટક-કાષ્ટ-પુસ્તક અને ચિત્રમાં કરાય છે. જેના સદ્ભાવ અને અસદ્ભાવ એમ બે ભેદ છે. વળી એ બંને પણ ઈત્વર અને યાવત્કથિક એમ બબ્બે ભેદવાળી છે.

ગુરુના વિરહમાં આવશ્યકાદિ અનુષ્ઠાન ગુરુ સન્મુખ કરવા માટે 'આ ગુરુ છે' એવો બોધ કરવા ગુરુસ્થાપના કરવી. જિનવરહમાં જેમ જિનબિંબની સેવા-વિનય પણ સફળ છે તેમ ગુરુ વિરહમાં ગુરુસ્થાપના પણ સફળ છે.

દ્વાર સોળમું

અવગ્રહ

રજા ન લીધી હોય તો ગુરુથી કેટલે દૂર રહેવું ?

સ્વપક્ષે.....સાધુ.....સાધુને

શ્રાવક.....સાધુને

સાધ્વી.....સાધ્વીને

શ્રાવિકા.....સાધ્વીને

પરપક્ષે.....સાધ્વી.....સાધુને

શ્રાવિકા.....સાધુને

} ૩૧ હાથ દૂર રહી વંદન કરે.

} ૧૩ હાથ દૂર રહી વંદન કરે.

દ્વાર સત્તરમું

વંદન સૂત્રના અક્ષરો ૨૨૬ છે. ગુરુ અક્ષર ૨૫ છે.

દ્વાર અઠારમું

વંદનસૂત્રના પદો ૫૮ છે. વિભક્ત્યન્તં પદમ્ । શબ્દને ૫૬ તરીકે અહીં લેવો. શિષ્યના ૬ સ્થાનમાં અનુક્રમે ૫-૩-૧૨-૨-૩-૪- એમ ૨૯ અને આવસ્થિયાએ વગેરે શેષ ૨૯ પદો છે. કુલ ૫૮ પદો છે.

દ્વાર ઓગણીસમું

શિષ્યના ૬ સ્થાન

વંદન આપનારના સ્થાન

- (A) ઈચ્છા.....ઈચ્છામિ ખમાસમણો વંદિઉં જાવણિજજાએ
નિસિહિઆએ.....૫
- (B) અનુજ્ઞા.....અણુજજાણહ મે મિઉગ્ગહં.....૩
- (C) અવ્યાબાધ.....નિસીહિ અહો-કાયં કાયસંકાસં
ખમણિજજો ભે કિલામો અપ્પકિલંતાણં
બહુસુભેણ ભે દિવસો વઈક્કંતો.....૧૨
- (D) યાત્રા.....જત્તા ભે = ૨
- (E) યાપના.....જવણિજજં ચ ભે = ૩
- (F) અપરાધખામણા.....ખામેમિ ખમાસમણો દેવસિઅં
વઈક્કમં=૪

શેષ ૨૯ પદો :- આવસ્થિયાએ પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં દેવસિયાએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ જંકિચિ મિચ્છાએ મણદુક્કડાએ વયદુક્કડાએ કાયદુક્કડાએ કોહાએ માણાએ માયાએ લોભાએ સવ્વ-કાલિયાએ સવ્વમિચ્છોવયારાએ સવ્વધમ્માઈક્કમણાએ આસાયણાએ જો મે અઈયારો કઓ તસ્સ ખમાસમણો પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ.....૨૯ પદો+૨૯ = ૫૮

વંદન નિમિત્તે શિષ્યના ઉપરના ૧૮મા દ્વાર મુજબ ૬ પ્રશ્નો છે. આ દ્વારમાં તે તે પ્રશ્નના ગુરુએ આપવાના ઉત્તરની વાત છે.

પ્રથમ પ્રશ્નમાં વંદન માટે રજા માંગવાની વાત આવી. તેથી જણાય છે કે કોઈ પણ કાર્ય રજા વગર કરાય નહિ.

પછી 'પૂછી લઈશું' એ રીતે કાળક્ષેપ પૂર્વક પણ કાર્ય ન કરાય. 'ગુરુને અમુક વાત ન જણાવવી' 'નહિ જણાવીએ તો ચાલશે' વગેરેમાં ગુરુવિનયનો ભંગ છે.

શિષ્ય ગુરુને વંદન કરવાની પોતાની ઈચ્છા જણાવે ત્યારે ગુરુ જો 'પઠિક્ખહિ' (રાહ જો, ઉભો રહે) કહે, તો ત્યારે વંદન ન કરવું.

'તિવિહેળ' (મન-વચન-કાયાથી) કહે, તો (અર્થાપત્તિથી-રૂઢિથી-ટૂંકે પતાવ') એવો અર્થ હોવાથી 'મત્યએણ વંદામિ' કહી પૂરું કરે.

'છંદેળ' (ઈચ્છા મુજબ કર) કહે, તો આગળ વંદન કરવા માટે અવગ્રહમાં જવા રજા મેળવવા માટે બીજો પ્રશ્ન કરે. શિષ્યનો બીજો પ્રશ્ન પોતાને મિત (પરિમિત) અવગ્રહની રજા આપવા માટે છે. અહીં અવગ્રહની એટલે અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરવાની તેમજ વંદન પૂરતું રહેવાની એવો અર્થ કરવો. 'મિત' શબ્દ અવગ્રહના વિશેષણ તરીકે છે. તેથી એનાથી અવગ્રહમાં 'મર્યાદાપૂર્વક' 'પરિમિત ક્ષેત્રમાં', 'પરિમિત કાળ માટે' રહેવું એ ત્રણ વાતનું સૂચન થાય છે.

અવગ્રહમાં વંદન માટે પણ પેસવાની રજા માંગવાની છે. તેનાથી બે વાતનું સૂચન જાણવું. (૧) મહત્વના કાર્યો સિવાય અવગ્રહમાં પેસાય નહિ અને (૨) કાળક્ષેપ સહન ન કરી શકાય એવા કાર્યો સિવાયના ગમે તેવા કાર્ય માટે રજા લીધા વગર અવગ્રહમાં ન પેસાય.

બીજા પ્રશ્ન અંગે ગુરુનો ઉત્તર : અણુજાણામિ (અવગ્રહમાં પેસવાની રજા આપુ છું.)

આ રજા લીધા પછી કાળક્ષેપ, વ્યાક્ષેપ,- વગર સીધો અવગ્રહમાં 'નિસીદિ' કહેતાં પ્રવેશ કરવો. પછી ઉભડક પગે બેસીને ગુરુચરણે બે હાથનો સ્પર્શ કરી તે હાથ મસ્તકે ચડાવવારૂપ વંદન કરવું. પછી મસ્તક ચરણે અડાડવું. પછી આ ચરણસ્પર્શમાં થયેલ પીડાની ક્ષમા માંગવી ખમણિજીને બે કિલામો ! આટલું થયા પછી પૂછવું કે-

પ્રશ્ન-૩ : 'બહુ શુભપૂર્વક=સુખશાતાપૂર્વક તમારો દિવસ પસાર થયો? (આ રીતના પ્રશ્નમાં ભવિષ્યકાળની શાતા પૂછાતી નથી. કારણ કે પૂછનાર કે જેને પૂછાય છે તે બેમાંથી એકેય તે જાણતા નથી. વળી પૂછ્યા વગર તો આપત્તિ કે રોગથી પીડાતા હોય તો ખબર શું પડે ? પ્રતિકાર શી રીતે થાય ? માટે ભૂતકાલીન દિવસ, પક્ષ વગેરેની જ શાતા પૂછવી વ્યાજબી છે જેથી આરોગ્ય વગેરે જણાઈ આવે.)

ઈચ્છકારમાં પણ 'સ્વામી શાતા છે જી'? નો અર્થ આવો જ કરવો.

ગુરુનો જવાબ : તદ્દત્તિ = તથા ઈતિ = તે પ્રમાણે

વસ્તુતઃ ગુરુ સુખમાં આનંદિત તથા દુઃખમાં દીન નથી છતાં પૂછનારને સુખશાતા એ માટે જણાવવી કે 'સુખશાતા છે' તેવું જણાવવાથી તેને સંતોષ થાય.

વિશેષ : (૧) ગુરુ ચરણે હાથ લગાડીને હાથ મસ્તકે લગાડવા અને ગુરુચરણે માથું અડાડવું એ વાતથી એ જણાય છે કે.....

(A) આપણું મસ્તક ગુરુના ચરણને સ્પર્શાવવાથી આપણે પવિત્ર થઈએ.

(B) ગુરુના ગુણો આપણામાં આવે.

(C) ગુરુ પ્રત્યે સમર્પણભાવ ન હોય તો ઉભો કરવાનો અને હોય તો વ્યક્ત કરવાનો આ માર્ગ છે. ઈતરો આશીર્વાદ શક્તિપાતથી માને છે. આપણે ભાવ પૂર્વકના દેવ-ગુરુચરણ સ્પર્શથી પણ શક્તિસંચાર માનીએ છીએ.

વિશેષ : (૨) આ ચરણ સ્પર્શમાં પણ પીડાની સંભાવના કરી ક્ષમાપના કરી તે સુચવે છે કે.....દેવ ગુરુને આપણા કાયિક સ્પર્શ નિમિત્તે

પણ પીડા થવી ન જોઈએ. આપણી કોઈપણ પ્રવૃત્તિ નિમિત્તે એમના મન-વચન-કાયાને પીડા ન થાય તે ધ્યાન રાખવું. આ વાત પ્રધાનતયા આચાર્ય માટે છે. પરંતુ સાધકે (સાધુએ) પોતાના નિમિત્તે કોઈપણ સાધક સાધુને આ રીતે પીડા ન થાય તેની કાળજી રાખવી. સર્વ જીવો માટે પીડા વર્જ્ય જ છે. સાધુઓને પીડા વિશેષથી વર્જ્ય છે.

આ 'તહત્તિ' શબ્દના બદલે 'સ્વામિ ! શાતા છે જ ?' ના જવાબમાં મહાપુરુષોએ 'દેવ-ગુરુપસાય' શબ્દો મૂક્યા કારણ કે- (૧) લોકવ્યવહારમાં 'તહત્તિ' શબ્દ ગુર્વાજ્ઞા સ્વીકાર જણાવવા માટે વપરાય છે. (૨) જવાબ આપનાર અને સાંભળનારના હૃદયમાં દેવગુરુની મહત્તા વધે તે આ રીતે.....

(A) જો સુખમાં કાળ ગયો હોય તો ધર્મ આરાધનાની વૃદ્ધિ થઈ એ દેવ ગુરુનો પ્રતાપ છે.

(B) જે અનુકૂળતાઓ મળી તે પુણ્યના પ્રતાપે મળી અને તે પુણ્ય દેવગુરુની કૃપાથી ઉપાર્જિત થયું છે.

(C) તે પુણ્યના ઉદયકાળમાં ધર્મભાવના ટકી રહી, વૃદ્ધિ પામી તેમાં પણ દેવ-ગુરુની કૃપા કારણ છે.

(D) જો દુઃખ કે પ્રતિકૂળતા આવ્યાં તો પણ તે ધૈર્યથી સહન કરી કર્મનાશ થયો. દુઃખમાં ધૈર્ય રહેવું એ દેવ-ગુરુનો પ્રભાવ છે.

(E) દુઃખ આવવા છતાં એ અનુબંધરૂપે ન થયું અને સમતાથી સહન થયું. સમતા ઉત્તરકાલીન પુણ્ય, સુખ અને ધર્મનો અનુબંધ (પરંપરા) ઊભો કરવામાં પ્રબળ નિમિત્તભૂત છે. આ સમતા કેળવાવનારા દેવ-ગુરુ છે.

આમ 'દેવ-ગુરુ પસાય' એ વાત સુખ-દુઃખમાં કાયમ ઊભી રહે છે. માટે મહાપુરુષોએ એ વાતને મુખ્ય કરી.

ચોથો પ્રશ્ન : બાહ્ય સુખશાતા પૂછી. હવે યાત્રાની નિરાબાધતા પૂછવી. તમારી (સંયમ) યાત્રા નિરાબાધ વર્તે છે ? આ પૂછવામાં તાત્પર્ય

એ છે કે સંયમયાત્રામાં કોઈ અડચણ, વિઘ્ન હોય અને અમારી સહાયથી એ ટળે એવું હોય તો કહો.

આનો અર્થ એ થયો કે જે જે પ્રયત્નથી, સહાયથી પોતે ગુરુ-વર્યોની અને આરાધકોની સંયમયાત્રામાં આવી પડેલા અંતરાયોને દૂર કરી શકે એમ હોય તે તે પ્રયત્ન, સહાય કરવાની નાંના મોટા દરેકની ફરજ છે, અનિવાર્ય કર્તવ્ય છે.

ચોથા પ્રશ્નનો જવાબ : તને પણ વર્તે છે ? (તુભ્મંપિ વદ્વૃ ?) અર્થાત્ મારી સંયમયાત્રા નિરાબાધ વર્તે છે. તારી પણ વર્તે છે ને ? આ પ્રતિપ્રશ્નથી સૂચિત થાય છે કે આચાર્ય (વડિલે) શિષ્યની (નાનાની) સંયમયાત્રાની નિરાબાધતાનો ખ્યાલ રાખવો, પૂછવી તેમજ તેમાં કોઈ અંતરાય હોય તો એ દૂર કરી અખંડિત કરવી, વધારવી.

પાંચમો પ્રશ્ન : 'જવણિજ્ઞં ચ ખે ?' કષાય અને નોકષાયની ઉપશાંતતા દ્વારા મનની પ્રશાન્તતા છે ? બાહ્ય, શારીરિક કે સાંયોગિક કોઈ પ્રતિકૂળતા નથી અને સંયમયાત્રાના કોઈ બાહ્ય વિઘ્ન અંતરાય નથી. આ બે વાત જાણ્યા પછી શિષ્ય આચાર્યની (કષાય અને નોકષાયના દ્વાસથી પ્રાપ્ત થતી) પ્રશાંતતા પૂછે છે.

આરાધકનું મન કષાય અને નોકષાયના આવેશ રહિત પ્રશાંત થવું જોઈએ, રહેવું જોઈએ એ સિદ્ધાંત છે.

શિષ્યનો આ પ્રશ્ન પૂછવા પાછળ અભિપ્રાય એ છે કે કષાય અને નોકષાયથી જો મન અશાંત હોય તો

- (A) બાહ્ય અભ્યંતર અનેક રીતે સંયોગ બદલવા દ્વારા.....
- (B) અંગત સેવા કરવા દ્વારા
- (C) અયોગ્ય વ્યક્તિઓરૂપ નિમિત્તને દૂર કરવા દ્વારા
- (D) અવસરે પ્રેરણા અને ટકોર કરવા દ્વારા આંતરયક્ષુ ખોલવા માટેના આંતરિક વીર્યને પોતે ઉલ્લાસિત કરી શકે એમ હોય તો અવશ્ય એમ કરવું.

પ્રત્યેક આરાધક આત્માનું આ કાર્ય છે કે બીજાની આંતરિક પ્રશાન્તતા કરવી. (રાગ-દ્વેષ-મોહના ઉદીરક કે અપ્રશાન્તતા કરનાર તો ન જ બનવું.)

પાંચમા પ્રશ્નનો ગુરુએ આપવાનો જવાબ : 'હા એમ જ છે' (एवं.)

અર્થાત્ મન પ્રશાન્ત છે. યોગ્ય વ્યક્તિને ગુરુ આચાર્ય અથવા કોઈપણ આરાધક પોતાના હૃદયની મુંઝવણ કહેવા ઉલ્લસિત બને તે માટે આ પ્રશ્ન એક નિમિત્ત છે. અર્થાત્ યોગ્ય વ્યક્તિ પોતે આવો પ્રશ્ન સામેથી પૂછે એટલે મુંઝાનાર આરાધકને પણ એ મુંઝવણ કહેવાનું મન થાય. ક્ષોભ રહે નહિ.

હવે આખો દિવસ થયેલ ભૂલો-અપરાધોની ક્ષમાયાચના માટેનો

છટ્ટો પ્રશ્ન : હે ક્ષમાશ્રમણ ! દિવસ સંબંધી વ્યક્તિકમને (તમારા પ્રત્યે મારાથી થઈ ગયેલ વિપરીત આચરણને) હું ખમાવું છું..... પૂર્વે ત્રીજા પ્રશ્નના અંતર્ગત જે ક્ષમાપના કહી તે ફક્ત ચરણ-સ્પર્શના કારણે થયેલ પીડા માટેની જાણવી. જ્યારે આ ક્ષમાપના વંદન અને વંદન સિવાય પણ જે સમયે વંદનીયની, જે શાસ્ત્રીય આમન્યા-વિનય-મર્યાદા જાળવવાની હોય તેનું દિવસ-રાત-પક્ષ-ચાતુર્માસ કે વર્ષ દરમ્યાન જે ઉલ્લંઘન થયું હોય તેની છે. આવું જે જે ઉલ્લંઘન આપણે જાણતા હોઈએ તેને સ્પષ્ટ યાદ કરી આલોચના અને પ્રાયશ્ચિત્ત લેવા પૂર્વક ખમાવવા. જે જે યાદ નથી આવતા તે તે ઉલ્લંઘનની જ આ ક્ષમાપના છે. તેથી જે અપશબ્દાદિ યાદ હોય તેની આલોચના પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા પૂર્વક જેની સાથે થયા હોય તેને યાદ કરીને ખમાવવા. એમાં પણ વાચિક અપશબ્દાદિ આશાતના જેટલાની હાજરીમાં કરી હોય (બોલ્યા હોઈએ) તેટલા બધાને ભેગા કરી બધાની હાજરીમાં ક્ષમા માંગવી. જેના માટે બોલ્યા હોઈએ એ વ્યક્તિ બોલતી વખતે હાજર ન હોય તો પણ જેટલા વચ્ચે બોલ્યા હોઈએ તે બધા તો ક્ષમાપના વખતે હાજર હોવા જ જોઈએ. આલોચના પ્રાયશ્ચિત્ત પણ લેવું.

છટ્ટા પ્રશ્નનો ઉત્તર : હું પણ તને ખમાવું છું (अहमवि खामेमि तुमं) સામો ખમાવેવા આવે ત્યારે આરાધકે તે બનાવ વખતે પોતાના

હૃદયમાં કષાય થયો હોય તો શાંત કરીને તેને ખમાવવો, ક્ષમા આપવી, ક્ષમા માંગવી. જો પોતાને કષાય ન થયો હોય તો પણ સામાની ક્ષમા સ્વીકારવા માટે પણ સામાને ખમાવવો. માટે મિથ્યાદુષ્ટતની સામે આપણે મિથ્યા દુષ્ટત આપવું એ જૈન શાંસનની રીતિ છે.

અહીં સપ્રસંગ આવસ્થિયાએ ઇત્યાદિ શેષ ૨૯ પદોનો ભાવાર્થ પણ આ રીતે જાણવો.

આ બધા પદો ક્ષમાપના માટે છે અને “ખામેમિ ખમાસમણો દેવસિઅં વઈક્કમં” ના વિસ્તારરૂપ છે.

અહીં પ્રશ્ન : (૧) આ આવસ્થિયાએ પછીના પદોની જરૂર શી છે?

(૨) જો જરૂર છે તો અવગ્રહની આગળ નીકળીને કેમ ?

(૩) પ્રથમ વાંદણામાં આ પદો પૂર્વે અવગ્રહની બહાર નીકળવાનું છે તો બીજા વાંદણામાં કેમ નહિ ? બીજા વાંદણા પછી ક્યારે અવગ્રહની બહાર નીકળવાનું ?

ઉત્તર ૧ : સંક્ષિપ્ત ક્ષમાપના ગુરુ પાસે (ગુરુ સાક્ષીએ) કર્યા પછી વિશદ-વિસ્તૃત ક્ષમાપના પ્રથમ વાંદણામાં અવગ્રહની બહાર નીકળી માનસ પટ પર ગુરુને આરોપિત કરી ગુરુ સાક્ષીએ કરવી.

(A) વિસ્તૃત ક્ષમાપનાથી પોતાના અતિચારોની સ્મૃતિ.

(B) આ અતિચારો વર્જવાના છે એવો વારંવાર ખ્યાલ.

(C) વિશેષ નમ્રભાવ, હૃદયશુદ્ધિ તેમજ

(D) બાળ જીવોને અતિચારોનું જ્ઞાન અને તેમાં અકર્તવ્યબુદ્ધિ થાય તે. માટે વિસ્તૃત ક્ષમાપનાની જરૂર હોઈ આ પદો છે.

થોયના જોડા બે શા માટે ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં શ્રીચૈત્યવંદન ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે સારા કાર્યો અનેકવાર કરવાના હોય છે. તેથી બે વાંદણા- બે થોયના જોડા, અનેક નમુત્યુણં વગેરેનું વિધાન છે.

ઉત્તર ૨ : ગુરુના અવગ્રહમાં વધુ વખત રહેવામાં આશાતના વગેરેનો સંભવ હોઈ અવગ્રહમાં રહીને માત્ર સંક્ષેપથી ક્ષમાપના કરાય છે અને વિસ્તૃત ક્ષમાપના બહાર નીકળી કરાય છે.

ઉત્તર ૩ : બીજા વાંદણામાં અવગ્રહની બહાર નહીં નીકળવાનું કારણ એ છે કે જે કાર્ય માટે વંદન કરાય છે તે કાર્યની રજા વગેરે વાંદણા પછી લેવાનું હોય છે તેથી એ બીજા વાંદણામાં અવગ્રહમાં રહીને જ વિસ્તૃત ક્ષમાપના કર્યા પછી તે કાર્યની રજા લેવી. (આદેશ માંગવો) અથવા તે ક્ષમાપના, આલોચના વગેરે કાર્ય પતાવવું અને પછી અવગ્રહની બહાર નીકળવું.

આનાથી સૂચિત થાય છે કે ગુરુ પાસેથી આદેશ-રજા વગેરે દૂર રહીને મંગાય નહિ.

પ્રતિક્રમણના પહેલા વાંદણાના બીજા વાંદણા પછી સવ્વસ્સ વિ સુધી અવગ્રહમાં રહી પછી અવગ્રહની બહાર નીકળે.

બીજા વાંદણા વખતે અબ્બુકિઓ ખામ્યા પછી બહાર નીકળવું.

ત્રીજા વાંદણા વખતે આયરિય ઉવજ્જાએ પહેલાં બહાર નીકળવું.

ચોથા વાંદણા વખતે પચ્ચક્ખાણ લઈને બહાર નીકળવું.

ત્રીજા વાંદણામાં ક્ષમાપના કરવા દ્વારા આચાર્ય-સંઘ-સર્વ જીવની ક્ષમાપના કરવાની રજા અધ્યાહારથી માંગેલી જાણવી. આ વાંદણા કાયોત્સર્ગ આવશ્યક અંગેના છે. તેથી વાંદણા દઈને અવગ્રહ બહાર નીકળી કાઉસ્સગ્ગના સૂત્રો બોલી કાઉસ્સગ્ગ આવશ્યક કરવાનું છે.

દરેક વખતે બીજા વાંદણામાં વાંદણા પછી જે કાર્ય હોય તે જણાવી અથવા કરીને પછી અવગ્રહની બહાર નીકળતી વખતે 'આવસ્સહિ' બોલવું.

શોષ ૨૯ પદોનો અર્થ : આવસ્સિયાએ = આવશ્યકી કરવા પૂર્વક.....આવશ્યકી કરીને અવગ્રહની બહાર નીકળીને.....પરિઠો ખમાઠ = હે ક્ષમાશ્રમણો ! દિવસ સંબંધી ૩૩ આશાતનાઓનું હું પ્રતિક્રમણ કરું છું. ક્ષમા માંગું છું. (તે સિવાય) આપ પ્રત્યે જે કંઈ વિપરીત મન-વચન કે કાયાથી આચરાયું હોય (મિચ્છાણ).

મન દુષ્કૃત, વચન દુષ્કૃત, કાય દુષ્કૃતથી જે અવજ્ઞા આશાતના કરી (હોય) કોધથી-માનથી-માયાથી-લોભથી (જે અવજ્ઞા આશાતના કરી હોય) સર્વ કાળ સંબંધથી=ક્યારેય પણ, સર્વ મિથ્યા ઉપચારથી=ખોટા-

માયાવીપણાની આચાર પ્રવૃત્તિથી, સર્વ ધર્મ અતિક્રમણથી=વિનય, પૂજન સંબંધી સર્વ ધર્મ (=મર્યાદા) ના ઉલ્લંઘનથી મારા વડે (આપના અવિનય સંબંધી) જે કોઈ અતિચાર થયો હોય તેને હું પ્રતિક્રમું છું, નિંદુ છું, ગર્હુ છું, તેવા અવિનયાદિ કરનાર આ પાપી આત્માને હું વોસિરાવું છું.

પ્રતિક્રમણ ચાર પ્રકારે - પરિસિદ્ધાણં કરણો

(A) કૃત્યનું અકરણ	}	પ્રતિક્રમણ એટલે
(B) અકૃત્યનું કરણ		આવા દોષથી
(C) અશ્રદ્ધા		મિથ્યાદુષ્ટતપૂર્વક
(D) વિપરીત પ્રણણા		વિરામ પામવું.

નિંદા : પાપનો આત્મસાક્ષિક તિરસ્કાર

ગર્હા : પાપનો ગુરુસાક્ષિક તિરસ્કાર

દ્વાર એકવીસમું

૩૩ આશાતના

૩૩ આશાતના, સામાન્યથી ૩૩ ભેદ.

વિશેષ ભેદ માટેનાં કારણો....

પાંચ રીતે આશાતનાનો વિચાર કરવો.

(૧) મન-વચન-કાયા દ્વારા.....

મન-વચન-કાયાની પવિત્રતા, પ્રશાન્તતા, શુભતા, સમર્પણ, ગુમાવીને વંદન કર્યું અથવા ન કર્યું.

(૨) ક્રોધાદિ ચાર કષાય દ્વારા.....

ક્રોધાદિથી યુક્ત થઈ વંદન કર્યું અથવા ન કર્યું.

(૩) સર્વકાળ દ્વારા.....

કાળ સંબંધી કોઈ મર્યાદા ન સાચવી.

(૪) મિથ્યોપચાર અકૃત્યકરણ દ્વારા.....

બનાવટી ઠગાઈ બતાવવા કર્યું કે ન કર્યું. વિપરીત(અકૃત્ય) કર્યું.

(૫) ધર્મ અતિક્રમ-કૃત્ય અકરણ દ્વારા.....

જે કર્તવ્ય છે તે આડું અવળું કર્યું કે ન કર્યું.

આ પાંચ રીતે વિશેષ આશાતનાના પ્રકારો બતાવી તેની ક્ષમાપના કરવી.

ગુરુની ૩૩ આશાતના

- (૧) કારણ સિવાય ગુરુની આગળ ચાલે.
કીડી જોવા, માર્ગ બતાવવા આગળ ચાલે તો જયણા સમજવી.
- (૨) ગુરુની બેમાંથી કોઈપણ બાજુમાં સાથે ચાલે.
- (૩) ગુરુની પાછળ પણ અતિ નજીકમાં ચાલે, પગ વગેરે અથડાય, શ્વેષ્મ, વાયુ લાગે. માટે જેટલા પાછળ રહેવાથી આવી આશાતના ન થાય તે રીતે ચાલવું,
- (૪, ૫, ૬) આ જ રીતે આગળ-બાજુમાં અને પાછળ (અત્યંત નજીક) ઊભો રહે.
- (૭, ૮, ૯) આ જ રીતે આગળ બાજુમાં અને પાછળ બેસે.
- (૧૦) બહારથી આચાર્યની સાથે આવી એમના પહેલા પગ પૂંજવા, ધોવા.
- (૧૧) બહારથી આચાર્યની સાથે આવી એમના પહેલાં ઈરિયાવહિયા કરે.
- (૧૨) રાત્રે આચાર્ય કે મોટા બોલાવે કે 'કોણ જાગે છે ? કોણ સુતું છે?' તો જાણવા છતાં જવાબ ન આપે.
- (૧૩) બહારથી આવેલ વ્યક્તિ સાથે ગુરુ કરતાં પહેલાં પોતે વાતચીત કરે.
- (૧૪) ગોચરી આદિ લાવીને પહેલાં બીજાને બતાવી પછી ગુરુને બતાવે.
- (૧૫) ગોચરી આદિ લાવી પહેલાં બીજા પાસે આલોવી પછી ગુરુ પાસે આલોવે.
- (૧૬) ગુરુને પૂછ્યા વગર બીજાને પહેલાં નિમંત્રી પછી ગુરુને નિમંત્રે.
- (૧૭) ગુરુને પૂછ્યા વગર જેને જેને જે ઠીક લાગે તે ઘણું ઘણું આપે.
- (૧૮) આચાર્ય-રત્નાધિકને સારું-ઉત્તમ-પૂર્ણ આપવાના બદલે પોતે લઈ આહાર કરે. આચાર્યાદિને અન્તપ્રાન્ત, વિરસ, અલ્પ, અમનોજ્ઞ આપે. પોતાને ગમે તે પહેલાં પોતે લઈ શેષ આચાર્ય વગેરેને આપે.

(૧૯) દિવસે આચાર્ય બોલાવે ત્યારે (સામાન્યથી) ન સાંભળે, જવાબ ન આપે.

(૨૦) રત્નાધિકને મોટા, કઠોર, અવાજે ઘણું કહે. ત્રણમાંથી એકે ન કરાય.

(૨૧) રત્નાધિક બોલાવે ત્યારે પોતાના આસન પર રહીને જ જવાબ આપે, ત્યાં એમની પાસે ન જાય.

(૨૨) ગુરુ બોલાવે ત્યારે ત્યાં જઈ વિનયથી પૂછવાના બદલે 'કેમ? શું છે? શું કહો છો?' ઇત્યાદિ કહે.

(૨૩) રત્નાધિક કે આચાર્યને એકવચનથી બોલાવે. તું વગેરે બોલે. અથવા મને કહેનાર તું કોણ છે? વગેરે કહે.

(૨૪) ગુરુ જે કાંઈ સૂચન કરે ત્યાં કહે કે તમે કેમ નથી કરતા? સામે તે જ વાત પ્રતિપ્રશ્ન જવાબ રૂપ કહે. દા.ત. ગુરુ કહે તું આળસુ છે તો કહે કે તમે જ આળસુ છો.

(૨૫) ગુરુની વાણી-દેશના સાંભળી પ્રસન્ન ન થાય. પ્રસન્નતા દેખાડે નહિ. ઉપબૃહણા ન કરે.

(૨૬) ગુરુની દેશનામાં કંઈક ફેરફાર લાગે તો કહે કે તમને આ અર્થ યાદ નથી, આ રીતે નથી, આ રીતે છે.

(૨૭) ગુરુ ધર્મકથા કહેતા હોય ત્યારે 'હું તમને કથા કહીશ' ઇત્યાદિ કહી ગુરુની ધર્મકથાનો છેદ કરે.

(૨૮) પર્ષદાનો ભેદ કરે. કોઈ નિમિત્ત-વચન એવું બોલે જેથી પર્ષદા ઊભી થઈ જાય.

(૨૯) ગુરુની કથા પૂરી થઈ ગયા પછી પર્ષદા ઉઠ્યા પહેલાં જ પોતાની હોશિયારી દેખાડવા ગુરુએ કહેલા અર્થને જ વિસ્તારથી કહે.

(૩૦) ગુરુના આસન વગેરેને પગ લાગે છતાં ન ખમાવે.

(૩૧) ગુરુના આસન-સંથારા ઉપર બેસે સુવે.

(૩૨) ગુરુની આગળ મોટા આસને ઉંચે બેસે-સુવે.

(૩૩) ગુરુની આગળ સમાન આસને બેસે સુવે.

આમાંની પ્રથમ નવ ક્ષેત્ર સંબંધી છે.

(A) પહેલી ત્રણ આશાતના : ગમન વિષયક

(B) બીજી ત્રણ ઊભા રહેવા સંબંધી

(C) ત્રીજી ત્રણ બેસવા-સુવા સંબંધમાં, ઉપલક્ષણથી ગમન-સ્થાન-આસન-શયન સંબંધી અન્ય આશાતનાંઓ પણ ગણી લેવી.

(D) દશમી : પગ ધોવા-પૂજવા વગેરે ક્રિયા કરવા સંબંધમાં.

(E) ૧૧મી : ઈરિયા૦ વગેરે ક્રિયા પ્રથમ કરવી. ઉપલક્ષણથી બધી આવશ્યક ક્રિયાઓ લેવી.

(F) ૧૨ અને ૧૯ : વ્યક્તિગત કે સામાન્ય પ્રશ્નનો જવાબ ન આપવો. મૌન રાખવું.

(G) ૧૪ થી ૧૭ : આલોવવું, બતાવવું, આપવું, નિમંત્રવું. ગુરુ પહેલાં તેમની રજા વગર બીજાને કરવું. દરેક ચીજ માટે આ સમજવું.

(H) ૧૮ : ઉપરના ચાર બીજાને આપવા વગેરે અંગે. આમાં જાતે ઘણું સાડું લઈ લેવું, આચાર્યને હીન-ઓછું આપવા અંગે છે.

(I) ૨૦-૨૧-૨૨ : બોલાવે ત્યારે જવાબની પદ્ધતિ અંગે છે.

(J) ૨૪ : હિતશિક્ષામાં સામે આક્ષેપ-જવાબ અંગે છે.

(K) ૨૫ થી ૨૯ : ગુરુની દેશના અને શ્રાવક સાથેની વાતચીતમાં દખલ-હોંશીયારી બતાવવાના પ્રકાર.

(L) ૩૦-૩૧ : ગુરુની વસ્તુને પગાદિ સ્પર્શ-ઉપભોગ અંગે છે.

(M) ૩૨, ૩૩ : ગુરુની હાજરી-દૃષ્ટિમાં-તુલ્ય-અધિક પાવરની કિંમતી સારી ચીજના ઉપયોગ અંગે છે.

અથવા આ ૩૩ પરથી તારણ કરી શકાય કે આ આ રીતે ગુરુની આશાતના થાય છે.

(ક) અતિ નિકટ રહેવાથી

(ખ) તુલ્ય કે અધિક મોભાથી રહેવાથી

(ગ) એમની ચીજને પગ વગેરે અડાડવાથી કે વાપરવાથી

(ઘ) એમના કરતાં પહેલાં ક્રિયા કરવાથી કે પૂર્ણ કરવાથી.

(ચ) લાવેલ ચીજ વગેરે એમને જણાવ્યા વગર, પૂછ્યા વગર બીજાને બતાવવા વગેરેનો વ્યવહાર. (આ રીતે સારા-નરસા સમાચાર પણ એમને જણાવ્યા વિના બીજાને ન કહેવાય.)

(છ) બોલાવે ત્યારે જવાબ ન આપવાથી. અથવા

(જ) તુચ્છકારવાળો જવાબ આપવાથી.

(ઝ) કઠોર, નિઃસ્નેહ વાણી વ્યવહાર કરવાથી અને

(ઠ) બીજા સાથેના તેઓના વ્યવહારમાં-દેશનાદિમાં તોડી પાડવા પોતાની હોશિયારી બતાવવી.

આમાં ગુરુ અને રત્નાધિક સાથેના બધા વ્યવહાર આવી જાય છે.

એમાં સેવા-જીવદયા વગેરે કારણે કેટલીક જગ્યાએ સામાન્યરૂપે અવાદ જાણવો. પણ ત્યાં વિવેક અને જયણા પ્રવર્તવી જોઈએ.

દ્વાર ખાતીસમું

વિધિ

લઘુપ્રતિક્રમણ (બૃહત્ ગુરુવંદન)

રાઈ : ઈરિયાં કુસુમિણ દુસુમિણનો કાઉસગ્ગ-ચૈત્યવંદન-મુહપત્તિ-વાંદણા-ઈચ્છાં સંદિં ભગં રાઈઅં આલોઉ ? -સવ્વસ્સ વિં- વાંદણા-ખામણા (અબ્ભુદ્ધિઓ)-વાંદણા-પચ્ચક્ખાણ-વાંદણા-ઈચ્છાં સંદિં ભગં દેવસિઅં આલોઉ ? -વાંદણા-ખામણા-જ ખમાસમણાં-દેવસિઅ પાયચ્છિત્તનો કાઉસગ્ગ-સજ્જાયના બે આદેશ માંગી સ્વાધ્યાય (ખમાં પૂર્વક)

આમ ૨૨ દ્વારોનું વર્ણન કર્યા પછી હવે ગ્રંથકાર ઉપસંહાર કરતાં કહે છે :-

ચરણ-કરણમાં ઉપયુક્ત સાધુઓ (ઉપલક્ષણથી શ્રાવકો) આ રીતે વંદન વિધિને કરતાં કરતાં અનેક ભવમાં સંચિત થયેલ અનંતા કર્મો ખપાવે છે.

અલ્પમતિવાળા ભવ્ય જીવોના બોધ માટે મેં આ કહ્યું છે. એમાં જે કાંઈ વિપરીત-જિનાજા વિરૂદ્ધ કહેવાયું હોય તેને અભિનિવેશમુક્ત, માત્સર્ય શૂન્ય ગીતાર્થો સુધારશો.

પ્રશ્ન : દ્વાદશાવર્ત વંદનમાં આવર્ત ક્રિયા કરતી વખતે ઉઘાડા મુખે બોલવું પડે એ વ્યાજબી શી રીતે ? અને ન બોલે તો સૂત્રલોપ થાય.

ઉત્તર : જેમ પ્રભુ પૂજા કરતી વખતે દુહા ન બોલતાં ભાવના ભાવવાની છે તેમ અત્રે સૂત્ર પહેલાં બોલી પછી આવર્ત કરી મસ્તક ગુરુ ચરણે અડાડવું. જત્તા ભે ? જવણિજજં ચ ભે ? એ બે પ્રશ્નો છે. તે હાથ જોડીને પૂછાય. પછી આવર્ત કરવા જોઈએ. આમ છતાં હાલમાં આવર્તની સાથે જ તે તે શબ્દો બોલવાની પ્રથા છે.

પ્રશ્ન : રાઈ મુહપતિ સ્થાપનાજી પાસે કરવી કે ગુરુ સમક્ષ કરવી?

ઉત્તર : આચાર્ય ભગવંત પાસે રાઈ મુહપતિ કરવામાં સ્થાપનાજીની જરૂર નથી. બીજા મહાત્મા પાસે કરવામાં સ્થાપનાજી હોવા જોઈએ અને સ્થાપનાજીને રાઈ મુહપતિ કરવાની હોવાથી મહાત્મા પદસ્થ કે ન હોય તો પણ સ્થાપનાજી આચાર્ય હોવાથી સવ્વસ્સ વિ પછી વાંદણા દીધા પછી અબ્ભુટ્ટિઓ ખામવાનો હોય છે.

વંદન કોને ન કરવું ? એમાં પાસત્યાદિનો નિષેધ બતાવ્યો. જ્ઞાન ઓછું હોય તેનો નિષેધ ન બતાવ્યો. આનાથી ફલિત થાય છે કે ગુરુ તરીકે, પ્રથમ નંબરે.....આચાર અને જ્ઞાન સંપન્ન વ્યક્તિ.

બીજો નંબર.....જ્ઞાનીની નિશ્રામાં રહેનાર આચારસંપન્ન.

ત્રીજા નંબરે.....કથંચિદ્ આચાર હીન પણ જ્ઞાન સંપન્ન, શુદ્ધ પ્રરૂપક.

ચોથા નંબરે.....કથંચિદ્ આચાર હીન, જ્ઞાનહીન છતાં જ્ઞાની અને આચારસંપન્નની પ્રશંસા તેમજ સહાય કરનાર હોવા જોઈએ.

ત્રીજા ચોથા નંબરની વ્યક્તિઓ સંવિગ્નપાક્ષિક છે. તેઓ ગુરુ તરીકે પૂજ્ય ન હોવા છતાં માર્ગના કથંચિદ્ રક્ષક હોઈ શાસનની વૃદ્ધિમાં હેતુભૂત ગણી ગુણવાન ગણવાં.

જેઓ સ્વયં શિથિલ હોય, શિથિલતાનો બચાવ કરતા હોય, ઉદત આચારવાળાના દોષ કાઢતા હોય તેઓને વંદન ન કરવું.

અત્યારે આ રિવાજ દેખાતો નથી. છતાં પાડવો સારો લાગે છે. શાસ્ત્ર-વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કરતા હોઈ, બાળજીવોને વ્યામોહ પમાડતા હોઈ તેઓ અસંવિગ્ન પાક્ષિક છે. વંદનને(અને બહુમાનને પણ)સદંતર અયોગ્ય છે. આચાર્ય-ઉપાધ્યાય-પ્રવર્તક અને સ્થવિર એ ચાર દીક્ષા પર્યાયમાં નાના હોય તો પણ શ્રી જિનશાસનના ષર્ષક-રક્ષક અને શ્રમણસંઘની આરાધનાના આધાર છે. માટે રત્નાધિકત્વ હેતુની (અધિક પર્યાય હોવા રૂપ હેતુની) જેમ આ મહાન હેતુના કારણે નાના પર્યાયવાળા પણ આ ચારને વંદન કરવું જોઈએ. (હાલમાં આ પ્રથા જણાતી નથી.)

પ્રશ્ન : આવર્ત એટલે શું ?

ઉત્તર : આના જવાબ માટે લખ્યું છે કે (૧) સૂત્રગર્ભા ગુરુ-ચરણન્યસ્તહસ્તશિરઃસ્થાપનારૂપા (૨) સૂત્રાભિધાનગર્ભાકાયવ્યાપારવિશેષાઃ । તેથી જણાય છે કે આવર્તનં આવર્તઃ = પુનઃ પુનઃ કરવું તે, ગુરુ ચરણે પુનઃ પુનઃ હસ્તનો સ્પર્શ કરવાનો છે. તેથી આ સ્પર્શ કરવો એ આવર્ત. અથવા હાથની પરાવૃત્તિ (ફેરવવા-ઊંધા-ચત્તા કરવા) એ પણ આવર્ત. ગુરુચરણ અને સ્વમસ્તકનો સ્પર્શ કરાવવા હાથની પરાવૃત્તિ કરવી પડે છે. તેને પણ આવર્ત કહી શકાય. ટૂંકમાં આવી કાયાની વિશેષ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ આવર્ત છે.

અંગ્રેજીમાં લખેલ આંકની દિપ્પણ :

(૧) આનું 'છોભવંદન' એવું બીજું નામ પણ આવે છે. શ્રી હારિભદ્રીય આવશ્યકમાં સંક્ષેપ વંદન બતાવ્યું છે. તેથી સંક્ષેપના સમાનાર્થક સ્તોક શબ્દ પરથી 'થોભ' થયું લાગે છે.

પૂજ્યપાદ્ ગુરુદેવ શ્રીભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબે જણાવેલ સૂચન....આ વંદનમાં મોટા વાંદણાના ભાવનો સમાવેશ છે. તેથી આને માટે 'સ્થોભવંદન' નામ પણ આવે છે. તેના પરથી થોભ લાગે છે.

(૨) ઘરે વહોરવા પધારેલા મહાત્માને ગૃહસ્થ ફેટાવંદન કરે. થોભવંદન બહુધા ન કરે. કારણ કે ઘરે ઘરે ગૃહસ્થો થોભવંદન કરવા

માંડે તો સાધુ મહારાજને ઘણો વ્યાકેષ થાય. માટે ક્યાંક કોઈ થોભવંદન કરે છે તે અપવાદિક જાણવું.

(૩) દીક્ષિત માતાનું દીક્ષિત પુત્ર વંદન ન લે.

દીક્ષિત મોટી બહેનનું દીક્ષિત પુત્ર વંદન લઈ શકે.

હારિભદ્રીય આવશ્યકમાં આ સંદર્ભમાં 'ન કારયેત્' લખ્યું છે.

હાલમાં દીક્ષિત પિતા દીક્ષિત પુત્રને વંદન ન કરે.

દીક્ષિત મોટાભાઈ દીક્ષિત નાના ભાઈને વંદન ન કરે.

દીક્ષિત માતા દીક્ષિત પુત્રને વંદન ન કરે.

દીક્ષિત મોટી બહેન દીક્ષિત નાનાભાઈને ઈચ્છા હોય તો વંદન કરે.

દીક્ષિત માતા દીક્ષિત પુત્રીને વંદન ન કરે.

દીક્ષિત મોટી બહેન દીક્ષિત નાની બહેનને વંદન ન કરે.

'જિઠ્ઠભાયા' શબ્દના ઉપલક્ષણથી મોટી બહેન પણ લેવાય પણ તે ફક્ત સ્ત્રી પણ માટે. એટલે કે નાની બહેન માટે. નાનાભાઈ માટે નહિ. કારણ કે ગર્હા વગેરે જે હેતુ છે તે નાનાભાઈની અપેક્ષાએ થતા નથી. સ્વપક્ષની અપેક્ષાએ થાય છે.

(૪) વ્યાક્ષિપ્તતા અને પરાડ્મુખતા ન હોય તો પ્રશાંતતા આવે.

પ્રમત્તતા ન હોય તો ઉપશાન્તતા આવે.

આહાર-નિહારની પ્રવૃત્તિ કે ઈચ્છા ન હોય તો આસનસ્થ હોય.

આ ચારેય દોષ ન હોય તો ઉપસ્થિત કહેવાય.

(૫) મુહપત્તિના ત્રણ વળને ૪ આંગળીના ૩ આંતરામાં ભરાવી નીચે ઝુલતાં રાખવાં તે ૩ વધુટક કહેવાય.

(૬) 'બહુસુભેષ ભે દિવસો વર્ષકંતો ?' પ્રશ્નથી માત્ર ભૂતકાલીન શાતા જ પૂછાય છે. વર્તમાનકાલીન કે ભવિષ્યકાલીન નહિ. કારણ કે વર્તમાનકાળ અલ્પ હોવાથી તેમની માત્ર શાતા પૂછવાની ન હોય પણ અલ્પ પીડા વગેરે હોય તો તુરત ઉપચાર પણ કરવાના હોય.

(૭) શંકા : 'દેવ-ગુરુ પસાય' જવાબ આપે તો પૂછનારને આપત્તિ-

પીડા વગેરે જણાય નહિ અને તેથી જેના માટે પ્રશ્ન પૂછાય છે એ પ્રયોજન તો સરે નહિ.

સમાધાન : એ માટે વંદન પૂર્ણ થયા પછી ફરીથી વ્યક્ત શબ્દોથી શાતા પૂછે : 'સાહેબ ! કોઈ પીડા વગેરે છે નહિ ને ?'

(આવી વ્યવસ્થાનો લાભ: વંદન કરવા આવનાર સેંકડો ગૃહસ્થોને ગુરુએ પોતાની આપત્તિ જણાવવી ન પડે, જે જરૂરી પણ હોતી નથી. કેમકે બધા જ કંઈ તે આપત્તિઓ દૂર કરવાની શક્તિ-ભાવનાવાળા હોતા નથી...જેઓ તેવી શક્તિ, ભાવના અને વિશિષ્ટ લાગણીવાળા હોય તેઓ વંદન પૂર્ણ કર્યા બાદ સહજ રીતે આ પૂછે અને યોગ્ય પ્રતિકારનો ઉપાય કરે.)

પ્રશ્ન : ભાતપાણીનો લાભ દેશોજી' રાત્રે પણ બોલાય ?

ઉત્તર : રાત્રે બોલવાનો રિવાજ નથી. રાત્રે ગોચરી જવાનું હોતું નથી. અને તેથી એના અતિચારો પણ લાગવાનો સંભવ હોતો નથી. તેમ છતાં સાધુઓએ સવારના પ્રતિક્રમણમાં પગામ સજ્જાય (શ્રમણસૂત્ર)માં પાઠની અખંડિતતા જાળવી રાખવા જેમ 'પરિક્કમામિ ગોઅરચરિઆએ' વગેરે બોલવાનું હોય છે તેમ આ પણ પાઠને અખંડ રાખવા બોલવું જોઈએ. તેમજ દિવસે ત્રિક્ષાકાળ સિવાય પણ પોતાના ઘરે અવારનવાર પધરાવવાના ભાવ જણાવવા જેમ બોલાય છે તેમ રાત્રે પણ બોલાય.

આ નિર્દેશથી એ સૂચિત થાય છે કે શ્રાવકે સંયમના નિર્વાહ અને વૃદ્ધિ માટે જે જરૂર હોય તે બને તો નિર્દોષ રીતે નહિતર યથાયોગ્ય જયણાપૂર્વક પણ પુરૂં પાડવું જોઈએ. એમ સાધુઓએ પણ રત્નાધિક અને ઉપલક્ષણથી (તે તે કાર્યને અનાવડત-લાભાંતર વગેરેના કારણે નહિ કરી શકનાર) અસમર્થને સહાયક થવા રૂપે લાવી આપવું. પ્રતિભેખનાદિ કાર્ય કરી આપવું. આ ફરજ રૂપ છે, ઐચ્છિક નહિ તે ધ્યાનમાં રાખવું.

ઈચ્છકાર.....માં

સુખતપથી.....

શરીર નિરાબાધ અને
સ્વામી સાતા છે જી?

આ બે
વાક્યોથી

જવણિજજં ચ ભે પાઠનો તેમજ
અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે
દિવસો વઈક્કંતો એ પાઠનો તેમજ

તથા સુખસંયમયાત્રા નિર્વહો છો જી ? આ વાક્યથી જતા ભે ?
નો અંતર્ભાવ કર્યો છે.

આમાં ત્રણ પ્રશ્ન છે.....

(A) વંદનની રજા ભે ખમાસમણાથી મંગાઈ ગઈ હોવાથી આમાં માંગવાની નથી તેથી છ માંનો પ્રથમ પ્રશ્ન નથી.

(B) અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરવાનો ન હોવાથી મિતાવગ્રહનો બીજો પ્રશ્ન નથી.

(C) અપરાધક્ષામણાની રજા અબ્ભુટ્ટિઓ સૂત્રથી માંગવાની હોઈ છઠ્ઠો પ્રશ્ન પણ આ સૂત્રમાં નથી. તેથી 'ઈચ્છકાર સૂત્ર'માં છમાંના ત્રણ જ પ્રશ્નો છે. અબ્ભુટ્ટિઆ સૂત્રમાં 'જંકિચિ'થી ક્ષમાપના છે.

પ્રશ્ન : 'જાવણિજજાએ' અને 'જવણિજજ' આ બે પદનો અર્થ શું ?

ઉત્તર : જાવણિજજાએ = યાપનીયયા = યથાશક્ત્યા...આવો અર્થ શ્રી હારિભદ્રીય આવશ્યકમાં કરેલ છે. વંદન કરવાની ઈચ્છા સાથે આ પણ જણાવે છે કે હું પ્રમાદ વગેરેનો ત્યાગ કરવામાં શક્તિને છૂપાવ્યા કે ઓળંગ્યા (અતિરેક કર્યા) વગર વંદન કરવાને ઈચ્છું છું. ઉપલક્ષણથી દરેક અનુષ્ઠાન આ રીતે યથાશક્તિ કરવાનાં હોય છે. જવણિજજ = યાપનીયં = નિર્વાહ કાર્ય કરણ શક્ય-સમર્થ. અહીં 'શરીર' એટલું પદ અધ્યાહારિત સમજવું.

શંકા : શરીર સુખરૂપ છે. બાહ્ય સંયમ યાત્રા નિરુપદ્રવ છે. એ બે વાતની પૂર્વ પ્રશ્નોત્તરથી જાણકારી મેળવી લીધા પછી આ પ્રશ્ન પૂછાય છે. તો શરીર કાર્ય કરણ સમર્થ છે ? એવું પૂછવામાં ક્યા સામર્થ્યની પૃચ્છા છે ?

સમાધાન : મનની અવ્યાકુળતા અને તેથી શરીરની પણ અવ્યાકુળતા એ સંયમ માટે યાપનીયતા = સામર્થ્ય છે. તેથી આ પ્રશ્નમાં કષાય અને નોકષાયના આવેશથી રહિત મન અને શરીર શાંત ઉપશાંત છે ? યાપનીય છે ? એવું પૂછવાનું તાત્પર્ય છે.

ગુરુવંદન ભાષ્ય સંપૂર્ણ

ગુરુવંદન ભાષ્ય

ગુરુ-વંદનામહ તિવિહં તં ફિટ્ટા છોભ બારસાઽઽવત્તં ।
સિર-નમણાઙ્ગસુ પઢમં પુણ્ણ-ખમા-સમણ-દુગિ બીઅં ॥ ૧ ॥

ગ્રન્થ સંબંધ : વંદનના પ્રકાર

હવે ગુરુવંદન તે ત્રણ પ્રકારે છે : તે ફિટ્ટા, છોભ, અને દ્વાદશાવર્ત, પહેલું છોભ મસ્તક નમાવવા વગેરેથી અને બીજું સંપૂર્ણ બે ખમાસમણ દેવાથી. ॥ ૧ ॥

જહ દૂઓ રાયાણં નમિત્તં કજ્જં નિવેદ્ધં પચ્છા ।
વિસજ્જિઓ વિ વંદિયં ગચ્છઙ્ગ, એમેવ ઇત્થ દુગં ॥ ૨ ॥

બે વંદનનું કારણ

જેમ દૂત રાજાઓને નમસ્કાર કરી, પછી કાર્ય નિવેદન કરે, પછી વિસર્જન કરાયા પછી પણ નમસ્કાર કરીને જાય છે. એ પ્રમાણે જ અહિં બે [ખમાસમણ દેવાય છે] ॥ ૨ ॥

આચારસ્સ ડ મૂલં વિણઓ, સો ગુણવઓ ય પઙ્ગિવત્તી ।
સા ય વિહિવંદનાઓ, વિહી ઇમો બારસાવત્તે ॥ ૩ ॥

વંદનની આવશ્યકતા

આચારનું મૂળ તો વિનય છે, વિનય ગુણવાનની ભક્તિ છે, તે [ભક્તિ] વિધિપૂર્વક વંદના કરવાથી થાય છે, અને એ વિધિ દ્વાદશાવર્ત વંદનમાં છે. ॥ ૩ ॥

તઙ્ગયં તુ છંદણ-દુગે તત્થ મિહો આઙ્ગમં સયલ-સંઘે ।
બીયં તુ ડંસણીણ ય પયઙ્ગિયાણં ચ તઙ્ગયં તુ ॥ ૪ ॥

કયું વંદન કોને કોને કરાય ?

અને ત્રીજા પ્રકારનું વંદન તે બે વાંદણા, તેમાંનું પહેલું વંદન ચતુર્વિધ સંઘમાં પરસ્પર, બીજું મુનિ મહારાજોને અને ત્રીજું પદવીધર મુનિમહારાજોને. ॥ ૪ ॥

વંદણ-ચિડ-કિડકમ્મ પૂયા-કમ્મ ચ વિણય-કમ્મ ચ ।

કાયવ્વં કસ્સ વ ? કેણ વાવિ ? કાહેવ ? કડ ખુત્તો ? ॥ ૫ ॥

વંદનના-નામો : વગેરે આવશ્યક નિર્ચુક્તિ સૂચિત દારો.

વંદનકર્મ, ચિત્તિકર્મ, કૃતિકર્મ, પૂજાકર્મ અને વિનયકર્મ, કોને ?
અથવા કોણે ? અથવા ક્યારે ? અથવા કેટલીવાર ? કરવું. ॥ ૫ ॥

કડઔણયં ? કડ-સિરં ? કડહિંવ આવસ્સાહિં પરિસુદ્ધં ? ।

કડદોસવિપ્પમુક્કં કિડ-કમ્મં કીસ કીરડ વા ? ॥ ૬ ॥

વંદન: કેટલા નમનવાળું? કેટલા શીર્ષ નમસ્કારવાળું? કેટલાં આવશ્યકો
વડે વિશુદ્ધ? કેટલા દોષ વિનાનું? અને શા માટે? કરાય છે. ॥ ૬ ॥

પણ નામ પળાડ્ઠહરણા અજુગ્ગપણ જુગ્ગપણચઠઅદાયા ।

ચઠ દાય પળ નિસેહા ચઠ અ ણિસેહડ્ઠકારણયા ॥ ૭ ॥

મુખ્ય દારો

પાંચ નામ, પાંચ દ્રષ્ટાન્ત, પાંચ પ્રકારના વંદનને અયોગ્ય, પાંચ
પ્રકારના વંદન યોગ્ય, વંદન કરાવવાને અયોગ્ય ચાર, ચાર લાયક, વંદન
કરનારના પાંચ નિષેધો, ચાર સ્થાને નિષેધ નહિ, આઠ કારણો. ॥ ૭ ॥

આવસ્સય મુહણંતય-તણુ-પેહ-પણીસ દોસ-બત્તીસા ।

છ ગુણ ગુરુ-ઠવણં દુગ્ગહ દુ-છવીસક્કર ગુરુ-પણવીસા ॥ ૮ ॥

પચ્ચીસ આવશ્યક, પચ્ચીસ મુહપત્તિની પરિલેહણા, શરીરની
પચ્ચીસ પરિલેહણા, બત્રીશ દોષ, છ ગુણ, ગુરુમહારાજની સ્થાપના, બે
અવગ્રહ, બસો છવ્વીસ અક્ષર, પચ્ચીશ જોડાક્ષર, ॥ ૮ ॥

પય અડવન્ન છ ઠાણા છગુરુવયણા આસાયણ તિત્તીસં ।

દુવિહી દુવીસ દારેહિં ચઠ-સયા-બાણડઢ ઠાણા ॥ ૯ ॥

અઠાવન ૫૬, છ સ્થાન, ગુરુ મહારાજના છ વચન, તેત્રીસ
આશાતના, બે વિધિ, (એ બાવીશ દ્વારો વડે ગુરુવંદનના) ચારસો બાણું
સ્થાન-પ્રકાર છે. ॥ ૯ ॥

વંદનયં ચિદ્-કમ્મં કિદ્-કમ્મં પૂઅ-કમ્મં વિણય-કમ્મં ।

ગુરુવંદનપણનામા દવ્વે ભાવે [દુહોહેણ] દુહાહરણા ॥ ૧૦ ॥

ગુરુવંદનના પાંચ નામ

વંદનકર્મ, ચિતિકર્મ, કૃતિકર્મ, પૂજાકર્મ અને વિનયકર્મ, એ ગુરુવંદનના પાંચ નામ છે. અને તે ઓષથી (સામાન્ય રીતે) દ્રવ્યથી ને ભાવથી એમ બે બે પ્રકારે છે [અથવા દરેકના દ્રવ્યથી ને ભાવથી એમ બબે પ્રકારના ઉદાહરણ છે] ॥ ૧૦ ॥

સીયલય ખુદુણ વીર-કન્હ સવગ-દુ પાલણ સંબે ।

પંચે દિટ્ઠતા કિદ્-કમ્મે દવ્વ-ભાવેહિ ॥ ૧૧ ॥

દ્રવ્ય અને ભાવ વંદનનાં દ્રષ્ટાંતો

ગુરુવંદનમાં-દ્રવ્યથી અને ભાવથી શીતલાચાર્ય અને ક્ષુલ્લક સાધુ. વીરકશાલવી અને કૃષ્ણ, બે રાજસેવક, પાલકકુમાર અને શાંબકુમાર એ પાંચ દ્રષ્ટાંતો છે ॥ ૧૧ ॥

પાસત્થો ઓસન્નો કુસીલ સંસન્તઓ અહાચ્છંદો ।

દુગ-દુગ-તિ-દુણેગવિહા અવંદણિજ્ઞા જિણમયંમિ ॥ ૧૨ ॥

અવંદનીય-૫

બે, બે, ત્રણ, બે અને અનેક પ્રકારના પાર્શ્વસ્થ, અવસન્ન, કુશીલ, સંસક્ત અને યથાઈદ સાધુ શ્રીજૈનદર્શનમાં વંદન કરવા યોગ્ય નથી ॥ ૧૨ ॥

આયરિય ઉવજ્ઞાણ પવત્તિ થેરે તહેવ રાયણિણે ।

કિદ્કમ્મ નિજ્જરડ્ઢા કાયવ્વમિમેસિ પંચણહં ॥ ૧૩ ॥

વંદન કરવા યોગ્ય - ૫

આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, સ્થવિર તેમજ રાત્રિક એ પાંચને વંદન કરવાથી થતી નિર્જરાનો લાભ મેળવવા વંદન કરવું જ જોઈએ. ॥ ૧૩ ॥

માય-પિય-જિટ્ઠ ભાયા ઓમાવિ તહેવ સવ્વ-રાયણિણે ।

કિદ્-કમ્મં ન કારિજ્ઞા ચડ સમણાઈ કુણંતિ પુણો ॥ ૧૪ ॥

અવંદનીય-૪

માતા, પિતા, મોટાભાઈ, તેમજ ઓછા દીક્ષા પર્યાયવાળા છતાં સર્વ રત્નાધિક પાસે વંદન કરાવવું નહીં. અને બાકીના સાધુ આદિ [ચતુર્વિધ સંઘ પરસ્પર] વંદના કરે. ॥ ૧૪ ॥

વિક્ષિત્ત પરાહુત્તે અ પમત્તે મા કયાઈ વંદિજ્ઞા ।
આહારં નીહારં કુળમાણે કાઝ-કામે ય ॥ ૧૫ ॥

વંદન કરવાના અવસર-૫

વ્યાકુળ ચિત્તવાળા, મ્હોં ફેરવીને બેઠા હોય, પ્રમાદમાં હોય, આહાર-નિહાર કરતા હોય અથવા કરવાની તૈયારીમાં હોય તો કદી પણ વાંદવા નહિ. ॥ ૧૫ ॥

પસંતે આસણથ્યે અ ડવસંતે ડવઢિણે ।
અણુજ્ઞાણિત્તુ મેહાવી કિઙ્કમ્મં પડંજઙ્ક ॥ ૧૬ ॥

વંદન કરવાના અવસર-૪

સ્વસ્થ, આસન પર બરાબર બેઠેલા, શાન્ત, બરોબર અભિમુખ, એવા ગુરુને, અનુજ્ઞા મળેલા બુદ્ધિમાન શિષ્યે વંદન કરવું. ॥ ૧૬ ॥

પઢિકમણે સજ્ઞાણે કાઝસ્સગ્ગા-ડવરાહ-પાહુણે ।
આલોચણ-સંવરણે ઉત્તમડઢે ય વંદણયં ॥ ૧૭ ॥

વંદન કરવાનાં નિમિત્તો-૮

પ્રતિક્રમણ, સ્વાધ્યાય, કાઉસ્સગ્ગ માટે, અપરાધ ખમાવવા, પ્રાહુણા [કોઈ નવા મુનિ આવે તે], આલોચના, પ્રત્યાખ્યાન અને સંલેખ-નાદિક મહાન કાર્ય, એ [આઠ નિમિત્તે] દ્વાદશાવર્ત વંદન કરવું. ॥ ૧૭ ॥

દોડવણયમહાજાયં આવત્તા બાર ચઝ-સિર તિ-ગુત્તં ।
દુપવેસિગ-નિક્કમણં પણ-વીસાડડવસયકિઙ્કમ્મે ॥ ૧૮ ॥

દ્વાદશાવર્ત વંદનના આવશ્યકો-૨૫

દ્વાદશાવર્ત વંદનમાં-બે અવનત, એક યથાજાત મુદ્રા, બાર આવર્ત, ચાર શીર્ષ નમન, ત્રણ ગુપ્તિ, બે વાર પ્રવેશ અને એકવાર બહાર નીકળવું.

એ આવશ્યક છે. ॥ ૧૮ ॥

કિંકમ્મંપિ કુણંતો ન હોઝ કિંકમ્મનિજ્જરાભાગી ।
પણવીસામન્નયરં સાહૂ ઠાણં વિરાહંતો ॥ ૧૯ ॥
૨૫ આવશ્યક બરાબર ન સાચવવાથી વિરાધના થાય છે.

વંદન કરવા છતાં સાધુ એ પચીસમાંનાં કોઈ એક આવશ્યકની પણ વિરાધના કરે, તો વંદનક્રિયાથી થતી કર્મની નિર્જરાનો ભાગીદાર ન થાય. ॥ ૧૮ ॥

દિટ્ઠિપડિલેહ ઇગા, છ ઉઢ્ઠપપ્ફોડ તિગતિગંતરિયા ।
અક્કોડ પમજ્જણયા, નવ નવ મુહપત્તિ પળવીસા ॥ ૨૦ ॥

મુહપત્તિની પડિલેહણા-૨૫

એક દ્રષ્ટિ પરિલેહણા, છ ઉર્ધ્વ પ્રસ્ફોટક અને ત્રણ ત્રણને આંતરે નવ અખ્ખોડા અને નવ પ્રમાર્જના, એ મુહપત્તિની પચીસ [પરિલેહણા]. ॥ ૨૦ ॥

પાયાહિણેણ તિય તિય, વામેયરબાહુ-સીસ-મુહ-હિયણ ।
અંસુઢ્ઠહો પિટ્ઠે ચડ, છપ્પઢ્ઠ દેહપળવીસા ॥ ૨૧ ॥

શરીરની પડિલેહણા-૨૫

પ્રદક્ષિણાના ક્રમે ડાબો અને જમણો હાથ, મસ્તક, મુખ અને છાતી, ત્રણ ત્રણ, બે ખભાની ઉપર અને નીચે, પાછળની ચાર અને પગની છ, એમ શરીરની પચીસ પરિલેહણા. ॥ ૨૧ ॥

આવસ્સણસુ જહ જહ કુણઢ્ઠ પયત્તં અહીણમઢ્ઠરિત્તં ।
તિવિહકરણોવડત્તો, તહ તહ સે નિજ્જરા હોઢ્ઠ ॥ ૨૨ ॥

વંદનમાં સાવધાનતા

ત્રણ પ્રકારના કરણમાં ઉપયોગવાળો આવશ્યકોમાં જેમ જેમ ઓછો નહિ તેમ અધિક નહિં એવો પ્રયત્ન કરે, તેમ તેને નિર્જરા થાય. ॥ ૨૨ ॥

દોસ અણાઢ્ઠિય થઢ્ઠિઢ્ઠય, પવિઢ્ઠ્ઠ પરિપિંઢ્ઠિયં ચ ટોલગઢ્ઠં ।
અંકુસ કચ્છભરિગિય, મચ્છુલ્લત્તં મણપડઢ્ઠં ॥ ૨૩ ॥

વેડ્યબદ્ધ ભયંતં ભય ગારવ મિત્ત કારણા તિત્રં ।
 પડળીય રુદ્ધ તજ્જિય, સદ્દ હીલિય વિપલિત્તંચિયં ॥ ૨૪ ॥
 દિદ્ધમદિદ્ધં સિગં કર તમ્મોઅણ અલિદ્ધણાલિદ્ધં ।
 ઠુણં ઉત્તરચૂલિઅ, મૂઅં દ્ઢદ્ધર ચુડલિયં ચ ॥ ૨૫ ॥

દોષ-૩૨

અનાદત-સ્તબ્ધ-પ્રવિદ્ધ-પરિપિંડિત-ટોલગતિ-અંકુશ-કચ્છપરિંગિત-
 મત્સ્યોદ્વૃત-મન-પ્રદુષ્ટ-વેદિકાબદ્ધ-ભજન્ત-ભય-ગારવ-મિત્ર-કારણ-
 સ્તેન-પ્રત્યનિક-રુષ્ટ-તર્જિત-શઠ-હીલિત-વિપરિકુંચિત-દષ્ટાદષ્ટ-શૃંગ-કર-
 કરમોચન-આશ્લિષ્ટ-અનાશ્લિષ્ટ-ઊણ-ઉત્તરચૂડ-મૂક-દ્ઢર અને ચુડલિક
 એ બત્રીશ દોષો છે. ॥ ૨૩-૨૪-૨૫ ॥

બત્તીસદોસ-પરિસુદ્ધં, કિદ્ધ કમ્મં જો પડંજદ્ધ ગુરુણં ।
 સો પાવદ્ધ નિવ્વાણં અચિરેણ વિમાણવાસં વા ॥ ૨૬ ॥

નિર્દોષ વંદનનું ફલ

જે ગુરુમહારાજને બત્રીસ દોષ વિનાનું દ્વાદશાવર્ત વંદન કરે, તે
 અલ્પકાળમાં મોક્ષ અથવા વિમાનવાસ પામે છે. ॥ ૨૬ ॥

દ્ઢહ છચ્ચ ગુણા વિણઓવચાર માણાડડ્ઢભંગ ગુરુપૂઆ ।
 તિત્થચરાણ ચ આણા, સુચધમ્માડ્ઢરાહણાડ્ઢકિરિયા ॥ ૨૭ ॥

વંદનના પરિણામો-૬ ગુણ

વંદન કરવામાં વિનયોપચાર, અભિમાન વગેરેનો નાશ, ગુરુજનની
 પૂજા, શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાનું આરાધન, શ્રુતધર્મનું આરાધન
 અને અક્રિયા એ છ ગુણ [ઉત્પન્ન થાય] છે. ॥ ૨૭ ॥

ગુરુગુણજુત્તં તુ ગુરુ, ઠાવિજ્જા અહવ તત્થ અક્ખાઈ ।
 અહવા નાણાદ્ધ તિયં, ઠવિજ્જ સક્કં ગુરુઅભાવે ॥ ૨૮ ॥

ગુરુની સ્થાપના

સાક્ષાત્ ગુરુને અભાવે ગુરુમહારાજ જેવા ગુણવાળા ગુરુ સ્થાપવા,
 અથવા તે ઠેકાણે અક્ષ વગેરે, અથવા જ્ઞાન વગેરેનાં [ઉપકરણ] ત્રણ
 સ્થાપવા. ॥ ૨૮ ॥

અક્ષે વરાડાં વા કટ્ટે પુથે અ ચિત્તકમ્મે અ ।

સંભાવમસંભાવં ગુરુઠવણા ઇત્તરાડ્ડવકહા ॥ ૨૧ ॥

ગુરુની સ્થાપના અક્ષમાં, કોડામાં, કાષ્ઠમાં, પુસ્તકમાં અને ચિત્રકામમાં કરાય છે. સ્થાપના સદ્ભાવ અને અસદ્ભાવ, ઈત્વર અને યાવત્કથિત એમ બે-બે પ્રકારની છે. ॥ ૨૯ ॥

ગુરુવિરહંમિ ઠવણા ગુરુવણ્ણસોવંદસણ્ણત્થં ચ ।

જિણવિરહંમિ જિણવિંબસેવણાડ્ડમંતણં સહલં ॥ ૩૦ ॥

સ્થાપનાનું દ્રષ્ટાન્ત

શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના અભાવે જેમ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની પ્રતિમાની સેવા અને આમંત્રણ સફળ થાય છે, તેમ ગુરુમહારાજના અભાવે ગુરુના ઉપદેશ અને દર્શન માટે સ્થાપના સફળ છે. ॥ ૩૦ ॥

ચઙ્ગદિસિ ગુરુગ્ગહો ઇહ, અહુદ્ધ તેરસ કરે સપરપક્ષે ।

અણણુનાયસસ સયા, ન કપ્પણ તત્થ પવિસેઙ્ગં ॥ ૩૧ ॥

અવગ્રહ

અહીં ગુરુ મહારાજનો અવગ્રહ સ્વપક્ષમાં ને પરપક્ષમાં ચારેય દિશાએ સાડા ત્રણ હાથ અને તેર હાથ હોય છે, તેમાં આજ્ઞા લીધા વિના પ્રવેશ કરવાનું કોઈ વાર કલ્પે નહિ. ॥ ૩૧ ॥

પણ તિગ બારસદુગ તિગ, ચઙ્ગરો છઙ્ગાણ પય ઇગુણતીસં ।

ગુણતીસ સેસ આવસસયાઙ્ગ સવ્વપય અઙ્ગવન્ના ॥ ૩૨ ॥

વંદનસૂત્રના પદો-૫૮

છ સ્થાનમાં-પાંચ, ત્રણ, બાર બે, ત્રણ ને ચાર મળી ઓગણત્રીસ, અને બાકીનાં આવસ્સિયાએ વગેરે ઓગણત્રીસ પદો [છે]. એમ સર્વ પદો અઙ્ગાવન છે. ॥ ૩૨ ॥

ઇચ્છા ય અણુન્નવણા, અવ્વાબાહં ચ જત્ત જવણા ય ।

અવરાહખામણાવિ અ, વંદણદાયસસ છઙ્ગાણા ॥ ૩૩ ॥

શિષ્યના ૬ બોલ

ઈચ્છા, અનુજ્ઞા, અવ્યાભાધ, સંયમયાત્રા, શરીરની શાંતિ અને અપરાધની ક્ષમાપના, વંદન કરનારના એ છ સ્થાનો છે. ॥ ૩૩॥

છંદેણઽનુજાણામિ, તહત્તિ તુબ્ભંવિ વટ્ટે એવં ।
અહમવિ ખામેમિ તુમં, વચણાઙ્ઁ વંદણઽરિહસ્સ ॥ ૩૪॥

ગુરુના ૬ બોલ

ઈદેશ, અણુજાણામિ, તહત્તિ, તુબ્ભંપિ વટ્ટે, એવં, અને અહમવિ ખામેમિ તુમં, એ વંદન કરવા યોગ્ય ગુરુના છ વચનો છે. ॥ ૩૪॥

પુરઓ પક્ખાઽસન્ને, ગંતા ચિટ્ટણ નિસીઅણાઽસ્યમણે ।
આલોઅણઽપડિસુણણે પુવ્વાઽલવણે ય આલોએ ॥ ૩૫॥
તહ ઉવદંસ નિમંતણ, ખદ્ધાયયણે તહા અપડિસુણણે ।
ખદ્ધત્તિ ય તથ્થગણ, કિં તું તજ્ઞાય નોસુમણે ॥ ૩૬॥
નો સરસિ કહંછિત્તા, પરિસંભિત્તા અણુટ્ટિયાઙ્ઁ કહે ।
સંથારપાયઘટ્ટણ, ચિટ્ટુચ્ચ સમાસણે આવિ ॥ ૩૭॥

આશાતના-૩૩

આગળ, બાજુમાં અને નજીક ચાલવું, ઊભા રહેવું અને બેસવું, આચમન, આલોચન, અપ્રતિશ્રવણ, પૂર્વાલાપન, અને પૂર્વાલોચન, ઉપદર્શન, નિમંત્રણ, ખદ્ધદાન, ખદ્ધાદન, અપ્રતિશ્રવણ, ખદ્ધ, તત્રગત, શું? તું, તજ્ઞાત, નો સ્મરણ, કથાછેદ, પરિષદ્ભેદ, ન ઊઠેલી સભાને કથા કહેવી, સંથારાને પગ અડાડવા અને તેમાં બેસવું, તથા સરખે આસને બેસવું. ॥ ૩૫-૩૬-૩૭॥

ઈરિયા કુસુમિણુસગ્ગો, ચિદ્ધવંદણ પુત્તિ વંદણાઽલોચં ।
વંદણ ખામણ વંદણ, સંવર ચઉછોભ દુસજ્ઞાઓ ॥ ૩૮॥

સવારનો સંક્ષિપ્ત ગુરુવંદન વિધિ

ઈરિયા, કુસુમિણ (દુસુમિણ)નો કાઉસ્સગ્ગ, ચૈત્યવંદન, મુહપત્તિ, બે વંદનક, આલોચન, વંદનક, ખામણા, વંદનક, પરચક્ખાણ, ચાર

છોભવંદન, બે આદેશ અને બે સ્વાધ્યાય, ॥ ૩૮ ॥

इरिया चिइवंदण पुत्ति वंदण चरिम चंदणाऽऽलयं ।

वंदण खामण चउछोभ दिवसुस्सगो दुसज्जाओ ॥ ३९ ॥

સાંજનો સંક્ષિપ્ત ગુરુવંદન વિધિ

ઇરિયા, ચૈત્યવંદન, મુહપત્તિ, બે વંદનક, દિવસ ચરિમ પચ્ચક્ખાણ, બે વંદનક, આલોચના, બે વંદનક, ખામણાં, ચાર છોભવંદન, દેવસિય પાયચ્છિત્તનો કાઉસ્સગ્ગ અને બે આદેશપૂર્વક સ્વાધ્યાય ॥ ૩૮ ॥

एयं किइकम्मविहिं, जुंजंता चरणकरणमाउत्ता ।

साहू खवंति कम्मं, अणेगभवसंचिअमणंतं ॥ ४० ॥

ઉપસંહાર અને ફળ.

એ પ્રમાણે ગુરુવંદનનો વિધિ કરનારા અને ચરણસિત્તરિ તથા કરણસિત્તરિમાં ઉપયોગવાળા સાધુમહારાજ અનેક ભવોમાં એકઠાં કરેલા અનંત કર્મો ખપાવે છે. ॥ ૪૦ ॥

अप्पमहभव्वबोहऽत्थ भासियं विवरीयं च जमिह मए ।

तं सोहंतु गियत्था अणभिनिवैसी अमच्छरिणो ॥ ४१ ॥

ગ્રન્થકારનું અંતિમ વચન

મેં, ઓછી બુદ્ધિવાળા ભવ્ય જીવોને સમજ પડે તે માટે કહ્યું છે, તેમાં જે કાંઈ વિપરીત હોય, તે કદાગ્રહ વિનાના અને ઇર્ષ્યા વિનાના ગીતાર્થ પુરુષોએ સુધારી લેવું. ॥ ૪૧ ॥

પચ્ચક્ષ્ણાણ ભાષ્ય

પચ્ચક્ષ્ણાણ ભાષ્યમાં નમુકકારસહિયં આદિ ૧૦ પ્રકારના કાળ પચ્ચક્ષ્ણાણનો મુખ્ય વિષય છે. અને તે પ્રસંગે ચાર પ્રકારનો આહાર, બાવીસ પ્રકારના આગાર, ભક્ષ્ય-અભક્ષ્ય વિગઈઓ, ભક્ષ્ય વિગઈના નીવિયાતાં અને પચ્ચક્ષ્ણાણના પ્રકાર આદિ અનેક પ્રકારનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે.

પચ્ચક્ષ્ણાણ એટલે શું ?

પ્રતિ આપ્યાન તે પ્રત્યાપ્યાન.

સામાના આત્માને ઉદ્દેશીને પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિરૂપે પોતાના નિર્ણયની આપેક્ષિક જાહેરાત અર્થાત્ વ્યવહારથી બીજાને કથન તે પચ્ચક્ષ્ણાણ છે અને તે કથન પચ્ચક્ષ્ણાણના આલાવાના ઉચ્ચારપૂર્વક કરવાનું હોય છે. જેમકે મારે આજે દશ સામાયિક કરવા, પ્રભુપૂજા કરવી, સંઘ કાઢવો વગેરે અભિગ્રહો, શિક્ષાપ્રતના પચ્ચક્ષ્ણાણો તે પ્રવૃત્તિરૂપ છે. જ્યારે અણુપ્રત, ગુણપ્રત, મહાપ્રત, અદ્ધા (કાલ) પચ્ચક્ષ્ણાણ વગેરે નિવૃત્તિરૂપ છે.

પચ્ચક્ષ્ણાણ કરવાથી લાભ શું ?

આ પચ્ચક્ષ્ણાણ કરવાથી જીવનું પ્રણિધાન થાય છે. અર્થાત્ ગમે તેવા વિપરીત સંયોગમાં પણ જીવ ચલાયમાન થતો નથી. અને એ પ્રણિધાન દ્વારા આત્મામાં એ કાર્ય અંગેનો ક્ષયોપશમ થાય છે. અને તેના પ્રભાવે જીવને બહુલતયા પચ્ચક્ષ્ણાણનો ભંગ કરવાનો વિકલ્પ જ આવતો નથી. અને ક્યારેક કોઈ નિકાચિત કર્મના ઉદયે ભંગ કરવાનો વિચાર આવે તો દેવ, ગુરુ, ધર્માત્માઓની સાક્ષીએ પચ્ચક્ષ્ણાણ કરેલું હોવાથી તેઓ અવશ્ય બચાવનારા બને છે. આમ વિધિપૂર્વક પચ્ચક્ષ્ણાણ લીધેલું હોવાથી કટોકટીની પળે બીજા દ્વારા પણ પાલન સહજ બને છે. જ્યારે વિધિપૂર્વક પચ્ચક્ષ્ણાણ ન કર્યું હોય અને માત્ર માનસિક સંકલ્પ

જ ક્યો હોય તો મન નબળું પડતાં તેનો ભંગ થતાં વાર નથી લાગતી. તેમજ બીજાને જાણ ન કરેલ હોવાથી તેઓ પણ કલ્યાણમિત્ર બની બચાવી શકતા નથી. અતુલ મનોબળને ધારણ કરનાર તીર્થંકરદેવો પણ ચારિત્રનો માત્ર માનસિક સંકલ્પ ન કરતાં વિધિપૂર્વક ચારિત્રનું ગ્રહણ કરે છે એ બતાવે છે કે વ્યવહારમાર્ગનું પાલન દરેકે દરેક જીવે કરવા યોગ્ય છે.

આ પચ્ચક્ષાણ એ આચારરૂપ છે. ભાવ તો તેનાથી ઉત્પન્ન થનાર છે. વ્યવહાર નય ભાવને જરૂરી માનવા છતાં ભાવની ઉત્પત્તિ, રક્ષણ અને વર્ધનના કારણભૂત આચારને વ્યવહારરૂપે પ્રમાણભૂત માને છે. ભાવ ન હોય કે જતો રહ્યો હોય છતાં આચાર શુદ્ધ હોય તો વ્યવહારનય તે વાત નભાવે છે. માટે પચ્ચક્ષાણ ભાવરૂપ અને આચારરૂપ બંને રીતે છે. તેમાં અત્રે આચારરૂપ પચ્ચક્ષાણનું ગ્રહણ છે.

પચ્ચક્ષાણના પ્રકાર :

પ્રકાર બે છે (૧) સમ્યક્ત્વના પચ્ચક્ષાણ અને (૨) વિરતિના પચ્ચક્ષાણ. તેમાં સમ્યક્ત્વ પચ્ચક્ષાણના અવાંતર ભેદ નથી. વિરતિ અર્થાત્ ચારિત્ર પચ્ચક્ષાણના ત્રણ ભેદ છે. (૧) મૂળગુણ પચ્ચક્ષાણ (૨) ઉત્તરગુણ પચ્ચક્ષાણ અને (૩) ઉત્તરગુણ ઉત્તરગુણ પચ્ચક્ષાણ.

મૂળગુણ પચ્ચક્ષાણ દેશથી અને સર્વથી એમ બે ભેદે છે. દેશથી દેશવિરતિને પાંચ અણુપ્રતો અને સર્વથી સર્વ વિરતિધરને પાંચ મહાપ્રતો.

ઉત્તરગુણ પચ્ચક્ષાણના પણ ૨ ભેદ છે. તેમાં દેશથી દેશવિરતિને ગુણપ્રતો અને શિક્ષાપ્રતો અને સર્વથી સર્વવિરતિને પિંડવિશુદ્ધિ વગેરે.

ત્રીજું જે ઉત્તરગુણ ઉત્તરગુણ પચ્ચક્ષાણ છે તેના દશ પ્રકાર છે. આને સર્વઉત્તરગુણ પચ્ચક્ષાણ પણ કહે છે. પચ્ચક્ષાણ ભાષ્યમાં આ દશ સર્વઉત્તરગુણ પચ્ચક્ષાણનું વર્ણન છે અને ૯ દ્વારોથી તેની વિચારણા કરેલ છે.

તો હવે તે નવ દારને કહે છે :

(૧) ૧૦ પચ્ચક્ષાણ	(૪) ૨૨ આગાર	(૭) ૨ ભાંગા
(૨) ૪ વિધિ	(૫) ૧૦ વિગઈ	(૮) ૬ શુદ્ધિ
(૩) ૪ આહાર	(૬) ૩૦ નિવિયાતાં	(૯) ૨ ફળ

દ્વાર પહેલું

પચ્ચક્ષાણના ૧૦ પ્રકાર

(૧) **અનાગત પચ્ચક્ષાણ :** અનાગત એટલે ભવિષ્યકાળ. અર્થાત્ ભવિષ્યકાળે જે પચ્ચક્ષાણ કરવાનું છે તેને કોઈ કારણસર પહેલા કરી લેવું તે. જેમકે- પર્યુષણાદિ પર્વમાં જે અઢમ વગેરે તપ કરવાનો છે તે તપને ગુરુની, ગચ્છની સેવા વગેરે કારણે પર્યુષણ પહેલાં જ કરી લેવો. તે અનાગત પચ્ચક્ષાણ મુખ્યત્વે મુનિને હોય છે.

(૨) **અતિકાન્ત પચ્ચક્ષાણ :** અતિકાન્ત એટલે ભૂતકાળ. જે તપ પર્યુષણામાં કરવાનો છે તે તપ પર્યુષણા પુરા થયા પછી કરવો તે. તે અતિકાન્ત પચ્ચક્ષાણ પણ મુખ્યત્વે મુનિને હોય છે. અનાગત અને અતિકાન્તકાલના પચ્ચક્ષાણના ઉપલક્ષણથી યોગ્ય કાલે કરાતા પચ્ચક્ષાણનું ગ્રહણ જાણવું. પ્રસ્તુતમાં યોગ્યકાલે કરાતા પચ્ચક્ષાણને ઉપલક્ષણથી લેવાનું કારણ એ છે કે તે તો સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ જ છે. અને તેથી તેનું કથન ન કરતાં અપ્રસિદ્ધ એવા અનાગત અતિકાન્ત પચ્ચક્ષાણનું કથન કરીને તેને ઉપલક્ષણથી લીધું.

(૩) **કોટિસહિત પચ્ચક્ષાણ :** તપના બે છેડા મળતા હોવાથી આ કોટિસહિત પચ્ચક્ષાણ છે. જેમકે પહેલે દિવસે ઉપવાસ કરીને પુનઃ બીજા દિવસે પણ પ્રભાતમાં ઉપવાસનું પચ્ચક્ષાણ કરે તો પહેલા ઉપવાસનો પર્યન્તભાગ અને બીજા ઉપવાસનો આદિભાગ એ બન્ને ભાગરૂપ બે કોટિ સંઘાવાથી તે પચ્ચક્ષાણ કોટિસહિત બને છે. તેમાં ઉપવાસ પૂર્ણ થયે ઉપવાસ કરવો અને આયંબિલ પૂર્ણ થયે આયંબિલ કરવું તે સમકોટિ પચ્ચક્ષાણ છે. અને ઉપવાસ પૂર્ણ થયે એકાશનાદિ

કરવું અથવા એકાશનાદિ પૂર્ણ થયે ઉપવાસાદિ કરવા તે વિષમકોટિ પચ્યક્રખાણ છે.

કોઈ પચ્યક્રખાણ ન હોય અને નવું શરૂ કરે તે અકોટિ પચ્યક્રખાણ છે. આરાધક આત્મા પ્રાયઃ પચ્યક્રખાણ વગર રહેતો નથી તેથી તેનું સાક્ષાત્ ગ્રહણ ભાષ્યકારે કર્યું નથી. છતાં પંચ ઉપલક્ષણથી તે જાણવું.

(૪) નિયંત્રિત પચ્યક્રખાણ : નિયંત્રિત એટલે નિશ્ચયપૂર્વક પચ્યક્રખાણ કરવું તે. જેમકે માંદો હોઉ કે સાજો હોઉ અથવા ગમે તેવું વિઘ્ન આવે તો પણ અમુક વખતે મારે અમુક તપ કરવો જ. આ પચ્યક્રખાણ જિનકલ્પી અને ચૌદપૂર્વધર મુનિઓના વખતમાં પ્રથમ સંઘયણી એવા સ્થવિરાદિ મુનિઓને પણ હતું. પરંતુ જિનકલ્પાદિના વિચ્છેદ સાથે આ પચ્યક્રખાણ પણ વિચ્છેદ પામવાથી વર્તમાનકાળમાં થઈ શકે નહિ. કારણ કે તેવા પ્રકારના આયુષ્યનો અને સંઘયણનો અભાવ છે.

અથવા નિયંત્રિત એટલે નક્કી કરેલ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ અને ભાવમાં અવશ્ય કરવું. જેમકે દ્રવ્યથી અમુક દ્રવ્ય અડદના બાકુળા વગેરે મળે તો જ વાપરવું. નહિ તો ઉપવાસ કરવો. ક્ષેત્રથી નવા તીર્થમાં જઈએ ત્યારે ઉપવાસ કરવો. કાલથી અમુક તિથિએ ઉપવાસ કરવો અને ભાવથી જ્યારે જ્યારે કષાયાદિ થાય ત્યારે ઉપવાસ કરવો.

(૫) અનાગાર પચ્યક્રખાણ : બાવીસ આગારમાંથી અનાભોગ અને સહસ્રાગાર એ બે છોડીને બાકીના શેષ આગાર રહિત પચ્યક્રખાણ કરવું તે. કારણ કે એ બે આગાર અક્સ્માત્ બને છે, બુદ્ધિપૂર્વક નહીં. આ પ્રત્યાખ્યાન પહેલા સંઘયણવાળા મુનિઓ પ્રાણાન્ત કષ્ટ આવે અથવા કોઈપણ પ્રકારે ભિક્ષા ન મળે તેવા પ્રસંગોમાં કરે છે. માટે વર્તમાનકાળમાં પહેલા સંઘયણના અભાવે તે કરવામાં આવતું નથી.

(૬) સાગાર પચ્યક્રખાણ : પચ્યક્રખાણ કરતી વખતે ભવિષ્યના સમાધિ-સંયોગ-આપત્તિ આદિને લક્ષ્યમાં રાખી ૨૨ આગારોમાંથી યથાયોગ્ય નિયત રુપમાં રાખવામાં આવેલ છૂટ તે સાગાર પચ્યક્રખાણ છે.

અનાગાર અને સાગાર પચ્ચક્ખાણના ઉપલક્ષણથી અપવાદનું ગ્રહણ થઈ જાય છે તે જાણવું. પચ્ચક્ખાણ કરતી વખતે છૂટ રાખી ન હોવા છતાં, દ્રવ્યાદિ આપત્તિમાં પરંપરાએ ઉત્સર્ગની પોષક એવી ગીતાર્થ મહાપુરુષો દ્વારા અપાતી છૂટ તે અપવાદ છે. આ છૂટ નિયતરૂપમાં ન હોવાથી શબ્દથી સંગૃહીત થાય નહિ.

પ્રશ્ન-૧ : અનાગાર પચ્ચક્ખાણની તમે જે વ્યાખ્યા કરી તે મુજબ તો મુક્કસી વગરના નવકારશી પચ્ચક્ખાણમાં પણ બે જ આગાર હોવાથી તે અનાગાર પચ્ચક્ખાણ થવાની આપત્તિ આવશે.

ઉત્તર-૧ : નવકારશી પચ્ચક્ખાણને અનાગારમાં ગણ્યું નથી કારણ કે તે (૧) અલ્પકાલીન છે. (૨) સામાચારી મુજબ તે મુક્કસી સહિત જ કરાય છે. તેથી ચાર આગારવાળું છે. મુક્કસીનું કારણ એ છે કે નવકારશી પચ્ચક્ખાણમાં સૂર્યોદયથી ૨ ઘડીનો કાળ સામાચારીથી નક્કી થયેલો છે. તે કાળમાં હાર્ટએટેક વગેરેના દર્દીઓને સર્વ સમાધિ આગારની શક્યતા રહેલી છે. એટલે હવે મુક્કસી વિનાનું એકલું નવકારશી પચ્ચક્ખાણ કરાય નહિ.

પ્રશ્ન-૨ : પાણસ્સના પચ્ચક્ખાણમાં અન્નત્યણાભોગ અને સહસાગાર કેમ નહિ ?

ઉત્તર-૨ : સામાન્યથી બધા ઉત્તરગુણ પચ્ચક્ખાણમાં આ બે આગારો હોય જ છે. કાયોત્સર્ગ માટેના અન્નત્ય સૂત્રમાં પણ એ ન હોવા છતાં ઉપલક્ષણથી જાણવા.

પ્રસ્તુતમાં પાણસ્સમાં જે પાણી ખપતાં નથી તેને પાણી તરીકે ન ગણતાં આહારરૂપ ગણ્યાં છે. તેથી અનાભોગથી કે સહસાત્કારે તેનું સેવન થઈ જાય તો પણ એની છૂટ પચ્ચક્ખાણના આગારથી અને સ્થાન પચ્ચક્ખાણના આગારથી ગંણી લીધી હોવાથી પચ્ચક્ખાણ ભંગ થવાનો દોષ રહેતો નથી. જે પાણી વિગઈ રૂપે ગણાય છે તેનો સમાવેશ વિગઈ પચ્ચક્ખાણના આગારમાં સમજવો.

પ્રશ્ન-૩ : આમ હોવા છતાં કાયા પાણીનો અદ્વાના, સ્થાનના કે વિગઈના એ ત્રણમાંથી એકેના આગારમાં સમાવેશ થતો નથી. તેથી ભૂલથી કાચું પાણી પીનારને આ બે આગાર ન હોવાથી પર્યક્ષપ્રાણ ભંગ થશે.

ઉત્તર-૩ : ઉપલક્ષણથી અહિંયા પણ પાઠ ન બોલવા છતાં ભાવથી એ બન્ને આગાર સમજી લેવા. એ જ પ્રમાણે મહંત્તરાગાર અને સવ્વસમાહિ-વત્તિયાગાર પણ સમજી લેવા, કારણ કે સામાન્ય અભિગ્રહમાં પણ તે લીધા છે.

(બ) નિરવશેષ પર્યક્ષપ્રાણ : ચારે આહારનો જેમાં સર્વથા ત્યાગ કરાય તે. આ પર્યક્ષપ્રાણ વિશેષતઃ અન્ત સમયે સંલેખનાદિ કરતાં કરાય છે.

જેમાં ક્ષેત્રકાળની મર્યાદા નક્કી કરી તે તે વસ્તુનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરાય તે પણ નિરવશેષ પર્યક્ષપ્રાણ કહેવાય છે. જેમકે જે ક્ષેત્રમાં પ્રચુર પ્રમાણમાં ફળો મળતા હોય ત્યાં તે ન વાપરવા તેમજ ફાગણ ચોમાસી પછી ભાજીપાલો ન વાપરવો.

(ક) પરિમાણકૃત પર્યક્ષપ્રાણ : ત્યાજ્ય વસ્તુના સંખ્યા પ્રમાણ અને પ્રમાણપ્રમાણ નિયત કરી બાકીનું ત્યાગ કરાય તે આ પરિમાણકૃત પર્યક્ષપ્રાણ છે. તેમાં દત્તિનું, કવલનું, ઘરોનું, ભિક્ષાનું અને દ્રવ્યનું પ્રમાણ નક્કી કરી શેષ ભોજનનો ત્યાગ કરાય છે. જેમકે ૧-૨-૩ આદિ દત્તિનું પ્રમાણ નક્કી કરવું તે દત્તિ પ્રમાણ. આહાર વાપરવા માટે કવલનું પ્રમાણ નક્કી કરવું તે કવલ પ્રમાણ. આટલા ઘરોમાંથી જ આહાર લેવો તે ગૃહ પ્રમાણ. અને ખીર, ભાત આદિ અમુક દ્રવ્ય જ લેવા તે દ્રવ્ય પ્રમાણ.

(દ) સંકેત પર્યક્ષપ્રાણ : સંકેત એટલે ધારેલ ધારણા પૂર્ણ થવાથી જેમાં પર્યક્ષપ્રાણની પૂર્ણાહૂતિ થાય તે આ સંકેત પર્યક્ષપ્રાણ છે. આમાં કાળ મર્યાદા હોતી નથી. તેના ૮ ભેદ છે. (૧) મુક્ટસી- જ્યાં સુધી મુઢીમાં અંગુઠો વાળીને છૂટો ન કરું ત્યાં સુધી મારે આ પર્યક્ષપ્રાણ છે એમ ધારી અંગુઠો છૂટો કર્યા પછી જ મુખમાં ખાવાની વસ્તુ નાંખે તે.

(૨) ગાંઠસી- વાળેલી ગાંઠ જ્યાં સુધી છૂટી ન કરે ત્યાં સુધીનું પરચક્ષ્માણ તે ગાંઠસી પરચક્ષ્માણ છે. (૩) ઘર- ઘરમાં પ્રવેશ ન કરું ત્યાં સુધીનું પરચક્ષ્માણ તે ઘર પરચક્ષ્માણ છે. (૪) સ્વેદ- શરીર પરના પરસેવાના બિંદુ ન સૂકાય ત્યાં સુધીનું પરચક્ષ્માણ તે સ્વેદ પરચક્ષ્માણ. (૫) દીપ- દીપક ઓલવાય નહિ ત્યાં સુધીનું પરચક્ષ્માણ તે દીપ પરચક્ષ્માણ. (૬) શ્વાસ- અમુક શ્વાસોચ્છ્વાસ ન થાય ત્યાં સુધીનું પરચક્ષ્માણ તે શ્વાસ પરચક્ષ્માણ. (૭) વેઢસી- વીંટી ઉતારું નહિ ત્યાં સુધીનું પરચક્ષ્માણ તે વેઢસી પરચક્ષ્માણ. (૮) સ્તિબુક- પાણી વગેરેની માંચીમાં લાગેલા તેમજ ઉપલક્ષણથી અન્ય વાસણમાં રહેલા જળના બિંદુ ન સુકાય ત્યાં સુધીનું પરચક્ષ્માણ તે સ્તિબુક પરચક્ષ્માણ. (૯) અદ્વા પરચક્ષ્માણ- અદ્વા એટલે કાળ. તેની મર્યાદાવાળું પરચક્ષ્માણ તે અદ્વા પરચક્ષ્માણ. નવકારશી, પોરસી (ઉપલક્ષણથી સાઢપોરસી), પુરિમુઢ્ઢ (ઉપલક્ષણથી બેસણું), એકાસણું (ઉપલક્ષણથી અવઢ્ઢ), એકલઠાણ, આયંબિલ, ઉપવાસ, ચરિમ (દિવસચરિમ અને ભવચરિમ), અભિગ્રહ (કાળના), વિગઈ (દિવસ સંબંધી ત્યાગ હોવાથી), વિવિક્ષિત કાળથી આદિથી અને છેડે કરાતાં પરચક્ષ્માણ તે અદ્વા પરચક્ષ્માણ છે.

દ્વાર ખીજું

વિધિના ચાર પ્રકાર

(૧) ઉચ્ચાર વિધિ (૨) અનુચ્ચાર વિધિ (૩) સ્થાનવિધિ
(૪) વ્યંજન છલના વિધિ.

પ્રશ્ન-૪. જેવી રીતે પરચક્ષ્માણની અત્યંત વિસ્મૃતિના કારણે ભુલથી, મુખમાં ખાવાની બુદ્ધિથી નાંખે તે અનાભોગ આગાર છે, તે રીતે પૂર્વ નવકારશી આદિ કરવાનું નક્કી કર્યું હોવા છતાં રોજની ટેવથી વિશેષ ઉપયોગ વગર આયંબિલના ઓઘ ઉપયોગથી કરેલ પરચક્ષ્માણ (અનાભોગ હોવાથી) વ્યંજન છલનાના સ્થાને ગણાય કે અનાભોગના સ્થાને ગણાય કે પરચક્ષ્માણ તરીકે ગણવું પડે ?

ઉત્તર-૪. અનાભોગથી થયેલ સારું કાર્ય જાળવી રાખવું તે ઉત્તમતા છે. પરિણામની વિશુદ્ધિરૂપ છે. પરંતુ તે જાળવી રાખવાની જોગવાઈ ન હોય તો અનાભોગના સ્થાને ગણવામાં હરકત જણાતી નથી. આમાં લેનારની વ્યંજનછલના છે તે રીતે આપનારની પણ વ્યંજનછલના સમજી લેવી.

(૧) ઉચ્ચાર વિધિ : સવારના પચ્ચક્ષાણમાં નવકારશીથી સાઢપોરિસીમાં ઉગ્ગએ સૂરે અને પુરિમડ્ઢ અવઢ અને ઉપવાસમાં સૂરે ઉગ્ગએ બોલવાનું હોય છે.

વિગઈ, સ્થાન અને પાણસ્સના પચ્ચક્ષાણમાં આ પદ ન લાગવા છતાં કોઈપણ વિશેષ પચ્ચક્ષાણ (અદ્ધા વગેરે)ના પદ શરૂ થાય તે પહેલાં આ પદ મૂકેલા હોવાથી દરેક પચ્ચક્ષાણમાં ગણવાના છે પણ બોલવાના નથી. દિવસચરિમંમાં એક જ અદ્ધા પચ્ચક્ષાણ હોવાથી બીજામાં ગણવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી.

આ રીતે અનેક પચ્ચક્ષાણ સ્થાનમાં દરેક પચ્ચક્ષાણના પદો પૂર્ણ થયે છે તે ન બોલતાં અંતે જ એક વાર વોસિરઈ કે વોસિરામિ બોલવું.

દરેક પચ્ચક્ષાણમાં પચ્ચક્ષામિ પદ તે તે પચ્ચક્ષાણના કાળ, વિગઈ, આસન, પાન, દેશાવગાસિક નામ પછી આવે છે માટે દરેક વખત બોલવું.

વળી ઉગ્ગએ સૂરે પાઠ આવે છે તે પચ્ચક્ષાણોને સૂર્યોદય પહેલાં ધારવાથી-કરવાથી જ શુદ્ધ ગણાય, અને જેમાં સૂરે ઉગ્ગએ પાઠ આવે છે તે પચ્ચક્ષાણો સૂર્યોદય થયા બાદ પણ ધારી-કરી શકાય છે. જો કે બંને પ્રકારના પાઠનો અર્થ તો “સૂર્યોદયથી આરંભીને” એ પ્રમાણે એકસરખો જ છે તો પણ ક્રિયાવિધિનો તફાવત હોવાથી એ બંને પાઠનો ભેદ સાર્થક છે.

(૨) અનુચ્ચાર વિધિ : પચ્ચક્ષાણ આપનાર ગુરુ જ્યાં જ્યાં

પચ્ચક્ષાઈ, વોસિરઈ કહે ત્યાં ત્યાં લેનાર શિષ્ય પચ્ચક્ષામિ, વોસિરામિ કહે. આ વાત દરેક જગ્યાએ જાણવી.

(૩) સ્થાનવિધિ : એકાશનાદિ મોટા પચ્ચક્ષાણમાં અંતર્ગતપણે (પેટાભાગોમાં) જે જુદા જુદા પાંચ પ્રકારના પચ્ચક્ષાણ ઉચ્ચરાવવામાં આવે છે તે પાંચ સ્થાન કહેવાય છે. અને તે પાંચ પચ્ચક્ષાણના જુદા જુદા આલાવા તે પાંચ પ્રકારના ઉચ્ચાર સ્થાન કહેવાય છે. જેમકે એકાશનમાં સર્વથી પ્રથમ “નમુક્કારસહિયં પોરિસી” આદિ એક અદ્વા પચ્ચક્ષાણ અને મુદ્ધિસહિયં આદિ સંકેત પચ્ચક્ષાણ ઉચ્ચરાવાય છે તે બે મળીને પહેલું ઉચ્ચાર સ્થાન કહેવાય છે અને તેના નવકારશી, પોરસી, સાઢપોરિસી, પુરિમઢ, અવઢ અને મુકસી વગેરે ૮ મળી કુલ ૧૩ ભેદ છે.

ત્યાર બાદ જે વિગઈનું પચ્ચક્ષાણ ઉચ્ચરાવાય છે તે બીજું ઉચ્ચાર સ્થાન છે અને તેના નીવી, વિગઈ અને આયંબિલ એમ ત્રણ ભેદ છે.

ત્યાર બાદ એકાસણ વગેરેનો આલાવો ઉચ્ચરાવાય છે તે ત્રીજું સ્થાન પચ્ચક્ષાણ છે. અને તેના એકાસણા, બેસણા અને એકલઠાણ એ ત્રણ ભેદ છે.

ત્યાર બાદ પાણસ્સનો આલાવો ઉચ્ચરાવાય છે તે ચોથું ઉચ્ચારસ્થાન છે અને તેનો એક જ ભેદ છે.

તેમજ સવારે તથા સાંજે દેશાવગાસિક અથવા સાંજે દિવસચરિમ કે પાણહારનું પચ્ચક્ષાણ ઉચ્ચરાવાય છે તે પાંચમું ઉચ્ચારસ્થાન છે અને તેનો એક જ ભેદ છે.

ઉપવાસના પચ્ચક્ષાણમાં પહેલા ઉચ્ચાર સ્થાનમાં ચતુર્થ ભક્તથી માંડીને ચોત્રીસભક્ત સુધીનું પચ્ચક્ષાણ આવે છે. બીજા ઉચ્ચારસ્થાનમાં અદ્વા પચ્ચક્ષાણ ઉપર કહ્યા મુજબ ૧૩ ભેદવાળુ હોય છે. ત્યારબાદ ત્રીજા ઉચ્ચાર સ્થાનમાં પાણસ્સનું પચ્ચક્ષાણ એક ભેદે હોય છે. ત્યાર

બાદ ૧૪ નિયમના સંક્ષેપ માટે ચોથા ઉચ્ચાર સ્થાનમાં દેશાવગાસિકનું પચ્ચક્ષાણ એક ભેદે હોય છે. અને પાંચમા ઉચ્ચારસ્થાનમાં સાંજે દિવસચરિમં ચઉવિહારનું (પાણહારનું) પચ્ચક્ષાણ એક ભેદે હોય છે. અથવા તે વખતે જેને પોતાનું આયુષ્ય અલ્પ રહ્યું જાણી શેષ આયુષ્ય સુધી ચારે આહારનો ત્યાગ કરવો હોય તો ભવચરિમં પચ્ચક્ષાણ પણ આ પાંચમા ઉચ્ચારસ્થાનમાં અંતર્ગત છે.

પ્રશ્ન-૫. ઉપવાસમાં પ્રથમ અધ્યા પચ્ચક્ષાણ કેમ નહિ ? કમભેદ શા માટે ?

ઉત્તર-૫. દિવસભર માટે કોઈપણ આહારનો જેમાં સંપૂર્ણ ત્યાગ હોય તેનું પચ્ચક્ષાણ પહેલા આવે. અને અમુક કાળ માટે ત્યાગ જેમાં હોય તે પચ્ચક્ષાણ પછી આવે એવો ક્રમ છે. એકાસણા વગેરેમાં ચારેમાંથી એક પણ આહારનો આખા દિવસ માટે ત્યાગ નથી. તેથી પ્રથમ પચ્ચક્ષાણ તેમાં છે જ નહિ. અને તેથી બીજું અધ્યા પચ્ચક્ષાણ પ્રથમ આવે છે. જ્યારે ચોવિહાર ઉપવાસમાં ચારે આહારનો સંપૂર્ણ ત્યાગ હોવાથી તે પચ્ચક્ષાણ પહેલું આવે. કોઈપણ આહારનો અમુક કાળ માટે ત્યાગ હોય એવું ન હોવાથી અધ્યા પચ્ચક્ષાણ પછી પાણસ્સ અને દેશાવગાસિક પચ્ચક્ષાણ જ ક્રમશઃ આવે છે. આમ આ પચ્ચક્ષાણમાં કમભેદ નથી.

સાંજના પચ્ચક્ષાણમાં પ્રથમ અધ્યા પચ્ચક્ષાણ અને પછી દેશાવગાસિક પચ્ચક્ષાણ આ ઉપલક્ષણથી જાણવું.

પ્રશ્ન-૬. નીવી, આયંબિલ અને એકાસણું એ નવકારશીના પચ્ચક્ષાણથી થાય કે નહિ ?

ઉત્તર-૬. પચ્ચક્ષાણના સ્થાનમાં અદ્વા વગેરે પાંચ ભેદ બતાવેલ છે તેથી કોઈપણ વિગઈ કે સ્થાન પચ્ચક્ષાણ સાથે કોઈપણ અદ્વા પચ્ચક્ષાણ થઈ શકતું હોવાથી નવકારશી સાથે પણ નીવી આદિ પચ્ચક્ષાણ સ્પષ્ટ રીતે ઘટી શકે છે. પણ આમાં ખાસ ધ્યાન રાખવું કે તપ આહારસંજ્ઞા ઘટાડવા માટે છે. તેથી બને ત્યાં સુધી એ ન કરવું.

પ્રશ્ન-૭. અદ્વા પચ્ચક્ષાણના સ્થાનમાં નવકારશી, પોરસી આદિ ભેદ સામાન્યથી બતાવ્યા છે તેથી એ બધા એકાસણા આદિમાં થઈ શકે છે એવો અર્થ ન કરતાં, સંપ્રદાયથી તે રીતે પચ્ચક્ષાણ થતું ન હોવાથી યથાસંભવ જ અન્વય કરવો જોઈએ અર્થાત્ એકાસણા વગેરે સાથે નવકારશી પચ્ચક્ષાણ ન થવું જોઈએ.

ઉત્તર-૭. આ વાત નથી. કારણ કે (૧) જો ન જ થતું હોત તો તેનો સ્પષ્ટ નિષેધ કરત. (૨) ઉપવાસ સાથે પણ અધ્યા પચ્ચક્ષાણના બીજા સ્થાનમાં નવકારશી બતાવી છે. તેથી એકાસણા વગેરેમાં પણ નવકારશી થઈ શકે છે એ સ્પષ્ટ છે.

નવકારશી સાધુ અને શ્રાવક બન્નેને ચોવિહાર જ હોય જ્યારે પોરિસી, સાઢપોરિસી સાધુને તિવિહાર કે ચોવિહાર હોય. જ્યારે શ્રાવકને તિવિહાર, ચોવિહાર કે દુવિહાર પણ હોય.

તાત્પર્ય એ છે કે પોરિસી કે સાઢપોરિસી પચ્ચક્ષાણ કરનાર પણ જરૂર પડે નવકારશીએ પાણી વાપરી શકે. તેથી નવકારશી ચોવિહાર, પોરિસી, સાઢપોરિસી તિવિહાર એ રીતનું પચ્ચક્ષાણ થઈ શકે છે.

પ્રશ્ન-૮. પોરિસી કે સાઢપોરિસી પચ્ચક્ષાણમાં શ્રાવકની જેમ સાધુને દુવિહાર કેમ નહિ ?

ઉત્તર-૮. સાધુને સામાન્યથી ખાદિમ, સ્વાદિમ લેવાનું હોતું નથી. તેથી તેમને માટે દુવિહારનું પચ્ચક્ષાણ ગણ્યું નથી. પણ સાધુને બપોરનું દુવિહાર હોઈ શકે છે. અર્થાત્ સાધુને બપોરે દવા, સૂંઠ રૂપ સ્વાદિમ લઈ શકાય.

પ્રશ્ન-૯. બીજા બધા પચ્ચક્ષાણમાં ‘પચ્ચક્ષામિ’ પદ આવે છે તો પાણસના પચ્ચક્ષાણમાં કેમ નહિ ?

ઉત્તર-૯. (૧) પાણસનું જુદું સ્થાન હોવાથી “પાણં પચ્ચક્ષામિ” એ અધ્યાહારથી સમજવું. (૨) અહીં પાણીનો ત્યાગ કરું છું એવો અર્થ ન કરતાં વ્યાખ્યાથી સચિત્ત પાણીનો ત્યાગ કરું છું એવો

અર્થ કરવો. (૩) જેમાં બીજા દાણા વગેરે હોય તે પાણી લોક વ્યવહારમાં શુદ્ધ પાણી ગણાતું નથી તેથી લેવેણ વા ઈત્યાદિ આગાર મુકવા પડ્યા છે. (૪) જેમાં દાણા કે લેપ વગેરે હોય તે પાણી આંશિક આહારરૂપ હોવા છતાં પાણીનું પ્રાધાન્ય હોવાથી પાણીના આગાર તરીકે લીધા છે. (૫) અન્નત્યજાભોગ વગેરે ૪ આગારો અહીં પણ અધ્યાહારથી સમજવા.

પ્રશ્ન-૧૦. પૂર્વકાળમાં એકાસણું, બેસણું, એકલઠાણું વગેરેમાં સચિત્ત પાણી લેવાતું હતું તેથી તેમને પાણસ્સના આગારની શું જરૂર છે ?

ઉત્તર-૧૦. અચિત્તપાણી માટેના આ આગાર છે. માટે રૂઢિ અર્થથી આ આગાર પાઠની અખંડિતતા જાળવવા માટે લેવાના છે. હાલમાં સચિત્ત પાણીનો રિવાજ નથી તેથી આગાર કેમ હોય એ પ્રશ્ન રહેતો નથી.

પ્રશ્ન-૧૧. અચિત્તપાણીમાં પણ આ આગાર કેવી રીતે ઘટે ? કારણ કે લેપ, દાણા વિ. આહારનો વિષય છે. એને પાણીના આગારમાં કેમ લીધાં ?

ઉત્તર-૧૧. એકાસણા, બેસણાના પર્યક્ષખાણમાં એક, બે ટંક સિવાય ત્રણ આહારનો ત્યાગ છે. તે વખતે પાણી ખુલ્લુ છે. એ પાણીમાં આવેલ ડહોળ, લેપ કે દાણા એ પાણીની પ્રધાનતાએ પાણીના આગાર તરીકે ગ્રહણ કર્યા છે. વસ્તુસ્થિતિએ સ્થાન પર્યક્ષખાણના અને વિગઈ પર્યક્ષખાણના આગારો છે તેથી આ પાણીથી સ્થાન અને વિગઈ પર્યક્ષખાણનો ભંગ થતો નથી.

પ્રશ્ન-૧૨. કાઉસગ્ગ સૂત્રમાં અન્નત્યજાભોગ વગેરે ૨ કે ૪ આગાર કેમ નથી ?

ઉત્તર-૧૨. (૧) ત્યાં બીજી વિવક્ષાથી આગારો બતાવ્યા છે (૨) જે પર્યક્ષખાણના પ્રવૃત્તિકાળ દરમ્યાન અનેક જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓ હોય તેમાં અનાભોગને આંશિક સ્થાન છે. કાયોત્સર્ગમાં તો મુખ્યતયા એ જ

એક પ્રવૃત્તિ હોવાથી ઉપયોગ જ મુખ્ય રૂપે છે. તેથી સામાન્યથી અનાભોગ ન ચાલે. ન બતાવાય. છતાં અર્થથી જ આગારો અહિંયા પણ ગૌણરૂપે અધ્યાહારથી સમજવા. વિકલેન્દ્રિયાદિની જીવહિંસારૂપ ઇર્યાસમિતિભંગ વગેરેમાં પણ અનાભોગ, સહસાત્કાર અપવાદપદથી લેવાયા છે.

(૪) વ્યંજન છલના વિધિ : (બીજા દારનો ચોથો ભેદ)

પચ્ચક્ષ્માણમાં લેનારનો વિશેષ ઉપયોગ પ્રમાણ છે. તેથી પચ્ચક્ષ્માણ આપનાર અણસમજમાં ગમે તે પચ્ચક્ષ્માણ આપે તો પણ તે પ્રમાણ બનતું નથી. પરંતુ લેનારે જે ધારણાથી પચ્ચક્ષ્માણ લીધું હોય તે ધારણા ઉપયોગ જ પ્રમાણ બને છે.

આનાથી એ સૂચિત થાય છે કે, જેમ આપનારના શબ્દોમાં ફેરફાર (બીજું પચ્ચક્ષ્માણ અપાઈ જવું વગેરે રુપ) પ્રમાણ નથી પણ પોતાનો ઉપયોગ જ વિશેષ પ્રમાણ છે તેમ અન્ય અનુષ્ઠાનોમાં પણ બીજાનું સૂત્રોચ્ચારણ વ્યવસ્થિત હોય તો પણ તે પ્રમાણ નથી પણ પોતાનો ઉપયોગ જ મુખ્યતયા પ્રમાણ છે.

તિવિહાર તથા દુવિહાર પચ્ચક્ષ્માણમાં તેમજ અચિત્ત ભોજન કરનારને અને પ્રાસુક પાણી પીનારને. પાણીના આગાર આવે.

માટે ઉપવાસ, આયંબિલ, નીવી વગેરેમાં પ્રાસુક પાણી જ વપરાય છે. અને આયંબિલાદિ કરી લીધા બાદ તિવિહાર કરાય છે.

દ્વાર ત્રીજું :

આહાર :

શુધાનાશ કે તૃપ્તિના ઉદ્દેશ વિના મુખ્યતયા તેના કારણભૂત ન હોય પણ બહુલતયા માત્ર સ્વાદ માટે જ લેવાય તે સ્વાદિમ ગણાય છે. દા. ત. સૂંઠચૂર્ણ, મસાલા વગેરે.

શુધાનાશ કે તૃપ્તિના કારણભૂત હોવા છતાં તેનો મુખ્યતયા ઉદ્દેશ ન હોય પણ રૂચિ-સ્વાદના કારણે કાંઈક ખાવું છે તેવી બુદ્ધિના કારણે જે ખાધ તરીકે ખવાય છે તે ખાદિમ કહેવાય છે દા.ત. પોંક, ભુંજેલ ધાન્ય, ફળ વગેરે.

ક્ષુધાનાશનો ઉદ્દેશ ન હોય પણ તૃષ્ણાને શાંત કરવા લેવાય તે પાન. દા.ત. સાદુ પાણી, કાકડીનું પાણી, દ્રાક્ષાપાણી, સુરાપાણી વગેરે. ભૂખ જેનાથી શમે તે અશન. દા.ત. રોટલી, ભાત, મિષ્ટાન્ન વગેરે.

અણાહારી : (૧) જે અતિઅનિષ્ટ સ્વાદવાળું હોય (૨) જે સંપ્રદાયથી માન્ય હોય (૩) જે પોતાને રૂચિકારક ન હોય (૪) જે રોગાદિ શામક હોય અને કારણ વિશેષે લેવાતું હોય તે અણાહારી ગણાય છે. અર્થાત્ અશનાદિ ચાર પ્રકારમાંથી એકે પ્રકારના આહારમાં ગણાતું નથી. પણ આ ચાર શરતોમાંથી એક પણ શરત જો અધૂરી હોય તો તે દ્રવ્ય ત્યારે અણાહારી રહેતું નથી.

તેથી તમાકુ અને ચૂનો ખાનારને તે બે તેમજ જેને ત્રિફળાદિ રૂચિકારક લાગતા હોય તેઓને તે અરૂચિકારક ન હોવાથી, તેમજ કારણ વિશેષ ન હોય ત્યારે અણાહારી તરીકે પ્રસિદ્ધ પણ અણાહારી ગણાતા નથી.

પ્રશ્ન-૧૨. અણાહારી વસ્તુ પણ મુખમાં નંખાતી હોવાથી ક્વલાહારરૂપ છે તો તેનો ચાર આહારમાં સમાવેશ કેમ નથી ? તેનું પર્યક્ષમાણ કેમ નથી ?

ઉત્તર-૧૨. ચારે પ્રકારના આહારનું કાર્ય ક્ષુધાનાશ-તૃપ્તિ, તૃષ્ણાનાશ, મુખને સ્વાદિષ્ટ કરવું કે રૂચિકારક ચીજ ખાવાની સંજ્ઞા પોષવી તે છે. અણાહારી ચીજો આમાંનું એક પણ કાર્ય મુખ્યત્વે કરતી નથી. તેમજ સંપ્રદાયમાન્ય આવી ચીજ અસ્વસ્થતામાં સ્વસ્થતા કરી આપવા દ્વારા જ્ઞાનાદિવૃદ્ધિકારક બનતી હોવાથી ક્વલરૂપ હોવા છતાં ક્વલાહારરૂપ ગણી નથી પણ અણાહારી ગણી છે. જે જીવો સ્વાદની રૂચિથી ત્રિફળાગોળી વગેરે લે છે, તેઓને એ આહારસંજ્ઞાપોષક બનતી હોવાથી તેઓને માટે તે અણાહારી રૂપ રહેતી નથી.

દ્વાર યોથું:

આગાર:

સર્વસામાન્ય આગાર ④ :

૧. અન્નત્યજાઓગેણં. ૨. સહસાગારેણં, ૩ મહત્તરાગારેણં, ૪. સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં.

અહ્યા પચ્ચક્ષાણામાં આગાર ③

૫. પચ્છન્નકાલેણં, ૬. દિસામોહેણં, ૭. સાહુવયણેણં.

વિગઘ પચ્ચક્ષાણામાં આગાર ⑤

૮. લેવાલેવેણં, ૯. ગિહત્થસંસકેણં, ૧૦. ઉક્ખિત્ત વિવેગેણં ૧૧. પુડુચ્ચમક્ખિમ્મેણં ૧૨. પારિઠાવણિયાગારેણં.

સ્થાન પચ્ચક્ષાણામાં આગાર ⑤

૧૨. પારિઠાવણિયાગારેણં. ૧૩. સાગારિયાગારેણં. ૧૪. આઉંણ પસારેણં, ૧૫. ગુરુઅબ્ભુઢાણેણં. ૧૬. ચોલપટ્ટાગારેણં.

પાણીના આગાર ⑥

૧૭. લેવેણ, ૧૮. અલેવેણ. ૧૯. અચ્છેણ ૨૦. બહુલેણ. ૨૧. સસિત્થેણ. ૨૨. અસિત્થેણ.

(૧) અત્તત્થણાભોગ :- અત્તત્થણાભોગેણંમાં અત્તત્થ એટલે અન્યત્ર=સિવાય. આભોગ સિવાયનું પચ્ચક્ષાણ તે અનાભોગ. અર્થાત્ પચ્ચક્ષાણનું વિસ્મરણ. પોતાને પચ્ચક્ષાણ છે તેવો ઉપયોગ ન રહેતાં જે ખાવાની ક્રિયા જાતે કરે તે..... અહીં ખાવાની ક્રિયામાં અનુપયોગ નથી પણ પચ્ચક્ષાણનો અનુપયોગ છે.

પ્રશ્ન-૧૩. જેમ ગમનાદિક્રિયામાં ઉપયોગ શૂન્ય હોવાના કારણે જીવહિંસા થાય તેને અનાભોગ હિંસા કહેવાય છે (અહિં અહિંસાનો ઉપયોગ ન હોવા છતાં, અહિંસાના પ્રણિધાનવાળાને આ હિંસા, હિંસાના ઉપયોગપૂર્વક થતી નથી તેથી એ અનાભોગ હિંસા કહેવાય છે) તેમ પચ્ચક્ષાણ જન્ય પરિણામ (સંસ્કાર-લબ્ધિ) વાળાને પચ્ચક્ષાણ ભંગરૂપ ખાવાની ક્રિયા ઉપયોગપૂર્વક શી રીતે થાય ? અને થાય તો, પચ્ચક્ષાણ ભંગ કેમ નહિ ?

ઉત્તર-૧૩. ખાવાની ક્રિયા જાતે કરતો હોવા છતાં કોઈ અન્ય ઉપયોગની હાજરી હોવાથી આહાર કરવાનો પ્રધાન ઉપયોગ હોતો નથી (પચ્ચક્ષાણ કર્યું હોવાથી આ ખાવાની ક્રિયા મારે માટે નિષિદ્ધ છે તેવો

વિશેષ ઉપયોગ હોતો નથી) પરંતુ પચ્ચક્ષ્માણનો પરિણામ સંસ્કારરૂપ હોવાથી પ્રાય: તરત જ પચ્ચક્ષ્માણ યાદ આવી જાય. જો તે વખતે મુખમાં રહેલ થુંકી નાંખે અને નવું ન લે તો પચ્ચક્ષ્માણ ભંગ થાય નહિ.

જો તુરત યાદ ન આવે તો લબ્ધિરૂપ પચ્ચક્ષ્માણ નથી અથવા મંદ લબ્ધિ છે તેમ સમજવું. અને મુખમાં રહેલ ખાઈ જાય, યાદ આવ્યા પછી નવું ચાલુ રાખે તો પણ પચ્ચક્ષ્માણનો ભંગ થાય.

આ આગાર સામાન્યથી કોઈપણ પચ્ચક્ષ્માણમાં આવે. જ્યાં તે ન લખેલ હોય ત્યાં પણ અધ્યાહારથી સમજી લેવો. સામાન્યથી કોઈપણ પચ્ચક્ષ્માણ ભાવથી (પ્રણિધાનપૂર્વક) કરવામાં આવે ત્યારે તેના અંતરાયભૂત કર્મોનો ક્ષયોપશમ થાય છે. તેથી પચ્ચક્ષ્માણ પ્રણિધાનરૂપ અને ક્ષયોપશમલબ્ધિ રૂપ થાય છે. (આના ફળરૂપે) જેનું પ્રણિધાન કે ક્ષયોપશમલબ્ધિ પ્રગટ થઈ હોય તેનાથી વિપરીત પ્રવૃત્તિ કે વિચાર કરતા આત્માને એ સંસ્કારરૂપ લબ્ધિ કે પરિણામ તરત જાગ્રત કરે છે. અને તેથી એ આત્મા વિપરીત પ્રવૃત્તિથી બચી શકે છે. ક્યારેક અતિવ્યગ્રતા કે મંદક્ષયોપશમના કારણે વિપરીત પ્રવૃત્તિ થઈ જાય પણ પ્રવૃત્તિ બાદ ખ્યાલ આવે અને જીવ ત્યાંથી તરત પાછો ફરે તો તે વખતે થયેલ વિપરીત પ્રવૃત્તિને અનાભોગ કહેવાય છે.

વારંવાર પ્રણિધાન અને પચ્ચક્ષ્માણનું સ્મરણ કરવા દ્વારા આ અતિચારરૂપ વિપરીત પ્રવૃત્તિ(અનાભોગ) ને ટાળી શકાય છે.

(૨) સહસાગાર : સહસા એટલે અચાનક.

અચાનક આવી પડેલી વ્રત વિરૂદ્ધ પરિસ્થિતિમાં પૂર્વ પ્રવૃત્ત યોગને રોકી ન શકવાના કારણે વ્રતથી વિપરીત જે આચરણ થાય તે સહસાગાર કહેવાય છે. આમાં ઉપયોગ હોવાથી જેટલે અંશે બચાય તેટલે અંશે દોષથી બચનારને કાળજીવાળો અપવાદ કહેવાય.

વ્રત પચ્ચક્ષ્માણનો ઉપયોગ હોવા છતાં મુખમાં અચાનક છાંટો પડી જાય તેમજ ઈર્ષ્યાસમિતિપૂર્વક ચાલતી વખતે જ્યાં પગ પડવાનો હોય

ત્યાં અચાનક કોઈ જીવ આવેલો દેખાય ત્યારે ઉપાડેલ પગને રોકી ન શકવાથી જે વિરાધના કે પચ્ચક્ષ્માણ ભંગ જેવું થાય તે સહસાગાર જાણવો.

અહિં ઉપયોગ હોવા છતાં અચાનક થતું હોવાથી તેનું નિવારણ પોતાના હાથ બહારની વાત છે. તેથી અશક્યપરિહાર રૂપે છૂટ છે. આ સહસાગાર પણ બધા વ્રત પચ્ચક્ષ્માણના આગાર રૂપે સમજવો. રાભસિકવૃત્તિ છોડીને બને તેટલી કાળજીથી દરેક કાર્ય કરવાથી સહસાત્કારથી થોડે ઘણે અંશે બચી શકાય છે.

(૩) મહત્તરાગાર : મહત્તર એટલે સંઘાદિનું અતિ મોટું કાર્ય. તેના કારણે આગાર તે મહત્તરાગાર કહેવાય છે. જો પચ્ચક્ષ્માણમાં છૂટ લીધા વગર પણ અર્થાત્ આહારાદિ કર્યા વગર પણ તે કાર્ય કરી શકે તેમ હોય તો તે રીતે જ કરવું. પણ છૂટ લીધા વિના તે કાર્ય થઈ શકે તેમ ન હોય તો પચ્ચક્ષ્માણ પૂર્ણાહૂતિ પૂર્વે પણ આહારાદિ કરીને તે કાર્ય કરવું. સંઘના-દેવદ્રવ્યાદિના રક્ષણ માટે પ્રતિજ્ઞામાં અપવાદરૂપ કોઈ કાર્ય કરવું પડે તે મહત્તરાગાર. જેમકે નમુચિની હિંસા કર્યા સિવાય (નાશ કર્યા સિવાય) શ્રમણસંઘનું રક્ષણ થાય તેમ ન હતું તેથી વિષ્ણુ મુનિએ શ્રમણસંઘના રક્ષણ માટે કરેલી આ હિંસા મહત્તરાગાર રૂપ થઈ.

મહત્તરનો બીજો અર્થ - સ્વીકારેલ વ્રત પચ્ચક્ષ્માણ અને સાંયોગિક પ્રાપ્ત થયેલ આરાધના માર્ગ આ બેમાં જે મહાન હોય તે મહત્તર. તેના નિર્વાહ માટે નાના-અલ્પનિર્જરાવાળા વ્રત પચ્ચક્ષ્માણમાં અપવાદરૂપ આગાર તે પણ મહત્તરાગાર કહેવાય છે. જેમકે સમ્મતિતર્ક વગેરેના અભ્યાસકાળે બીજી રીતે નિર્વાહ થઈ શકે તેમ ન હોય તો આધાકર્માદિનું ગ્રહણ કરવું.

અહિં મહત્તરના ઉપલક્ષણથી મહત્તમ પણ સમજી લેવું.

(૪) સવ્યસમાહિવતિયાગાર - સર્વ-અંત્ય કે અત્યંત.
સમાધિ-ચિત્તની સ્વસ્થતા.
વત્તિયા-નિમિત્તક.

આહિં આહારનું પ્રકરણ છે. તેથી આહારના અભાવના કારણે, શારીરિક અસ્વસ્થતાના કારણે કે રોગના કારણે, સંભવિત ચિત્તની અત્યંત અસમાધિ ન થાય તે માટે અથવા થયેલી હોય તે દૂર થાય તે માટે પ્રતવિરૂદ્ધ દ્રવ્યનો જાણીને ઉપયોગ કરવો પડે. તે સર્વસમાધિ (અત્યંત સમાધિ) માટે હોવાથી આ આગારથી તેની છૂટ જાણવી. આધિ (માનસિક સંકલ્પો), વ્યાધિ (શરીરના રોગ) અને ઉપાધિ (બાહ્ય પ્રતિકૂળતા)માં પ્રત પચ્ચક્ષ્માણના અપવાદ સિવાય બીજાની સહાય-ભાવના, આત્મબળ વગેરેથી ચિત્તની સમતા મેળવવા પ્રયાસ કરવા છતાં સમતા ન જ મળે તો અનશનીને આહાર કરવાની જેમ દવા વગેરે લેવી પડે કે તે પ્રતના અપવાદરૂપ જે માર્ગ લેવા પડે તે આ આગારથી જાણવા.

★ પોતાની સમાધિ માટે પ્રત પચ્ચક્ષ્માણમાં ન છૂટકે જે છૂટછાટ કરવી પડે તે સવ્વસમાહિવત્તિયાગાર છે.

★ સંઘમાં રહેલ બીજી વ્યક્તિને સમાધિ પમાડવા કે સંઘના મહત્વના કાર્ય માટે પોતાના રાત-દિવસના શ્રમ, અશક્તિ કે અસ્વસ્થતા દૂર કરવા જે છૂટછાટ લેવી પડે તે મહત્તરાગાર છે.

પોતાની સમાધિરૂપ પ્રયોજન સિવાય પોતાના જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની રક્ષારૂપ પ્રયોજન માટે પ્રત પચ્ચક્ષ્માણમાં જે છૂટછાટ લેવી પડે તે પણ મહત્તરાગાર છે. જેમકે વિહાર માટે નદી ઊતરવી પડે તે.

મહત્તરાગાર અને સવ્વસમાહિવત્તિયાગાર બંનેના બબ્બે ભેદ :-

(૧) આગાઠ :- જેમાં કાળક્ષેપ કરી શકાય તેમ ન હોવાથી તરત આગારનો અમલ કરવો પડે તે આગાઠ. (૨) અનાગાઠ :- જેમાં કાળક્ષેપ શક્ય હોય, લાભ-નુકસાનની વિચારણા કરવાનો સમય હોય, અને બીજો માર્ગ લઈ શકાતો હોય તે અનાગાઠ. આમાં બને એટલી જયણાપૂર્વક આગારનો ઉપયોગ કરવાનો હોય છે.

કાલ પરચક્ષાણના આગાર :

(૫) પરચક્ષ કાલેણાં : પરચક્ષાણની અપેક્ષાએ કાલની ઓળખ સૂર્યને અવલંબીને છે. સૂર્યના કિરણો અને સૂર્ય વાદળ, પર્વત વગેરેથી ઢંકાયેલા હોય ત્યારે ન દેખાવાના કારણે અથવા બરાબર ન દેખાવાના કારણે, કાળ પૂરો થયો ન હોવા છતાં, અનુમાનથી કે બીજી રીતે કાળની શક્ય તપાસ કરવા છતાં ગેરસમજથી પરચક્ષાણનો કાળ પૂરો થયેલો જાણીને આહારાદિ કરે ત્યારે આ આગારથી ત્યાં પરચક્ષાણનો ભંગ થતો નથી.

અહીં પરચક્ષાણ પ્રત્યે પૂર્ણ વફાદારી છે, પણ નિમિત્ત, કારણથી અન્યથા કલ્પના થાય છે. તેથી બાહ્યભંગ હોવા છતાં પરચક્ષાણનો વસ્તુતઃ ભંગ ન થાય તે માટે આ આગાર મૂકવામાં આવેલ છે.

એ જ રીતે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ સંબંધી વ્રત પરચક્ષાણોમાં દ્રવ્યાદિને ઓળખવામાં વિઘ્નકારક દ્રવ્યાદિની હાજરીથી નિર્ણય કરવામાં વિપરીતતા થાય છે. અને તેથી ધારેલ દ્રવ્યાદિ પ્રાપ્ત થયા ન હોવા છતાં પ્રાપ્ત થયેલા જણાય છે. આવા વખતે અભિગ્રહાદિ પરચક્ષાણ પૂર્ણ થયેલા જાણી પ્રવૃત્તિ થાય તો પણ આ આગારના કારણે પરચક્ષાણ ભંગ થતો નથી. પણ પછી જાતે કે બીજા દ્વારા ખબર પડે કે, “હું ભૂલ્યો, હજી પરચક્ષાણનો કાળ થયો નથી.” તો મુખમાં રહેલ થુંકી નાંખવું. નવું ખાવું નહિ. અને જ્યાં સુધી પરચક્ષાણ કાળ પૂરો ન થાય ત્યાં સુધી ફરી પરચક્ષાણમાં રહેવું અર્થાત્ પરચક્ષાણ પાળવું. એ જ રીતે દ્રવ્યાદિ સંબંધી અભિગ્રહોમાં જાણવું.

સૂર્યોદય થયેલ જાણીને કે સૂર્યાસ્ત નથી થયો તેવું જાણીને કાળજીથી તપાસ કરીને પ્રવર્તનારને રાત્રિભોજનનો ભંગ નથી. પરંતુ જ્યારે ખબર પડે ત્યારે સૂર્યોદય પહેલા લાવેલ, લીધેલ ચીજનો ત્યાગ કરવો. તેમ સૂર્યાસ્તની ખબર પડે તો તરત મુખમાંનું કે ભાજનમાં રહેલું પરઠવી દેવું તો રાત્રિભોજન ત્યાગના પરચક્ષાણનો ભંગ થાય નહિ.

જાણ્યા પછી જો એક દાણો પણ ગળે ઉતારે કે મોઢું પાણીથી સાફ કરે તો પચ્ચક્ષ્માણભંગ થાય. મોઢું પણ પાણીથી સાફ ન કરાય. એની મેળે સાફ થવા દેવું. જ્યાં સુધી સ્વાદ આવ્યા કરે ત્યાં સુધી થૂંકી નાંખવું.

આ જ રીતે ઉપયોગ રાખવા છતાં બીજાની ચીજ (સરખી દેખાતી હોવાના કારણે) ભૂલમાં પોતાની સમજી લેવાઈ જાય તો અદત્તાદાન વિરમણ પ્રતનો ભંગ થતો નથી. બીજાની છે તેમ ખબર પડ્યા પછી ક્ષમા માંગી પાછી આપવી.

(૬) દિસામોહેણ : પૂર્વ દિશાને પશ્ચિમ સમજી સૂર્ય પૂર્વમાં હોવા છતાં પશ્ચિમમાં આવી ગયો છે તેમ માની પચ્ચક્ષ્માણકાળ પૂરો થયેલો જાણે અને એ રીતે પ્રવર્તે તો પણ પચ્ચક્ષ્માણ ભંગ થતો નથી. આ વ્યામોહ ટળી જાય તો અટકી જવું અને ફરી પચ્ચક્ષ્માણ પાળવું.

પચ્છન્નકાલેણં આગારમાં બાહ્યનિમિત્તોના કારણે ભ્રમ છે. અહીં બાહ્ય નિમિત્તો ન હોવા છતાં પોતાના વ્યામોહના કારણે ભ્રમ છે. છતાં આત્મવંચના ન હોવાથી ભંગ નથી તે જણાવવા આ દિસામોહેણં આગાર કહેલ છે. આ રીતે દરેક પચ્ચક્ષ્માણમાં યથાસંભવ વ્યામોહ આગાર જાણવો.

(૭) સાધુવચણેણં : પોરિસી પચ્ચક્ષ્માણ દિવસના પ્રથમ પ્રહરના અંતે આવે. પરંતુ સાધુઓને સૂત્ર પોરિસી સમાપ્તિ અને પાત્રા પરિલેહણનો કાળ પાદોન પ્રહરે આવે, અર્થાત્ ૩/૪ પ્રહર વીત્યે છતે આવે, તે વખતે ‘બહુ-પરિપુણ્ણા પોરિસી’ ની સાધુઓમાં જાહેરાત કરવાની હોય છે. એ સાંભળીને સાધુના વચનના બળથી પોરિસી આવી ગઈ છે એમ માની કોઈ સાધુ પોરિસી પચ્ચક્ષ્માણ પારે તો તેને આ આગારના કારણે પચ્ચક્ષ્માણ ભંગ થતો નથી. પરંતુ સાચી વાતની જ્યારે ખબર પડે ત્યારે કાળ પૂરો થયો ન હોય તો ભોજનથી અટકી જવું.

પ્રશ્ન-૧૪. ‘બહુ પરિપુણ્ણા પોરિસી’ના આદેશથી જ ભ્રમનો પ્રસંગ હોય તો, આવો પ્રસંગ માત્ર પોરિસી પચ્ચક્ષ્માણમાં જ સંભવિત

હોવાથી આ આગાર માત્ર ત્યાં જ ઘટે. સાઠ પોરિસી વગેરેમાં આની જરૂર રહેશે નહિ, છતાં આ આગાર તેમાં પણ છે તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર-૧૪. 'બહુ પડિપુણ્ણાપોરિસી'નું આદેશવચન એ ઉપલક્ષણ છે. તેથી સાધુના કે બીજા શિષ્ટ પુરુષના એવા કોઈ વચનબળથી પચ્ચક્ખાણનો કાળ પૂરો થયો જાણી પચ્ચક્ખાણ પારે તો આ આગારનો અમલ થાય છે. આ જ રીતે દ્રવ્યાદિ અભિગ્રહમાં ધારેલ દ્રવ્યાદિ પ્રાપ્ત થઈ ગયા છે એવું સાધુ વચન કે શિષ્ટ પુરુષોના વચનથી જણાય અને અભિગ્રહ પૂર્ણ થયાને અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ થાય તે બધો આ આગારનો વિષય જાણવો.

વિગઘ પચ્ચક્ખાણના આગાર :

(૮) લેવાલેવેણાં : જે વિગઈનો ત્યાગ હોય તેનાથી પૂર્વે ખરડાએલ ચમચા વગેરેથી જેનો ત્યાગ ન હોય તેવી ચીજ આપે, અથવા દાળ વિ. માં ખરડાએલ ચમચા, ભાત વિ. થી લૂછેલા હોય તે અને તેવા ભાત વગેરે આપે ત્યારે ત્યક્ત વિગઈના અંશવાળી પણ એ ચીજો આ આગારથી કલ્પે. જેમકે દાળથી ખરડાએલ ચમચાથી ભાત આપે ત્યારે ભાતમાં ખટાશ-મરચા-તેલ વગેરે ત્યક્ત ચીજનો અંશ આવે છતાં આયંબિલાદિમાં તે કલ્પે.....

એજ રીતે ચોપડેલી રોટલીઓ સાથે લૂખી રોટલી મૂકી હોય અને એ લૂખી રોટલીને ક્યાંક ઘી વગેરેનો અંશ લાગ્યો હોય તો પણ તે કલ્પે...

(૯) ગિહત્યસંસટ્ટેણાં : ગૃહસ્થ એક ચીજ વહોરાવી પછી બીજી ચીજ વહોરાવે ત્યારે હાથ વગેરેને લાગેલા પહેલી ચીજના અંશો બીજી ચીજને લાગે. પહેલી ચીજનો જેને ત્યાગ હોય તેને પણ અત્યક્ત બીજી ચીજ આ આગારથી કલ્પે. જેમકે પહેલાં ચોપડેલી રોટલી વહોરાવે, પછી લૂખી રોટલી વહોરાવે, તો પહેલા વહોરાવેલ રોટલી પરનું ઘી હાથપર લાગેલ હોય તે લૂખી રોટલીઓને લાગ્યું હોય છતાં એ લૂખી રોટલીઓ આયંબિલ વગેરેવાળાને આ આગારથી કલ્પે.....

વહોરાવતી વખતે જ ત્યાજ્ય વસ્તુનો લેપ હાથ કે ભોજનને લાગ્યો હોય તો તેનાથી અપાતી અત્યક્ત ચીજ આ આગારનો વિષય

બને છે. અને જો વહોરાવતાં નહિ પણ પૂર્વ જે કોઈ ચીજ આપતાં-લેતાં હાથ કે ચમચા વગેરે ત્યાજ્ય ચીજથી લેપાયા હોય અને પછી આપણને તેનાથી અત્યાજ્ય ચીજ આપે તો તે લેવાલેવેણં આગારનો વિષય બને છે. આ બંને આગારો દ્રવ વિગઈ અને મરચા વગેરેની અપેક્ષાએ જાણવા.

(૧૦) ઉક્ષિપ્તવિવેગેણં : ઉક્ષિપ્ત = ઉત્ક્ષિપ્ત = લઈને, વિવેક = ત્યાગ.

કલ્પ્ય દ્રવ્ય પર ત્યાગવાળું દ્રવ્ય મૂક્યું હોય તે લઈ બીજે મૂકીને પછી કલ્પ્ય દ્રવ્ય આપે, ત્યારે કલ્પ્ય દ્રવ્ય પર ત્યાજ્યના અંશ લાગ્યા હોવા છતાં આ આગારથી કલ્પે.....

દા. ત. લૂખા ખાખરા પર ગાંઠીયા, સુખડી વગેરે મૂકેલ હોય તે બીજે મૂકી ખાખરા વહોરાવે તો આ ખાખરા આયંબિલાદિમાં ચાલે. કલ્પ્ય વસ્તુ જે વસ્તુને ચૂસે કે પ્રસરાવે નહિ તેવી ઘન ત્યાજ્ય વસ્તુ, કલ્પ્ય વસ્તુ ઉપર મૂકેલ હોય અને પછી તેને બાજુ પર મૂકીને કલ્પ્ય વસ્તુ આપે તો એ ચાલે, તેથી ઘી કે ઘીથી તરબોળ કોઈ વસ્તુ મૂકેલી હોય તો તે ન ચાલે. ઉપરની વસ્તુ લઈ લીધા પછી તેના સૂક્ષ્મ અવયવો રહેવા છતાં સ્થૂલરૂપમાં તેના અવયવ કે સ્વાદ ન આવે તેથી આ આગારથી તે કલ્પે એમ જાણવું. ઘન વિગઈ કે ચૂર્ણ વિનાની તેવી વસ્તુ મૂકેલ હોય તે આ આગારનો વિષય બને છે.

(૧૧) પડુચ્યમક્ષિપ્તએણં : પડુચ્ય-આશ્રયિને, મ્ક્ષિત-આહું ચોપડેલ.

વસ્તુ કુણી બને-પોચી બને એ ઉદ્દેશથી જેમાં થોડું ઘી કે તેલ નાંખેલ હોય અથવા આહું ઘસેલ હોય-ચોપડેલ હોય તેવી વસ્તુ ઘી કે તેલ, વિગઈના ત્યાગીને આ આગારથી કલ્પે છે. આ આગાર આયંબિલમાં હોતો નથી. આછી ચોપડેલ રોટલીના ખાખરા પણ આ આગારથી કલ્પે. જે દ્રવ્ય ચોપડવામાં ઉપયોગી નથી તેવી દૂધ, દહીં, ગોળ, કડા વિગઈ, મહાવિગઈ આ આગારનો વિષય બનતી નથી.

પ્રશ્ન-૧૫. અલ્પલેપવાળી વસ્તુ માટેના ત્રણ આગારો લેવાલેવેણ, ગિહત્થસંસદ્દેણં અને ઉક્ખિતવિવેગેણં આયંબિલમાં છે, તો, પુદુચ્ચમક્ખિખઅ=પ્રતીત્યપ્રક્ષિત વસ્તુ પણ અલ્પ લેપવાળી હોવાથી પુદુચ્ચમક્ખિખએણં આગાર આયંબિલમાં કેમ નથી ?

ઉત્તર : ૧૫. પૂર્વે કહેલા ત્રણે આગારોમાં વસ્તુ અલ્પ લેપવાળી હોવા છતાં, વસ્તુને લેપ આદિ કરવાની દૃષ્ટિથી તેવી કરવામાં આવી નથી. જ્યારે પ્રતીત્યપ્રક્ષિત તો ખાસ, કોમળ બનાવવા જ જાણીને ઘી-તેલવાળી કરાય છે. તેથી આ આગારમાં તો આભોગપૂર્વક તે તે વસ્તુઓનો પ્રક્ષેપ હોવાથી ઈરાદાપૂર્વક તેવી પોચી બનાવેલી ચીજ આયંબિલમાં ન ખપે. આ આગાર ગૃહસ્થ માટે ખાસ છે. સાધુઓ માટે કુણી રોટલી, પોચા ખાખરા વગેરેના ઉદ્દેશથી મોણવાળું લેવાય તો એ દોષરૂપ છે અને તેથી તે પરચક્ખાણ ભંગરૂપ બને. ફક્ત નિર્દોષ ગોચરીના લક્ષ્યપૂર્વક અશક્ય પરિહાર તરીકે આછા મોણવાળા ખાખરા કે રોટલી આયંબિલમાં તેવો આગાર ન હોવા છતાં અપવાદ તરીકે કલ્પે.

★ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર વૃદ્ધિ કરનાર માટે આ મહત્તરાગાર ન કહેવાય.

(૧૨) પારિઠાવણિયાગારેણં : આ આગાર મુખ્યતયા સાધુઓને આશ્રયિને છે. પાઠ અખંડિત રહે તે માટે ગૃહસ્થને પરચક્ખાણ આપતાં પણ બોલાય છે.

ગૃહસ્થને ત્યાંથી વહોરીને લાવેલ આહારાદિ સાધુઓએ ત્રણ પ્રહરથી વધુ રાખવાના હોતા નથી. તેથી વહોરેલ ચીજ અરૂચિ વગેરેના કારણે જો પૂરી કરી ન શકે તો તેનું શું કરવું ? કોણે વાપરવી કે કોને વપરાવવી ?

જો લાવેલા આહારાદિ નિર્દોષ હોય અને એંઠા થયેલ ન હોય તો, તેવી ચીજ બીજા વાપરનારા ન હોય ત્યારે આયંબિલ અને એકાસણા,

બેસણા આદિમાં તેમજ એક, બે, ત્રણ ઉપવાસવાળાને આ આગારથી વપરાવી શકાય. ચાર કે તેથી વધુ ઉપવાસવાળામાં પણ આ આગાર બોલાતો હોવા છતાં તેનો ઉપયોગ થાય નહિ. તેમ ગૃહસ્થને પણ આ આગારનો ઉપયોગ થાય નહિ.

પારિઠાવણિયા (વધારાની ચીજ કે જે ઉપવાસાદિવાળાને ન આપીએ તો પરઠવવી પડે તેમ હોય તો) કોને આપવું તે ગીતાર્થનો વિષય છે. તેથી બીજાએ જાતે તેનો ઉપયોગ ન કરાય. પારિઠાવણિયા ક્યારે કોને આપવું તેનું વર્ણન પચ્ચક્ષ્પાણ આવશ્યક હારિભદ્રીય ટીકામાં તેમજ નિશીથસૂત્ર ચૂર્ણિ ઉદ્દેશા બે કે ત્રણમાં પ્રાયઃ આવે છે.

આચાર્યશ્રીને પારિઠાવણિયા ન આપવું તેવું વિધાન પંચાશકની ટીકામાં છે. ચોવિહાર ઉપવાસમાં આ આગાર હોવા છતાં હાલમાં પાણીનું પારિઠાવણિયા ન હોવાથી ચોવિહાર ઉપવાસમાં ગોચરી પારિઠાવણિયામાં આપવાનું બંધ થએલ છે.

સાંજે ચોવિહાર ઉપવાસનું પચ્ચક્ષ્પાણ કરતાં આ આગાર બોલવાનો હોતો નથી. એકાસણા, બેસણા, આયંબિલમાં ઉઠતી વખતે તિવિહારનું પચ્ચક્ષ્પાણ કરાય છે. પણ ગોચરી વધવા આદિના કારણે પારિઠાવણિયા આપવું પડે તેવો સંભવ હોય તો તિવિહારમાં જ આગાર ખુલ્લા રાખી બાકીના આગારોનો સંક્ષેપ કરાતો હોવાથી આ આગાર હોતો નથી.

સ્થાન પચ્ચક્ષ્પાણના આગાર ૩+૧+૪=૮

(૧૩) સાગરિયાગારેણં : સાગારિક=ગૃહસ્થ

સાધુ જાહેર ધર્મશાળા જેવામાં વાપરવા (ભોજન કરવા) બેઠેલા હોય ત્યારે કોઈ ગૃહસ્થ આવી ચડે અને ખસે નહિ તો તે વખતે બેસણું, એકાસણું હોવા છતાં સાધુ ઉઠીને બીજે બેસે તો પણ આ આગારના કારણે પચ્ચક્ષ્પાણ ભંગ નથી.

આનો અર્થ એ છે કે ગૃહસ્થના દેખતાં સાધુએ આહાર ક્રિયા ન કરવી. તે ન જાણે-ન જુવે તે રીતે કરવી. જે વ્યક્તિની નજર દોષથી દૂષિત

હોય તેના દેખાતાં વાપરવાનું નહિ હોવાથી કે તેવી વ્યક્તિને આહારાદિ પણ દેખાડવાના ન હોવાથી શ્રાવકને પણ એકાસણું આદિ કરતાં માંગણ કે નજર લાગે તેવી વ્યક્તિ આવી ચડે ત્યારે સામાન્યતઃ તેને સંતોષીને દૂર કરવી, પણ જો તે ન જ ખસે તો સ્થાનાન્તર કરવાની છૂટ આ આગારથી તેને પણ મળે છે. માટે આ આગાર સ્થાન સંબંધી છે.

આનાથી એ સૂચિત થાય છે કે પર્યક્ષખાણમાં એક જ સ્થાનમાં બેસીને વાપરવાનું હોવા છતાં સ્થાનાન્તર કરવું તે એટલું નુકસાનકારક અને નિંદ્ય નથી કે જેટલું સાધુએ ગૃહસ્થની હાજરીમાં અને સામાન્ય ગૃહસ્થે માંગણ કે નજર લાગે તેવી વ્યક્તિની હાજરીમાં ભોજન કરવું નિંદ્ય અને નુકસાનકારક છે.

(૧૪) આઉટલપસારેણં : આર્કુચન-પ્રસારણ. અર્થાત્ હાથ-પગ ટૂંકા કરવા-સંકોચવા, લાંબા-પહોળા કરવા-પ્રસારવા.

આસન શબ્દ બે અર્થમાં વપરાય છે. તેમાં (૧) પુતાના ભાગમાંથી હાલવું નહિ-ખસવું નહિ આ સ્થુલ અર્થ છે. (૨) ધ્યાનમાં કરવામાં આવે છે તેવું સ્થિર આસન. આમાં હાથ પગ વગેરે કંઈ હલાવવાનું હોતું નથી. પ્રસ્તુત વિષયમાં ભોજનક્રિયા હોવાથી હાથ અને મોં એ બે તો હાલવાના જ. પરંતુ એકલઠાણામાં આ આગાર ન હોવાથી બીજા અંગો હલાવવાનો નિષેધ કર્યો છે. તેથી જણાય છે કે જે પર્યક્ષખાણમાં આ આગાર છે તે એકાસણા વગેરેમાં આસન હોવાથી સામાન્યતઃ સ્થિરતા જરૂરી હોવા છતાં આ આગારથી હાથ-પગ લાંબા ટૂંકા કરવા-ગરદન ફેરવવી વગેરે રુપ શરીરનું હલનચલન કરાય. ફક્ત જેના આધારે બેઠા છીએ તે પુતા જો સ્થુલરુપે ચલાયમાન થાય તો ભંગ થાય એમ વ્યવહારથી સમજવું. બાકી સ્થિર ન રહી શકનાર બાળક કે રોગી માટે તે પણ ભંગરૂપ નથી પણ આગારનો વિષય છે.

અનાભોગથી એક પગ એવી રીતે ઊભો કર્યો કે એક પુતા ઉઠી ગઈ. એમ પછી અનાભોગથી બીજો પગ ઊંચો કર્યો ત્યારે બીજી પુતા

ઉઠી ગઈ. આમ ભિન્ન ભિન્ન કાળે બંને પુતાના ભાગ ઊભા થઈ ગયા હોવાથી એ આસન ન રહ્યું. તેથી આ આગાર સ્થાન પર્યક્ષખાણના વિષયભૂત છે. વિગઈ કે કાળ પર્યક્ષખાણના વિષયભૂત નથી.

(૧૫) ગુરુ અબ્બુકાણેણં : ગુરુ=આચાર્ય.

એકાસણું આદિ કરતી વખતે આચાર્ય આવે તો તેઓશ્રીના વિનય માટે ઊભા થવા છતાં આ આગારના કારણે સ્થાન પર્યક્ષખાણનો ભંગ થતો નથી.

આનાથી એ સૂચિત થાય છે કે મુખ્ય વડીલના વિનય માટે જો પર્યક્ષખાણમાં પણ આગાર મૂકેલ છે તો તે સિવાય પણ ગમે ત્યારે તેઓ આવે ત્યારે તેમનો અભ્યુત્થાન વિનય કરવો જોઈએ અને તે ન કરે તો મહાન દોષનું કારણ છે. તેથી સામાન્ય પરિસ્થિતિમાં તો અભ્યુત્થાન ખાસ કરવું જ જોઈએ. સાધુઓ માટે આચાર્ય ગુરુ છે. ગૃહસ્થોને માટે આચાર્યાદિ અતિ પૂજ્ય સ્થાને છે તેમજ કોઈ અતિ ઉપકારી પૂજ્યતમ સંબંધી ઘણાકાળે આવ્યા હોય તો તે પણ અહિં 'ગુરુ' છે તેથી તે વખતે ઊભા ન થવામાં અતિઅવિનય ગણાય માટે આ આગારથી ઊભા થવું જોઈએ.

પારિકાવણિયાગાર, અન્નત્થણાભોગ, સહસાગાર, મહત્તરાગાર, અને સવ્વસમાહિવત્તિયાગાર.

આ પાંચે આગાર એકાસણા, બેસણા વગેરે સ્થાન પર્યક્ષખાણમાં પણ જાણવા.

પર્યક્ષખાણ આગાર

નવકારશી ૨ અન્ન. સહ.

મુકસી ૪ અન્ન. સહ. મહ. સવ્વ

પોરિસી

સાઢપોરિસી } ૬ અન્ન. સહ. પચ્છ. દિસા. સાહુ. સવ્વ.

પુરિમઢ } ૭ અન્ન. સહ. પચ્છ. દિસા. સાહુ મહ. સવ્વ.

એકાસણું

બેસણું

એકલઠાણું

આયંબિલ

વિગઈ-નિવિ

ઉપવાસ

ચરિમ

અભિગ્રહ

પાવરણ

પાણસ્સ

૮ અન્ન. સહ. સાગા. આઉ. ગુરુ. પારિ. મહ. સવ્વ.

૭ આઉ. સિવાયના એકાસણા મુજબ

૮ એકાસણા મુજબ

૮ અન્ન. સહસા. લેવા. ગિહ. ઉક્ખિ. પડુચ્ચ. પારિ. મહ. સવ્વ.

૫ અન્ન. સહસા. પારિ. મહ. સવ્વ.

૪ અન્ન. સહસા. મહ. સવ્વ.

૪ અન્ન. સહસા. મહ. સવ્વ.

૫ અન્ન. સહસા. ચોલપટ્ટાગારેણં. મહ. સવ્વ

૬ લેવેણ, અલેવેણ, અચ્છેણ, બહલેણ, સસિત્થેણ, અસિત્થેણ

લેવેણ : અનાજ ધોવાના કારણે જેમાં સહેજ ચીકાશ આવી હોય તેવું પાણી.

અલેવેણ - ચીકાશ વગરનું અનાજ ધોએલું પાણી. (આ આગારથી કલ્પે.)

અચ્છેણ - લોટ વગેરેના ભાજન ધોયા હોવા છતાં બધું નીચે બેસી ગયા પછીથી ઉપરનું સ્વચ્છ પાણી.

બહલેણ - અનાજ કે લોટવાળા હાથ કે ભાજન ધોવાથી સહેજ ડહોળું થએલ પાણી.

અસિત્થેણ - જેમાં અનાજનો કોક દાણો કે ફોતરા વગેરે રહ્યું હોય તે પાણી.

અસિત્થેણ - જેમાં અનાજના દાણા-ફોતરા વગેરે રહ્યા ન હોય તે પાણી.

આ ૬ આગારોના ત્રણ વિભાગ થાય છે :-

(૧) લેપવાળું અને લેપ વિનાનું. (૨) ડહોળાણવાળું અને ડહોળાણ વિનાનું. (૩) દાણાવાળું અને દાણા વિનાનું.

ઉકાળા આવે તે રીતે ઉકાળેલું પાણી આ ૬ આગારોનું વિષય બનતું નથી.

પ્રશ્ન-૧૬. પચ્ચક્રખાણ ભાષ્યમાં 'મચ્છ મુસિણ જલ' અર્થાત્ ઉષ્ણજલ (નિર્મળનો અર્થ ઉષ્ણજલ) એ પ્રમાણે પાઠ આવે છે. તો પછી ઉકાળેલા પાણીમાં અચ્છેણ વિગેરે આગાર કેમ લીધા છે ? અને જો એ પણ આગારવાળું હોય તો પછી આગાર વિનાનું શુદ્ધ પાણી કયું ?

ઉત્તર-૧૬. ત્યાં ઉષ્ણજળ તરીકે એકલું પાણી જ ઉકાળેલ હોય તેવું ઉકાળેલું પાણી લેવાનું નથી પણ ત્યાં ઉત્સ્વેદિમ, સંસ્વેદિમ વગેરે પાણી આવે જેમાં કંઈક બાકેલ હોય, ઉકાળીને છાંટેલ હોય તેવા ઉષ્ણજળ આવે.

અન્ન. સહસા. મહત્ત., સવ્વ. આ ચાર આગાર બધામાં જ વ્યાપ્ત છે. પારિઠા. આગાર વિગઈ પચ્ચક્રખાણ અને સ્થાન પચ્ચક્રખાણ બંનેમાં વ્યાપ્ત છે. જ્યારે બાકીના સાગા. આઉ. અને ગુરુ. આ ત્રણ આગાર માત્ર સ્થાન પચ્ચક્રખાણમાં જ વ્યાપ્ત છે.

દ્વાર - પમું :-

વિગઈ :

દ્રવ વિગઈ - દૂધ-મધ-મઘ-તેલ=૪

પિંડવિગઈ - માખણ-પકવાન=૨

દ્રવપિંડવિગઈ - ઘી-ગોળ-દહીં,-પિશિત(માંસ)=૪

આમાંથી ૪ મહાવિગઈ મધ, મઘ, માખણ અને પિશિત એ જીવસંસક્ત હોવાથી અભક્ષ્ય જાણવી.

વિગઈના અવાંતર ભેદો :-

(વિગઈની વ્યાખ્યા કાચી પાકીના ભેદ વિના કરેલ છે)

દૂધ દહીં ઘી તેલ ગોળ પકવાન મધ મઘ માંસ માખણ
૫ ૪ ૪ ૪ ૨ ૨ ૩ ૨ ૩ ૪

(૧) દૂધ : ગાય-ભેંસ-ઊંટડી-ઘેટી-બકરીનું.

ઊંટડીનું દૂધ વિગઈમાં ગણેલ હોવા છતાં તે બે ઘડી પછી ભક્ષ્ય નથી પરંતુ અભક્ષ્ય છે. આ વાત વિવિધ પ્રશ્નોત્તર અને પિંડનિર્યુક્તિ ટીકામાં આવે છે.

લોક વ્યવહારમાં મુખ્યત્વે ૨ પ્રકારના અથવા ૪ કે ૫ પ્રકારના દૂધ વપરાતા હોવાથી આ પાંચ જાતના દૂધને વિગઈ તરીકે ગણેલ છે. તેથી સ્તનપાન, સિંહણનું દૂધ કે વાંદરીના દૂધને વિગઈ ગણવાનો વ્યવહાર નથી.

(૨) દહીં : ઊંટડીના દૂધમાંથી દહીં થતું ન હોવાથી તે સિવાયના ચાર પ્રકારના દૂધમાંથી બનેલા દહીંને અહીં લીધું છે. સિંહણ વિ. બીજા દૂધના પણ દહીં વગેરે થતા ન હોવાથી તેને દહીં, ઘી વગેરેમાં ગણેલ નથી.

(૩) ઘી : ઘી અને માખણના પણ દહીં પ્રમાણે ચાર-ચાર ભેદ થાય છે. ઘી, દૂધ, દહીં અને માખણ આ ચારે વિગઈના પંચેન્દ્રિય તિર્યચના દૂધની અપેક્ષાએ ભેદ પાડેલ છે.

કેટલીક વનસ્પતિના પાંદડા વગેરેમાંથી પણ દૂધ નીકળે છે. તે થોર-ક્ષીર વૃક્ષ વગેરે વનસ્પતિજન્ય દૂધની વિવક્ષા અહીં ન હોવાથી દહીં વગેરેમાં પણ તેના ભેદ ગણ્યા નથી. તેથી વનસ્પતિ ઘી કે બીજા તેવા પ્રકારના ઘી કે જેમાં ચોકખા ઘીનો અંશ પણ ન હોય તે બધાને 'ઘી' નામ હોવા છતાં ઘી વિગઈમાં ન ગણતાં તેલ વિગઈમાં ગણવા.....

(૪) તેલ : સરસવ, અળસી, લટ્ટ અને તલ. આ ચારમાંથી બનેલ વનસ્પતિજન્ય તેલને પ્રધાનપણે તેલ વિગઈમાં ગણેલ છે. બાકીના બદામ વગેરેના તેલને કેટલાક આચાર્યો વિગઈ તરીકે ગણાતા નથી. શ્રીનિશિથ યૂર્ષિકારે 'સવ્વે તેલ્લા એકા તેલ્લ વિગઈ' એવો નિર્દેશ કર્યો છે. તેથી દિવેલ, સીંગતેલ, બદામ, રાઈ વગેરેનું તેલ પણ વિગઈ તરીકે જાણવું.....

ધી-તેલમાં ભેળવાતી ચરબી, ઘી કે તેલ વિગઈમાં ન ગણાય.

પણ માંસ-લોહીની જેમ તે પણ પ્રાણીના અવયવરૂપ હોવાથી ઉપલક્ષણથી માંસ વિગઈમાં આવે.

(૫) ગોળ : ગોળને શેરડીના રસમાંથી રૂપાંતર કરીને બનાવાય છે. તેના દ્રવ=ઢીલો ગોળ અને પિંડ=કઠણ ગોળ એમ બે ભેદ છે. ગોળમાંથી બનતી બધી જાતની સાકર આ વિગઈના નિવિયાતામાં આવે. દ્રાક્ષ વગેરેના ચૂર્ણમાંથી બનાવેલ ગ્લુકોઝ, બીજી મીઠી ચીજો તેમજ ફળાદિ ગોળ વિગઈ કે તેના નિવિયાતામાં ન ગણાય પણ ઉત્તમ દ્રવ્યોમાં ગણાય છે.

પકવાણ-કડાવિગઈ :- ઘી કે તેલમાં તળેલ કે શેકેલ વસ્તુઓ. અહીં તળવાની અને પોતું વગેરે કરવાની મુખ્યતા હોવાથી ઘી કે તેલ ચોપડવા માત્રથી તે કડાવિગઈ-પકવાણવિગઈ થઈ જાય નહિ.

કડા વિગઈ થવાની રીત : ચૂલા પર, કડાઈમાં કે તવી ઉપર, વસ્તુ ઉપર સીધું ઘી કે તેલ નાખી અથવા પહેલાં ઘી કે તેલ નાખી પછી વસ્તુ નાખી જે પોતું થાય અથવા તળાય કે કડા વિગઈ બને. તેમ ઘીમાં લોટ શેકાય તે પણ કડા વિગઈ છે.

સારાંશ : ચૂલા ઉપર મૂકેલ કડાઈ કે તવી ઉપર લોટ, લોટની વસ્તુ, અનાજ, મસાલો કે ચૂર્ણ વગેરે જે કાંઈ ઘી કે તેલમાં તળાય કે શેકાય તે કડા વિગઈ.

ચરબી કે બીજા તેવા તેલ-ઘીમાં તળેલ, શેકેલ વસ્તુઓ પણ કડાવિગઈ સમજવી. પરંતુ ચરબી મહાવિગઈમાં સમાવિષ્ટ થતી હોવાથી મહાવિગઈના ત્યાગીને તે ખપે નહિ. અને મહાવિગઈનો જે ત્યાગી ન હોય તેના બીજા વિગઈના ત્યાગની કોઈ કિંમત નથી.

પ્રશ્ન-૧૭. સુખડી બનાવવામાં લોટ ઘી-ગોળના પાયામાં થોડો શેકાતો હોવાથી સુખડી કડા વિગઈ ગણાય ?

ઉત્તર-૧૭. ઘી-ગોળના પાયામાં બનાવેલ સૂંઠની ગોળી વગેરેને કડાવિગઈમાં ગણી હોવાથી સુખડી પણ ગણાય. (કેટલાક આને

કડાવિગઈમાં ગણતા નથી. અહિં ગોળ નીવિયાતો થાય છે, પણ ધી નીવિયાતું થતું નથી તેથી સુખડી વિગેરે બીજા દિવસે નીવિયાતી થાય છે તેમ કેટલાક કહે છે તેનો વિચાર કરવો)

દ્વાર - છટ્ટું :-

નીવિયાતુ :

દૂધ વિગઈના નીવિયાતા :

પય:શાટી

દ્રાક્ષ નાંખવાથી

ખીર

બહુ ચોખા નાંખવાથી

પેચા

અલ્પ ચોખા નાંખવાથી

અવલેહી

ચોખાનું ચૂર્ણ નાંખવાથી

દૂધટ્ટી

ખટાશ નાંખવાથી

(૧) **પય:શાટી** : દૂધમાં દ્રાક્ષ નાંખી ઉકાળવાથી આ નીવિયાતું બને.

ઉપલક્ષણથી દૂધમાં ઉકાળી શકાય તેવા બીજાં ફળો પણ જાણવા.

(૨) **ખીર** : ઘણા ચોખા નાંખી ઉકાળેલ દૂધનું આ નીવિયાતું બને છે.

ઉપલક્ષણથી બીજું યોગ્ય અનાજ ઘણા પ્રમાણમાં નાખી ઉકાળેલ હોય તે પણ જાણવું.

(૩) **પેચા** : થોડા ચોખા નાંખી ઉકાળેલ દૂધ, દૂધપાક વગેરે. અહીં પણ

ઉપલક્ષણથી બીજું યોગ્ય અનાજ થોડા પ્રમાણમાં દૂધમાં નાંખી રાંધેલ હોય તે જાણવું.

(૪) **અવલેહી** : ચોખાનું ચૂર્ણ (લોટ) દૂધમાં નાખીને બનાવવામાં આવે

તે અહિં અવલેહી=ચાટણ. દૂધ અને લોટનો મારવાડમાં લેમટો બનાવે છે ત્યાં સુધીનું ચાટણ દૂધનું નીવિયાતું ગણાય. જેટલા લોટથી દૂધનો સ્વાદ ફેરવાય તેટલો લોટ ઓછામાં ઓછો જોઈએ જ. એનો સમાવેશ પણ આમાં થાય. દૂધમાં ચોખાનો લોટ વધારે અનુકૂળ કહેવાય છે પણ ઉપલક્ષણથી તે સિવાયના બીજા અનાજના લોટ પણ જાણવા. રિવાજ ન હોવાથી ફક્ત મસાલા

અત્રે લોટ રૂપે ન લેવાય. તેમજ ખાંડના લોટ રૂપ બુરૂ પણ ન લેવું કારણ કે એકલા બુરાથી નીવિયાતું થતું નથી.

(૫) દુધઢી : દૂધની અંદર ખટાશ નાખી ફાડીને કરેલ પનીર કે બીજી ચીજ તે દૂધઢી છે. ખટાશથી દૂધ ફાટીને રૂપાંતર થાય છે તેથી નીવિયાતું થાય. દૂધની આંશિક અવસ્થા ઊભી રહે તેવા આ નીવિયાતા છે. બાસુંદી એ પણ દૂધનું નીવિયાતું છે. દૂધની અત્યંત રૂપાંતર અવસ્થા રૂપ માવો, બરફી, પેંડા વગેરે કેવળ દૂધમાંથી બનવા છતાં તેને અહિં નીવિયાતામાં ગણાવ્યા નથી. પરંતુ ઉપલક્ષણથી નીવિયાતામાં ગણી શકાય. અથવા તો ઉત્તમ દ્રવ્યમાં તેનો સમાવેશ કરવો.

દહીંના નીવિયાતા : દહીંમાંથી પાણી કાઢી નાખવાથી, પાણી કાઢ્યા કે ઉમેર્યા વગરની છાશ બનાવવાથી, પાણી નાખીને છાશ બનાવવાથી, દહીં કે છાશમાં મીઠું નાખવાથી, દહીં-છાશમાં રાંધેલ અનાજ વગેરે નાખવાથી દહીંના નીવિયાતાં બને છે.

(૧) કરંબો : દહીંની છાશ બનાવી, વઘારી તેમાં રાબોરી, ભાત કે રોટલી અથવા બીજું અનાજ નાખવાથી કરંબો બને છે. ઘોળના ભેદથી ફક્ત છાસ પણ નીવિયાતા તરીકે જણાતી છે. જ્યારે કરંબામાં રાબોરી વગેરે વઘારે ભળેલાં છે. તેથી એ સુતરાં નીવિયાતું છે.

(૨) સીલરિણી : દહીંમાંથી પાણી કાઢીને કપડાથી છણી ખાંડ ભેળવી બનાવેલો શીખંડ.

(૩) સલવણ દહીં : દહીંને ભાંગીને મીઠું-બલવણ નાખેલ દહીં, એ ભાંગી નાખવાના અને મીઠાના કારણે નીવિયાતું થાય - ઉપલક્ષણથી હિંગાષ્ટક વગેરે નાખેલ દહીં પણ સમજવું. અત્યારે આ રીત પ્રચલિત નથી.

(૪) ઘોળ : દહીંને મથવાથી એ એકદમ ભાંગી જાય છે તેથી નીવિયાતું થાય છે. અત્યારે આ રીત પ્રચલિત નથી.

(૫) ઘોળવડા : વડા નાખવાના હોય તે ઘોળ-દહીં સરખું એટલે આંગળી દાઝે એવું ગરમ થવું જોઈએ. સામાન્ય ગરમ ન ચાલે. ઉપલક્ષણથી કોઈપણ અનાજની વસ્તુ નાખવાથી નીવિયાતું થાય. દહીં છાશ નાખેલ ભાત-કઢી-થેપલા-ધેંસ વગેરેમાં દહીં, દહીં રૂપે રહેતું જ ન હોવાથી સુતરાં દહીંનું નીવિયાતું કહેવાય.

ગોળ વિગઠનાં નીવિયાતા :

(૧) સાકર (૨) ખાંડ (૩) અર્ધ ઉકાળેલ શેરડીનો રસ. આ ત્રણે ગોળનું રૂપાંતર હોવાથી નીવિયાતાં થાય છે.

ઉકાળ્યા વિનાનો સામાન્ય શેરડી રસ વનસ્પતિ છે અને બે પ્રકર પછી અભક્ષ્ય છે. ગોળ વિગઠનું કારણ હોવા છતાં એને ગોળ વિગઠમાં ગણ્યો નથી. અડધો ઉકાળેલ રસ ગોળની પૂર્વ અવસ્થારૂપ હોવા છતાં તે ગોળના નીવિયાતા રુપ છે. તેમજ બીજે દિવસે વનસ્પતિરુપ ગણાતો નથી. આ શીઘ્ર અભક્ષ્ય થતું નથી. આને વધારે ઉકાળવાથી તે ઘન ગોળ થાય છે. તે વિગઠ રુપ થાય છે.

(૪) ગુલવાણચ : આંબલી, મસાલો વગેરે બીજી વસ્તુ જેમાં નાખી હોય તેવું ગોળનું પાણી. એકલાં ગોળના પાણીને નીવિયાતું ગણવાનો વ્યવહાર નથી.

(૫) પાય : ઘી-ગોળનો પાયો કરે તે અથવા એકલા ગોળની ચાસણી. આ અર્ધકવચિત ઈક્ષુરસની જેમ બને છે અને નીવિયાતું થાય છે.

ઘી વિગઠનાં નીવિયાતા :

નિર્ભજન, વિસ્મંદન, પક્વૌષધિ વિગેરે.

પક્વૌષધિ :- જેમાં બ્રાહ્મી વગેરે ઔષધિઓ પકાવી હોય તેવું બ્રાહ્મીઘૃત, ત્રિફળાઘૃત વગેરે.

પક્વઘૃત - પૂરી વગેરે તળ્યા પછી કડાઈમાં વધેલું ઘી - લોકમાં આ બળેલું ઘી કહેવાય છે.

કીટુ :- ધીને તપાવી, તાવીને ગાળે ત્યારે તાવતા પાછળ જે કચરા જેવું રહે તે ધીનું કીટુ કહેવાય છે. આ ધીનું નીવિયાતું છે. આમાં બાજરીનો લોટ ભેળવી કુલેર વગેરે બનાવે છે.

તેલના નીવિયાતાં :-

(૧) **તિલકુટ્ટી :-** જે વનસ્પતિનાં તેલને તેલ વિગઈ તરીકે ગણવામાં આવે છે તે. તલ વગેરેને કુટ્ટીને લોટ-ગોળ નાખીને બનાવેલ વસ્તુને અથવા ફક્ત કૂટેલા તલ વગેરેને તેલનું નીવિયાતું કહેવાય.

(૨) **નિર્ભજન (૩) પકવૌષધિ (૪) તળેલું તેલ (૫) તેલની મળી. કડા વિગઈના નીવિયાતા :**

(૧) **બીજો ઘાણ :-** કડાઈમાં ધી નાખી આખી કડાઈમાં વ્યામ થઈ જાય તેવો મોટો એક પુડલો તળી પછી નવું ધી ઉમેર્યા વગર બીજા પુડલા વગેરે કરે તે નીવિયાતા થાય.

(૨) **ચોથો ઘાણ :-** આખો કડાઈઓ વ્યામ ન થાય તેવા પુડલા, પુરી વગેરે તળ્યા હોય તો ચોથા ઘાણથી નીકળતા પુડલા-પૂરી વગેરે નીવિયાતાં થાય.

(૩) **ગોળઘાણી :-** ગોળ-ધીનો પાયો કરી ઘાણી નાખીને બનાવાય તે.

(૪) **જળલાપશી :-** ઓછા ધીમાં લોટ શેકી પછી ગોળના પાણીમાં રાંધવાથી બને છે. પછી ઉપરથી ધી સાકર લેવાય છે. અહીં લોટ ધીમાં શેક્યો હોવાથી કડા વિગઈ છે.

(૫) **પોતકુત :-** રોટલી વગેરે કરતી વખતે તવી પર ચારે બાજુ ચમચી વગેરેથી થોડું થોડું ધી નાખી પોતું કરે તે આમ તળવામાં બીજા કે ચોથા ઘાણથી નીવિયાતું થાય. અને તે સિવાય ધીમાં શેકવાથી-પોતું કરવાથી પણ નીવિયાતું થાય.

ધી કે તેલના જે ભેદો વિગઈ તરીકે ગણેલ છે તેનાથી જ તળેલ કે શેકેલને 'કડા વિગઈ' કહેવાય. કેટલાક આચાર્ય ભગવંતો ગમે તે ધી કે તેલમાં તળેલ કે શેકેલને કડા વિગઈ તરીકે માને છે. છ કે દશ વિગઈ

રૂપે ન હોવા છતાં જે દ્રવ્યો વિગઈની જેમ ઉત્તમ દ્રવ્ય ગણાય છે અને જે દ્રવ્યો સંસૃષ્ટ દ્રવ્ય ગણાય છે તે પણ સામાન્યથી ત્યાજ્ય છે. શારીરિક અશક્તિ આદિ વિશેષ કારણો હોય તો સાધુથી લેવાય.

ઉત્તમ દ્રવ્યો :- તલસાંકળી, વરસોલાઈ, રાયણ, કેરી વગેરે ફળો, બદામનું તેલ વગેરે વિશેષ રસવાળા દ્રવ્યો, મેવો-બદામ, ખારેક, કોપરું, શીંગ, ખજૂર વિગેરે, વિગઈ તરીકે ન ગણાવેલ તેલો, મીઠાશવાળા દ્રવ્યો, જેમાંથી તેલ નીકળે તે દ્રવ્યો. આ વગેરે ઉત્તમ દ્રવ્યો છે.

સંસૃષ્ટ દ્રવ્યો : રાંધેલા ભાત વગેરે. જે દ્રવ્ય પર તેનાથી ૪ આંગળ ઉપર રહે તે રીતે દૂધ, દહીં નાંખેલ હોય, ૧ આંગળ ઉપર રહે તે રીતે ઘી ગોળ (દૂધ) કે તેલ નાખેલ હોય કે ૧/૨ આંગળ ઉપર રહે તે રીતે પિંડગોળ કે માખણ (મહાવિગઈ રૂપ હોવાથી શ્રાવકને પણ કલ્પે જ નહીં) નાખેલ હોય તે સંસૃષ્ટ દ્રવ્યો કહેવાય છે. અહીં સંસૃષ્ટ દ્રવ્યો પોતે અનાજ વગેરે રૂપ જ રહ્યાં હોવાથી વિગઈ રૂપ નથી થતાં છતાં વિગઈથી અત્યંત વ્યાપ્ત છે.

વિગતિ = દુર્ગતિ, તેનાથી ભય પામેલ સાધુ જો વિગઈ, વિકૃતિકૃત (નીવિયાતાં) અને ઉપલક્ષણથી ઉત્તમ દ્રવ્ય કે સંસૃષ્ટ દ્રવ્ય ખાય, તો વિકાર કરવાવાળી તે વિગઈઓ આત્માને બળાત્કારે દુર્ગતિમાં લઈ જાય છે.

૪ (અભદ્ય) મહાવિગઈ :-

૧. મધ: ૩ પ્રકારનું: ॥► કુંતીનું, મધમાખીનું અને ભમરીનું.

૨. મધ = દારૂ ॥► ૨ પ્રકારનો:

કોષ્ટ દ્રવ્યથી બનેલ (ફળાદિને કહોવરાવાથી),

પિષ્ટ દ્રવ્ય (લોટથી બનેલ),

કહોવરાવીને બનાવેલ બધી જાતના દારૂ આ વિગઈમાં ગણાય.

ઉપલક્ષણથી અત્યંત કેફી બધી ચીજો મધ નામના પ્રમાદના ભેદમાં આવે.

પણ વિગઈ તરીકે ગણાય નહીં.

૩. માંસ : ૩ ભેદ-જળજ, સ્થળજ, ખેચરજ.

નિશીથયૂર્ષિમાં વિગઈ તરીકે બેઈંદ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધીના બધાંનું માંસ ગણેલ છે. અને માંસના ઉપલક્ષણથી પ્રાણીના કોઈપણ લોહી-માંસ-ચરબી વગેરે ખાદ્ય અંગો વિગઈ તરીકે જાણવા.

૪. માખણ : ૪ ભેદ : ઘી વિગઈની જેમ.

આ ચારે મહાવિગઈઓ સર્વથા ત્યાજ્ય હોવાથી તેના નીવિયાતા ભેદ પાડેલા નથી.

દ્વાર સાતમું :-

૨ પ્રકારે ભાંગા :

પચ્ચક્ષ્માણ માટેના સામાન્ય ભાંગા

મન	કરણ	}	આમ
વચન	કરાવણ		૭-૭
કાયા	અનુમોદન		પદો
મન વચન	કરણ-કરાવણ		છે.
મન કાયા	કરણ-અનુમોદન		
વચન કાયા	કરાવણ-અનુમોદન		
મન વચન કાયા	કરણ-કરાવણ-અનુમોદન.		

$૭ \times ૭ = ૪૯$. $૪૯ \times ૩ કાળ = ૧૪૭$ ભાંગા થાય.

પ્રશ્ન-૧૮. 'અણાગયં પચ્ચક્ષ્મામિ' થી માત્ર ભવિષ્ય સંબંધી પચ્ચક્ષ્માણ છે. ભૂતકાળ કે વર્તમાનકાળ પચ્ચક્ષ્માણના વિષય બનતાં નથી. તો ત્રણે કાળના ભાંગા કેમ કર્યા ? ભૂતકાલીન પાપોની નિંદા કરવારૂપ પચ્ચક્ષ્માણ સંભવે છે એમ જો કહેશો તો પછી અતીત કાળનો ત્રિવિધ, ત્રિવિધ એક જ ભાંગો લેવો જોઈએ, શરૂઆતના ૪૮ ભાંગા નહીં. કારણકે ભાવ સમ્યક્ત્વી કોઈપણ જીવ ત્રિવિધ ત્રિવિધમાંથી ગમે તે રીતે થયેલા બધાં પાપોને નિંદે તો છે જ. માત્ર 'મનથી કરેલાં પાપોને જ નિંદે છે' વગેરે હોતું નથી કે જેથી એ બધાં ભાંગા પણ આવી શકે.

તેમજ ભાવ સમ્યક્ત્વી જીવ અવિરત હશે તો પણ ભૂતકાળનું નિંદારૂપ
આવું પર્યક્ષાણ તેને પણ હોવાની આપત્તિ આવશે.

ઉત્તર-૧૮. જે અંશમાં ભવિષ્યકાલીન પાપનો ત્યાગ છે તે જ
અંશનું વર્તમાનકાલીન સંવરણ અને તે જ અંશની ભૂતકાલીન નિંદા-
ગર્હા યથાર્થ છે એવી વિવક્ષા રાખી ૪૯-૪૯ ભાંગા કર્યા છે. જે
અંશનો ભવિષ્યમાં ત્યાગ નથી તેના સંવરણ અને ગર્હા અપ્રધાન
હોવાથી ત્રિવિધ ત્રિવિધ ગર્હા સંભવિત હોવા છતાં પર્યક્ષાણના
ભેદમાં ગણતરી કરી નથી.

માટે પર્યક્ષાણના ૩ અંશ છે :-

(અતીત) અર્ઘ્યં નંદામિ.

(વર્તમાન) પદુપન્નં સંવેરમિ.

(ભવિષ્ય) અણાગયં પચ્ચક્ષામિ.

આ ત્રણે હોય તો જ પર્યક્ષાણ ભાવરૂપ બને. નહીંતર
અભવ્યની જેમ દ્રવ્ય પર્યક્ષાણ જાણવું. અર્થાત્ જે અતીતના પાપોને
નિંદતો નથી, અનુમોદે છે તે પર્યક્ષાણને યોગ્ય નથી. જે વર્તમાનના
પાપને અટકાવતો નથી તે પણ પર્યક્ષાણને યોગ્ય નથી અને જે
ભવિષ્યના પાપનો ત્યાગ કરતો નથી અથવા અલ્પકાળ માટે ત્યાગ કરી
લાંબા ભવિષ્ય માટે પાપને ઈચ્છે છે તે પણ પર્યક્ષાણને યોગ્ય નથી.

અલ્પ ભવિષ્યકાળનું પર્યક્ષાણ કર્યું હોવા છતાં જે જીવો તેનાથી
અધિક આત્મબળ કેળવવાની અને અધિક ત્યાગ કરવાની ઈચ્છાવાળા
છે તેઓનું પર્યક્ષાણ વિશુદ્ધ છે.

પ્રશ્ન-૧૯. જેમ હિંસા વગેરેના પર્યક્ષાણમાં કરવાનો,
કરાવવાનો અને અનુમોદવાનો ત્યાગ હોવાથી પર્યક્ષાણ કરાવનાર
બીજા પાસે હિંસા કરાવતો નથી કે કરતા એવા બીજાની અનુમોદના
કરતો નથી. તેમ ઉપવાસાદિ કરનાર આહારનો ત્યાગ કર્યો હોવાથી
બીજા માટે ગોચરી લાવીને કે સાધર્મિક ભક્તિ વગેરે દ્વારા બીજાને આહાર

શી રીતે કરાવી શકે ? અર્થાત્ કરાવણ અનુમતિનું પરચક્ષાણ અહીં કેમ નથી ?

ઉત્તર-૧૯. કોઈપણ પરચક્ષાણનું સાધ્ય સમ્યગ્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર છે. એ જેનાથી પોષાતા હોય તેનો ત્યાગ કરવાનો ન હોય. બીજાને જ્ઞાનાદિ વૃદ્ધિ માટે આહારાદિ જરૂર હોય તો કરાવવા આવશ્યક હોવાથી તેનું તો પરચક્ષાણ કરવું (=આહાર ન વપરાવવો) સાવધ છે.

જેમ જાતે આહારાદિ ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે તેમ શક્તિ સંપત્તિ હોય તેવા બીજાને પ્રેરણા કરવી પણ યોગ્ય છે. પરંતુ જેઓ અસમર્થ છે તેઓને આહારાદિના સંપાદન દ્વારા જ્ઞાનાદિ વૃદ્ધિ કરવી તે પણ આરાધના છે તેથી આ આહાર પરચક્ષાણમાં, ઉત્તરગુણ પરચક્ષાણમાં કરાવણ, અનુમતિનો નિષેધ હોતો નથી. માત્ર મૂળ ગુણ પરચક્ષાણ અને સમ્યક્ત્વમાં કરાવણ અનુમતિનો નિષેધ હોય છે.

પ્રસ્તુતમાં બીજી રીતે પરચક્ષાણના ભાંગા : ૪

૧. જાણકાર, જાણકાર પાસે લે..... શુદ્ધ.
 ૨. જાણકાર, નહીં જાણકાર પાસે લે..... શુદ્ધપ્રાય:
 ૩. ન જાણકાર, જાણકાર પાસે લે..... પરચક્ષાણ આપનાર જાણકારી આપે તેથી શુદ્ધ.
 ૪. નહિ જાણકાર ન જાણકાર પાસે લે..... અશુદ્ધ.
- દરેક પરચક્ષાણમાં આ ભાંગા જાણવા.

एयं च उक्तकाले सयं च मणवयतणूहिं पालणीयं ।

પરચક્ષાણ તે તે કાળે જાતે મન વચન કાયાથી પાળવું. આનાથી પરચક્ષાણમાં બે વાતની મુખ્યતા જણાવે છે : તે તે પરચક્ષાણનો કાળ બરાબર જાળવવો અને યથાશક્ય લેવું-પાળવું. આપનારની વાત આમાં ગૌણ બને છે.

ફાસિત - પાલિત-સોહિત-તીરિત-કીર્તિત-આરાધિત

ફાસિત :- પ્રાપ્ત કરવું. ઉચિતકાળે વિધિપૂર્વક જે લીધું હોય, સ્વીકાર્યું હોય.

પાલિત :- વારંવાર યાદ કરી રક્ષણ કરવું. પાલન કરવું. ભંગ ન થવા દેવો.

સોહિત :- પચ્ચક્ષ્માણ પૂરું થયા પછી ગુરુ, સાધર્મિક આદિની ભક્તિ કરીને બાકી રહે તે પોતે ખાવું.

તીરિત : પચ્ચક્ષ્માણનો કાળ થઈ ગયા પછી પણ વધારે કાળ પસાર થવા દેવો તે.

કીર્તિત : ભોજન કરતી વખતે પચ્ચક્ષ્માણ યાદ કરવું.

આરાધિત : ઉપરોક્ત પાંચે રીતે પચ્ચક્ષ્માણને આરાધવું તે.

અથવા આ છ શુદ્ધિ બીજી રીતે :-

ફાસિત :- વિધિપૂર્વક લેવું.

પાલિત : પૂર્ણાહુતિ સુધી વારંવાર યાદ કરવું.

સોહિત : શુદ્ધતા કરવી, કષાય, ગૃહ્ણિ અને આશંસા રહિતપણે કરવું.

તીરિત :- પચ્ચક્ષ્માણને દોષ રહિત પૂર્ણ કરવું. પ્રાપ્તકાળ અને ઉત્તરકાળ સંબંધી દોષ પણ ન લગાડવો.

કીર્તિત : પચ્ચક્ષ્માણના ગુણોને, માહાત્મ્યને વારંવાર યાદ કરવા, બોલવા.

આરાધિત : પચ્ચક્ષ્માણના પ્રરુપક શ્રી જિનેશ્વરદેવ, આપનાર ગુરુવર્યો અને કરનાર સંઘના આદર સેવા કરવા તેમજ પચ્ચક્ષ્માણ સંબંધી શક્ય વિધિનું પાલન કરવું.

અથવા ૬ શુદ્ધિ :-

સદ્દહણા, જાણણ, વિનય, અનુભાષણ, અનુપાલન, ભાવશુદ્ધિ.

આ છ શુદ્ધિઓ દરેક વ્રત પચ્ચક્ષાણમાં ગણવા.

૧. સદહણા : વ્રતની પાંચ પ્રકારે શ્રદ્ધા કરવી. - કહેનાર પર - લાભ ઉપર, વિપરીતથી થતા નુકસાન પર, આયતન-સ્થાન પર, અનાયતન-સ્થાન પર શ્રદ્ધા કરવી.
૨. જાણણ : વ્રતનાં સ્વરૂપ, આગાર, ફળાદિ જાણવા. સ્વરૂપ, લાભ, અપાય, આયતન અને અનાયતન આ પાંચ જાણવા.
૩. વિનય : વ્રત અને વ્રત આપનારના વિનય બહુમાન કરવાં....
૪. અનુભાષણ : વ્રત લેતી વખતે ગુરુ બોલે તે તે પદો ત્યારે ત્યારે મનમાં બોલવાં. અને પચ્ચક્ષામિ, કરેમિ, વોસિરામિ વગેરે પ્રગટ બોલવા.
૫. અનુપાલન : લીધા પછી વારંવાર યાદ કરવા પૂર્વક પાલન કરવું.
૬. ભાવશુદ્ધિ : આ લોક-પરલોક સંબંધી - આશંસારહિતપણે નિર્જરા માટે કરવું.

દ્વાર ૯ મું :-

ફળ :

- આલોક - અભ્યુદય - ધમ્મિલ.
પરલોક - દેવપણું વગેરે - દામત્તક.
પરંપરાએ - મોક્ષ.

પ્રશ્ન-૨૦. ક્યા પચ્ચક્ષાણમાં ચઉવિહંપિ આહારં, તિવિહંપિ આહારં બોલવું અને ક્યા પચ્ચક્ષાણમાં ન બોલવું ?

ઉત્તર-૨૦. પાણાસ્સના પચ્ચક્ષાણનો વિષય માત્ર પાણી જ હોવાથી ચઉવિહંપિ તિવિહંપિ બોલવું નહીં.

- ★ વિગઈ પચ્ચક્ષાણમાં વિગઈ તરીકે અશન-પાન બે જ આવે છે તે ઉપલક્ષણથી ગણવું અને તેથી તેમાં પણ એ બે પદ હોતાં નથી.
- ★ પાણહારનાં બે પચ્ચક્ષાણ (સવાર-સાંજના) માત્ર પાણી વિષયક હોવાથી તેમાં પણ ન બોલવા.

★ અભિગ્રહ પર્યક્ષાણ: આહાર સિવાયના પણ હોય છે તેથી તેમાં ધારણા આવી જાય. તેથી જુદો પાઠ નહીં.

★ નવકારશી એકાસણું, બેસણું, ઉપવાસ આદિમાં એ બે પદ આવે.

★ સંકેત પર્યક્ષાણમાં તો જે વસ્તુનો 'સંકેત' સુધી ત્યાગ હોય તેનો તે સંકેત-પૂર્ણાહુતિ સુધી ત્યાગ થઈ જ જતો હોવાથી આહારાદિ માટે જુદા પદોની જરૂર રહેતી નથી. હાલમાં મુઠ્ઠસીનો રિવાજ ચારે આહારના ત્યાગ માટે છે. પણ પૂર્વે ગંઠસિ વગેરે ગમે તે ધારેલ ચીજના ત્યાગ માટે થતા હતા. જેમકે કપર્દિયક્ષને પૂર્વ ભવમાં દારૂના ત્યાગ માટે ગંઠસી પર્યક્ષાણ કરાવેલ. રેશમની ગાંઠ ન ખુલવાથી મરીને યક્ષ થયા. આના પરથી જણાય છે કે મુઠ્ઠસી વગેરે સંકેત પર્યક્ષાણમાં પણ તિવિ. ચઉ. નો પાઠ હોવો ન જોઈએ. તેથી જ્યાં એ બોલાય છે ત્યાં એ પાછલથી પ્રક્ષેપ થયા રૂપ જાણવો. પાયચંદ ગચ્છની વિધિમાં આ પ્રક્ષેપ છે. ત્યાંથી કોઈએ આપણે ત્યાં ઉતારો કર્યો જણાય છે.

★ પર્યક્ષાણમાં કલ્યાકલ્પની સમાચારીઓના મતભેદ આગારો સિવાયમાં અને અમુક આગારોમાં ચાલુ વ્યવહારને છોડીને વ્યક્તિગત અપવાદરૂપે ક્વચિત્ કંઈક ફેરફાર કરવાનો અધિકાર ગીતાર્થ (જાણકાર) અને અરક્તદ્વિષ્ટ મહાત્માને છે. સંઘમાં ચાલતી પ્રણાલિકાને બંધ કરી જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની વૃદ્ધિ કરનાર નવી પ્રણાલિકાને સંઘમાન્ય અનેક આચાર્યો ભેગા થઈને પોતાની ફરજ, આજ્ઞા કે અધિકારરૂપે કરી શકે છે. અથવા કોઈ પ્રબળ પુણ્યશાળી યુગપ્રધાન આચાર્ય બીજા ગીતાર્થોને જણાવી સાથે રાખીને કરી શકે છે.

★ પર્યક્ષાણ વિષે જાતે વ્યવહારિક છૂટછાટ લેનાર પર્યક્ષાણ અને વ્યવહારનો ભંગ કરનાર બને છે.

★ નવકારશી વગેરે કરવાનું નક્કી કર્યું હોવા છતાં રોજની ટેવ મુજબ ઓઘ ઉપયોગથી કે અનુપયોગથી આયંબિલાદિ કરી લે તો તે વ્યંજન

છલનારુપ અને છે અને પ્રમાણભૂત રહેતું નથી. એમ બપોરે ભોજન બાદ તિવિહાર કરવાનો ન હોવા છતાં, ઉપયોગ વગર, ઓઘ સંજ્ઞાથી રોજની ટેવ મુજબ તિવિહાર કરે તો તે પણ અપ્રમાણ જાણવું.

★ ચાલુ ઉપયોગ કાળમાં અચાનક અલ્પકાલીન અનુપયોગ થઈ જાય તે અનાભોગ કહેવાય. પરંતુ દીર્ઘકાલીન અનુપયોગને પ્રમાદ કહેવાય છે. અને એ દોષરૂપ છે. માટે વ્રત પચ્ચક્ષાણને વારંવાર યાદ કરવા જોઈએ. જેથી દીર્ઘકાલીન અનુપયોગ રૂપ પ્રમાણ ટળી શકે. માટે ૮ પ્રકારના પ્રમાદમાં જે અનાભોગ લીધો છે તે આગાર અપવાદરૂપ ન સમજવો. પણ દીર્ઘ કાલીન અનુપયોગ રુપ પ્રમાદ સમજવો.

પ્રશ્ન - પચ્ચક્ષાણ અને પ્રણિધાનમાં શું તફાવત ? મનોમન નિશ્ચય કરી લેવા રૂપ પ્રણિધાનથી કેમ ન ચાલે ? પચ્ચક્ષાણ લેવું જરૂરી કેમ ?

ઉત્તર : પ્રણિધાન કેવળ ભાવરૂપ છે. પચ્ચક્ષાણ દ્રવ્ય-ભાવ ઉભય રુપ છે. વ્યવહારમાં દ્રવ્યને ભાવનું કારક-રક્ષક-પોષક માનેલું છે. તેથી બધા વ્યવહાર ધર્મો પાંચની સાક્ષીએ કરવાના હોય છે. અરિહંત-સિદ્ધ-સાધુ-દેવ અને આત્મસાક્ષી. પોતાનો ભાવ ઉપયોગ હોવો તે આત્મસાક્ષી. જિનમૂર્તિ કે સ્થાપનાજી સમક્ષ વ્રત-પચ્ચક્ષાણ કરવાં તે અરિહંત સાક્ષી. સિદ્ધોની સાક્ષી આપણે ભાવથી વિચારવાની છે. તે આ રીતે : સિદ્ધોનું જ્ઞાન સર્વ વ્યાપ્ત હોવાથી આપણી પચ્ચક્ષાણ કરવાની ક્રિયાને પણ તેઓ જુએ છે, જાણે છે. દૂર રહેલા પણ સમકિતી દેવોના ઉપયોગથી નજીકમાં સંભાવના ધારી સાક્ષાત્ સાક્ષી માનવાની છે. એ રીતે સાધુની સમક્ષમાં વ્રત પચ્ચક્ષાણ કરવાથી સાધુ સાક્ષી..... અહીં ઉપલક્ષણથી ગુરુઓ, વડીલો અને છેવટે આપણને વ્રતભંગથી અટકાવે તેવી વ્યક્તિઓ - સાધર્મિકોની સાક્ષી અવશ્ય કરવી જોઈએ. તેથી લોચ જેવી ક્રિયા પછી 'તુમ્હાણં પવેઈયં સંદિસહ સાહૂણં પવેમિ'એ આદેશ માંગવાનો હોય છે. માટે દરેક પ્રકારના પચ્ચક્ષાણ અને ધર્મક્રિયા અવશ્ય

સાધુ-સાધમિકની સાક્ષીએ કરવાં તે વ્યવહાર શુદ્ધ ધર્મ છે. તેથી માત્ર પ્રશિધાન ચાલે નહીં. સાક્ષીપૂર્વક કરાયેલું પરચક્ષાણ અખંડિત રીતે પળાય છે. ક્ષયોપશમ વધે છે. બીજાનો ટેકો મળે છે. બીજાઓને કરવા પ્રેરણા મળે છે. સામાન્ય આપત્તિમાં પણ મક્કમતાથી પળાય છે. પરચક્ષાણ કરવાથી આ આગારોનો લાભ મળી શકે છે અને તેથી તેવા અનિવાર્ય સંયોગોમાં પરચક્ષાણના ભંગથી બચી શકાય છે. માત્ર પ્રશિધાનમાં આગારો હોતા નથી. પોતાના પરિણામ મંદ થયા હોય તો પણ લોકલાજે મક્કમ થવાય.

આમ ભાવને દૃઢ બનાવવા અને વ્યવહાર ધર્મના પાલન માટે પરચક્ષાણ કરવું આવશ્યક છે.

પ્રશ્ન - પાણસ્સના છ આગાર છે તે પાણી અચિત્ત છે તો પાણીના આગાર શી રીતે ? પાણીમાં જે ચીકાશ, કે દાણા અથવા અનાજનો અંશ આવે તે આહાર બંધ હોય, વિગઈ હોય કે ટંક હોય તેના આગારમાં આવે ને ?

ઉત્તર : બધાને અંતે એટલે અદ્ધા, વિગઈ અને આહારના અંતે પાણસ્સનું પરચક્ષાણ આવે તેથી પાણીમાં તે તે અંશ છે, તેથી પાણીની પ્રધાનતાથી પાણીના આગારમાં તે લીધા છે. પરંતુ અંતે છે એટલે પૂર્વના ત્રણે પરચક્ષાણના આગાર રૂપે સમજવા. તેમાં અધ્યાના આગાર રૂપે જ્યારે નવકારશી કે પોરિસિ ચોવિહાર કરી ઉપરનું કાળ પરચક્ષાણ પોરિસિ કે સાઠપોરિસિ તિવિહાર કરે ત્યારે ત્યાં સુધી ત્રણ આહાર ત્યાગ છે, તેથી તે પાણીમાં અંશ રુપ આવે તો વિગઈ પરચક્ષાણનો ભંગ ન થાય તે માટે આગાર છે અને એકાસણું કે બેસણારુપ પરચક્ષાણમાં તે આસન સિવાયના ટાઈમમાં પાણી પીવામાં પાણી ભેગા તે અંશો આવવાથી તે વખતે અશન, સ્વાદિમ કે ખાદિમનો ત્યાગ હોવાથી પરચક્ષાણનો ભંગ ન થાય તે માટે પણ આગાર છે.

ઉપવાસના પચ્ચક્ષાણમાં અદ્ધા પચ્ચક્ષાણથી ત્રણ આહારનો ત્યાગ હોવાથી આ અંશો આવે ત્યારે તે પચ્ચક્ષાણનો ભંગ ન થાય તે માટે તેના આગાર સમજવા. આમ હોવા છતાં અદ્ધા, વિગઈ કે સ્થાનના તે તે પચ્ચક્ષાણો સાથે આ આગારો ન બતાવતાં પાણીની પ્રધાનતા હોવાથી પાણીના આગારો રૂપે બતાવ્યા છે. અને અંતે બતાવ્યા છે, તેથી પૂર્વેના ત્રણેય પચ્ચક્ષાણોના આગારો સમજવા જોઈએ.

પ્રશ્ન-બપોરનું દુવિહાર પચ્ચક્ષાણ એટલે શું ?

ઉત્તર - બપોરના જેમ તિવિહાર કરાય છે તેમ દુવિહાર કરાય છે. તેને લીધે દુવિહાર લીધા બાદ તે દિવસ માટે અશન અને ખાદિમરૂપ બે આહારનો ત્યાગ થાય છે જ્યારે પાન અને સ્વાદિમ આ બે આહાર છૂટા રહે છે. આ રીતે દુવિહાર દિવસચરિમ પચ્ચક્ષાણમાં પણ આવે છે.

પચ્ચક્ષાણા ભાષ્ય સંપૂર્ણ

પચ્ચક્ષાણ ભાષ્ય

દસ પચ્ચક્ષાણ ચઠવિહિ, આહાર દુવીસગાર અદુરુત્તા ।

દસવિગઈ તીસ વિગઈ-ગય દુહભંગા છસુદ્ધિ ફલં ॥ ૧ ॥

દશ પચ્ચક્ષાણ, ચાર પ્રકારનો વિધિ, તથા આહાર, ફરીથી નહિ ઉચ્ચરાએલા બાવીશ આગાર, દશ વિગઈ, ત્રીશ નીવિયાતાં, બે પ્રકારના ભાંગા, છ વિશુદ્ધિ અને ફળ. ॥ ૧ ॥

અણાગયમઙ્કંતં કોડીસહિયં નિયંટિ અણગારં ।

સાગાર નિરવસેસં, પરિમાણકડં સકે અદ્ધા ॥ ૨ ॥

દશ પચ્ચક્ષાણ

અનાગત, અતિકાન્ત, કોટિસહિત, નિયંત્રિત, અનાગાર, સાગાર, નિરવશેષ, પરિમાણકૃત, સાંકેતિક અને અદ્ધા. ॥ ૨ ॥

નવકારસહિયં પોરિસિ પુરિમદ્દેગાસણેગઠાણે ચ ।

આયંબિલ અભત્તદ્દે ચરિમે અ અભિગ્ગહે વિગઈ ॥ ૩ ॥

દશ કાળ પચ્ચક્ષાણ

નવકારસહિત, પોરિસી, પુરિમદ્દ, એકાશન, એકલદાણું, આયંબિલ, ઉપવાસ, ચરિમ, અભિગ્રહ અને વિગઈ. ॥ ૩ ॥

ઊગ્ગે સૂરે અ નમો, પોરિસિ પચ્ચક્ષ ઊગ્ગે સૂરે ।

સૂરે ઊગ્ગે પુરિમં, અભત્તદ્દં પચ્ચક્ષાઈ ત્તિ ॥ ૪ ॥

ભણઈ ગુરુ સીસો પુણ, પચ્ચક્ષામિત્તિ એવ વોસિરઈ ।

ઊવઓગિત્થ પમાણં, ન પમાણં વંજણછ્છલણા ॥ ૫ ॥

ચાર પ્રકારનો ઉચ્ચારવિધિ

નવકારસહિતના પચ્ચક્ષાણમાં “ઉગ્ગએ સૂરે,” પોરિસીના પચ્ચક્ષાણમાં “ઉગ્ગએ સૂરે,” પુરિમુદ્દ અને ઉપવાસમાં “સૂરે ઉગ્ગએ,” “પચ્ચક્ષાઈ” એમ ગુરુ કહે, ત્યારે પણ શિષ્ય “પચ્ચક્ષામિ” એમ

કહે છે, એ પ્રમાણે વોસિરઈ વખતે (વોસિરામિ કહેવું.) અહીં ઉપયોગ પ્રમાણ છે, અક્ષરની ભૂલ પ્રમાણ નથી ગણાતી. ॥ ૪-૫ ॥

પદમે ઠાળે તેરસ બીએ તિન્નિ ડ તિગાઙ તઙ્યમિ ।

પાળસ્સ ચડત્થમિ, દેસવગાસાઙ પંચમ ॥ ૬ ॥

ઉચ્ચાર-ભેદો

પહેલા સ્થાનમાં તેર, બીજામાં ત્રણ, ત્રીજામાં ત્રણ, ચોથામાં પાણસ્સના, અને પાંચમામાં દેશાવકાશિક વગેરેનો [ઉચ્ચાર થાય છે] ॥ ૬ ॥

નમુ પોરિસિ સઙ્કા પુરિમવઙ્ક અંગુઙ્કમાઙ અડ તેર ।

નિવિ વિગઙ્કિલ તિય તિય, દુઙ્કાસણ એઠાણાઙ ॥ ૭ ॥

સ્થાનોમાં ઉચ્ચાર પદો

નવકારસી, પોરિસી, સાઠ પોરિસી, પુરિમઙ્ક, અવઙ્ક ને અંગુઙ્કસહિયં આદિ આઠ મળીને તેર, નીવિ, વિગઈ અને આયંબિલ એ ત્રણ, બિઆસણ, એકાસણ અને એકલઠાણું એ ત્રણ. ॥ ૭ ॥

પઢમમિ ચડત્થાઙ, તેરસ બીયંમિ તઙ્ય પાળસ્સ ।

દેસવગાસં તુરિએ, ચરિમે જહસંભવં નેયં ॥ ૮ ॥

પહેલા ઉચ્ચારસ્થાનમાં ચોથ ભક્તાદિ, બીજામાં તેર, ત્રીજામાં પાણસ્સ, ચોથામાં દેશાવકાશિક અને ચરિમ-છેલ્લામાં [પાંચમામાં] યથાસંભવ જાણવું ॥ ૮ ॥

તહ મઙ્કપચ્ચક્ષાણેસુ ન પિહુ સૂરુગયાઙ વોસિરઙ ।

કરણવિહિ ડ ન ભન્નઙ, જહાઙ્કવસીઆઙ બિયછંદે ॥ ૯ ॥

બીજા વાંદણામાં જેમ “આવસ્સિઆએ” પદ ફરીથી કહેવાતું નથી, તેમ વચલા પચ્ચક્ષાણોમાં “સૂરે ઉગ્ગએ” વગેરે અને “વોસિરઈ” જુદા જુદા કહેવા નહિ, કેમકે [એવો] ક્રિયાવિધિ છે. ॥ ૯ ॥

તહ તિવિહ પચ્ચક્ષાણે ભન્નંતિ ય પાળગસ્સ આગારા ।

દુવિહાઙ્કહારે અચિત્ત-ખોઙ્કણો તહ ય ફાસુજલે ॥ ૧૦ ॥

તથા તિવિહારના પચ્ચક્ખાણમાં, અચિત્ત ભોજના દુવિહારમાં તેમજ પ્રાસુક જળના પચ્ચક્ખાણમાં પાણસ્સના [છ] આગાર કહેવાય છે ॥ ૧૦ ॥

ઇત્તુચ્ચિય ચ્ચવણંબિલ-નિવિઆઇસુ ફાસુયં ચ્ચિય જલં તુ ।

સઙ્ગા વિ પિયંતિ તહા, પચ્ચક્ખંતિ ચ તિહાઽઽહારં ॥ ૧૧ ॥

એટલા માટે જ, ઉપવાસ, આયંબિલ અને નીવિ વગેરેમાં શ્રાવકો પણ પ્રાસુક જળ જ પીએ છે, અને તિવિહારનું પચ્ચક્ખાણ કરે છે. ॥ ૧૧ ॥

ચઽહાઽઽહારં તુ નમો, રત્તિંપિ મુણીણ સેસ તિહ ચઽહા ।

નિસિ પોરિસિ પુરિમેગા-ઽઽસણાઙ્ગ સઙ્ગાણ-દુ-તિ-ચઽહા ॥ ૧૨ ॥

નવકારસી અને મુનિમહારાજના રાત્રિના પણ પચ્ચક્ખાણો ચઉવિહારમાં જ હોય, બાકીના પચ્ચક્ખાણો તિવિહાર અથવા ચઉવિહારવાળા હોય, અને રાત્રિના પચ્ચક્ખાણો, પોરિસી વગેરે, પુરિમુદ્ધ વગેરે, અને એકાશન વગેરે પચ્ચક્ખાણો, શ્રાવકોને દુવિહાર, તિવિહાર અથવા ચઉવિહાર હોય. ॥ ૧૨ ॥

ચ્ચુહપસમચ્ચમેગાગી, આહારિ વ ંદે વા સાયં ।

ચ્ચુહિઓ વ ચ્ચિવઙ્ગ કુદ્ધે, જં પંકુવમં તમાહારો ॥ ૧૩ ॥

ચાર પ્રકારનો આહાર

એકલો પદાર્થ ક્ષુધા શમાવવામાં સમર્થ હોય અથવા આહાર સાથે ભળેલો હોય અથવા સ્વાદ આપતો હોય અથવા કાદવ સરખો હોવા છતાં પણ ભૂખ્યો થયેલો માણસ પેટમાં જે ઉતારી જાય તે આહાર ગણાય. ॥ ૧૩ ॥

અસણે મુગ્ગોઅણ-સત્તુ મંડ-પય-ચ્ચજ્જ-રબ્બ-કંદાઈ ।

પાણે કંજિય-જવ-કચર-કક્કહોદગ સુરાઙ્ગ જલં ॥ ૧૪ ॥

અશનમાં-મગ, ઓદન, સાથવો, માંડા, દૂધ, ખાજાં, વગેરે; ખાદ્ય, રાબ અને કંદ વગેરે; અને પાનમાં-કાંજીનું, જવનું, કેરાનું, કાકડીનું પાણી, તથા મદિરા, વગેરેનું પાણી છે. ॥ ૧૪ ॥

ચ્ચાઙ્ગમે ભત્તોસ ફલાઽઽઙ્ગ, સાઙ્ગમે સુંઠિ-જીર-અજમાઈ ।

મહુ ગુલ તંબોલાઈ, અણહારે મોઅ નિંબાઙ્ગ ॥ ૧૫ ॥

પાદિમમાં-ભુંજેલાં ધાન્ય અને ફળ વગેરે, સ્વાદિમમાં-સુંઠ, જીરું,
અજમો વગેરે, તથા મધ, ગોળ, પાન, સોપારી વગેરે અને અણાહારીમાં
મૂત્ર, લીંબડો વગેરે છે. ॥ ૧૫॥

દો નવકારિ છ પોરિસિ, સગ પુરિમઢ્ઢે ડગાસણે અદુ ।

સત્તેગઠાણિ અંબિલિ; અદુ પણ ચડત્થિ છપ્પાણે ॥ ૧૬ ॥

નવકારશીમાં બે, પોરિસીમાં છ, પુરિમઢ્ઢમાં સાત, એકાશનમાં આઠ,
એકલઠાણમાં સાત, આયંબિલમાં આઠ, ઉપવાસમાં પાંચ અને પાણસમાં
છ આગાર છે. ॥ ૧૬॥

ચડ ચરિમે ચડભિગ્ગહિ, પણ પાવરણે નવદુ નિવ્વીએ ।

આગારુક્ષિત્તવિવેગ-મુત્તું દવવિગડ નિયમિદુ ॥ ૧૭ ॥

ચરિમમાં ચાર, અભિગ્ગહમાં ચાર, પ્રાવરણમાં પાંચ, અને નીવિમાં
નવ અથવા આઠ આગાર છે. ત્યાં દ્રવવિગઠના ત્યાગમાં
“ઉક્ષિત્તવિવેગેણ” આગાર છોડીને બાકીના આઠ છે. ॥ ૧૭॥

અન્ન સહ દુ નમુકારે અન્ન સહ પ્પચ્છ દિસ ય સાહુ સવ્વ ।

પોરિસિ છ સદ્ધુપોરિસિ, પુરિમઢ્ઢે સત્ત સમહત્તરા ॥ ૧૮ ॥

અન્ન સહસ્સાગારિઅ આડંટણ ગુરુ અ પારિ મહ સવ્વ ।

એગ-બિયાસણિ અદુ ડ સગ ડગઠાણે અડંટ વિણા ॥ ૧૯ ॥

નવકારશીમાં અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં એ બે; પોરિસીમાં
ને સાઢપોરિસીમાં અન્ન૦ સહ૦ પચ્છન્ન૦ દિસામો૦ સાહુવ૦ સવ્વસમા૦
છ, અને પુરિમઢ્ઢમાં મહત્તરા૦ સહિત સાત આગારો છે. ॥ ૧૮॥

એકાસન અને બિઆસણમાં અન્નત્થ૦ સહસા૦ સાગારિઆ૦
આઉંટણ૦ ગુરુઅબ્બુ૦ પારિક્કા૦ મહત્તરા૦ અને સવ્વસમાહિ૦ એ આઠ
અને એકલઠાણામાં “આઉંટણપસારેણં” વિના સાત આગારો છે. ॥ ૧૯॥

અન્ન સ્સહ લેવા ગિહ ઉક્ષિત્ત પહુચ્ચ પારિ મહ સવ્વ ।

વિગઈ નિવ્વિ નવ પડુચ્ચ-વિણુ અંબિલે અદુ ॥ ૨૦ ॥

વિગઈ અને નીવિમાં અન્નત્થણાં સહસાં લેવાલેવેં ગિહત્થસં
ઉક્ખિત્તવિવેં પુડુચ્ચં પારિક્કાં મહત્તરાં સવ્વસમાહિં એ નવ, અને
આયંબિલમાં પુડુચ્ચમકિંમએણં વિના આઠ આગાર છે. ॥ ૨૦॥

અન્ન સહ પારિ મહ સવ્વ પંચ ચ્ચમ(વ)ણે છ પાણિલેવાઈ ।

ચત્ત ચરિમંગુદ્ઢાઈ-ડભિગ્ગહિ અન્ન સહ મહ સવ્વ ॥ ૨૧॥

ઉપવાસમાં અન્નત્થણાં સહસાં પારિક્કાં મહત્તરાં સવ્વસમાહિં
એ પાંચ. પાણસમાં લેવેણ વા આદિ છે, તથા ચરિમમાં, અંગુક્કસહિયં
વગેરેમાં, અને અભિગ્ગહમાં અન્નત્થણાં સહસાં મહત્તરાં
સવ્વસમાહિં એ ચાર આગાર છે. ॥ ૨૧॥

દુદ્ધ-મહુ-મજ્જ-તિલ્લં, ચત્તરો દવવિગઈ ચત્તર પિંડદવા ।

ઘય-ગુલ-દહિયં-પિસિયં, મક્કલ્લણ-પક્કન્ન દો પિંડા ॥ ૨૨॥

દૂધ-મધ-મદિરા ને તેલ એ ચાર દ્રવ વિગઈ, ઘી-ગોળ-દહિ ને માંસ
એ ચાર પિંડદ્રવ વિગઈ, તથા માખણ અને પક્વાત્ર એ બે પિંડ વિગઈ
છે. ॥ ૨૨॥

પોરિસિ-સદ્ઢુ-અવદ્ઢુ દુ-ભત્ત-નિવ્વિગઇ પોરિસાઇ સમા ।

અંગુદ્ઢુ-મુદ્ઢિ-ગંઠી-સચિત્ત-દવ્વાઇડભિગ્ગહિયં ॥ ૨૩॥

પોરિસી અને સાદ્ઢુપોરિસીમાં, અવદ્ઢુમાં, બિયાસણામાં, આયંબિલમાં
પોરિસી [પુરિમદ્ઢ, એકાસણું, નીવિ] વગેરે પ્રમાણે હોય છે. અંગુદ્ઢુ-
મુદ્ઢિ-ગંઠિસહિત્ત સચિત્ત દ્રવ્યાદિક અને અભિગ્ગહમાં પણ સરખા હોય
છે ॥ ૨૩॥

વિસ્સરણમણાભોગો સહસાગારો સયં મુહુ-પવેસો ।

પચ્છન્ન-કાલ મેહાઈ દિસિવિવજ્જાસુ દિસિમોહો ॥ ૨૪॥

અનાભોગ=ભૂલી જવું, સહસાગાર=અચાનક મોઢામાં આવી પડવું,
પચ્છન્નકાલ=વાદળાં વગેરેથી, દિગ્મોહ દિશા=ભૂલી જવી. ॥ ૨૪॥

સાહુવચણ-“અઘાડા-પોરિસિ” તણુસુત્થયા સમાહિત્તિ ।

સંઘા-ડ્ઢ-કજ્જ મહત્તર, ગિહત્થ-બન્દાઇ સાગારી ॥ ૨૫॥

સાધુવચન=“ઉઘાડા પોરિસી” શબ્દો, સમાધિ=શરીરની સ્વસ્થતા,
મહત્તર=સંઘાદિકનું કામ, સાગારિક ગૃહસ્થ, બન્દી વગેરે. ॥ ૨૫॥

આઠંટણમંગાણં ગુરુ-પાહુણ-સાહુગુરુ-અભુદ્વાણં ।

પરિઠાવણ વિહિગહિષ્ જઈણ પાવરણિ કડિ-પટ્ટો ॥ ૨૬ ॥

આકુંચન=(પ્રસારણ) શરીરનાં અંગોનું, ગુરુઅભ્યુત્થાન=ગુરુ, પ્રાધુર્ણિક
સાધુ નિમિત્તે ઊભા થવું, મુનિઓને પરિઠાવણ=વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કરેલાને
યોગ્ય રીતે પરઠવવું, અને પ્રાવરણ=ચોલપટ્ટો લેવાનો હોય. ॥ ૨૬ ॥

ખરડિય લૂહિય ડોવાઈ લેવ સંસટ્ટુ ડુચ્ચ મંડાઈ ।

ઝક્કિલ્લત્ત પિંડવિગઈણ મક્કિલ્લયં અંગુલીહિં મણા ॥ ૨૭ ॥

લેપાલેપ=ખરડાયા પછી લૂછી નાખેલી કડછી વગેરે આશ્રયી, સંસુષ્ટ=
શાક અને માંડા વગેરેને સ્પર્શ થયો હોય, ઉત્ક્રિમ=કઠણ વિગઈ મૂકીને
ઉપાડી લીધી હોય, પ્રક્ષિત=આંગળી વગેરે સ્પર્શ થયો હોય. ॥ ૨૭ ॥

લેવાડં આયામાઈ ઇયર સોવીરમચ્છમુસિણ-જલં ।

ધોયણ બહુલ સસિત્થં ઝસ્સેઈમ ઇયર સિત્થવિણા ॥ ૨૮ ॥

ઓસામણ વગેરે લેપકૃત, અલેપકૃત=કાંજી વગેરે, અચ્છ=ઉષ્મ જળ,
બહુલ=ધોવણ, સસિક્થ=ઉત્સેદિત-દાણા, આટા વગેરે સહિત, અસિક્થ=
દાણા, આટા, વગેરે રહિત ॥ ૨૮ ॥

પણ ચઝ ચઝ ચઝ દુ દુવિહ છ ભવ્વઝ દુદ્ધાઈ વિગઈ ઇગવીસં ।

તિ દુ તિ ચઝવિહ અભવ્વઝા ચઝ મહુમાઈ વિગઈ બાર ॥ ૨૯ ॥

દશ વિગઈઓ

દૂધ વગેરે છ ભક્ષ્ય વિગઈઓ-પાંચ-ચાર-ચાર-ચાર-બે અને બે
પ્રકારે, એમ એકવીસ થાય છે. મધ વગેરે ચાર અભક્ષ્ય વિગઈઓ ત્રણ-
બે-ત્રણ અને ચાર પ્રકારે એમ બાર થાય છે. ॥ ૨૯ ॥

ઝીર ઘય દહિય તિલ્લં, ગુલ પક્કનં છ ભવ્વઝ-વિગઈઓ ।

ગો-મહિસિ-ઝટ્ટિ-અય-એલગાણ પણ દુદ્ધ અહ ચઝો ॥ ૩૦ ॥

ઘયદહિયા ઉટ્ટિવિના, તિલ સરિસવ અયસિ લટ્ટ તિલ્લ ચરુ ।

દવગુડ પિંડગુડા દો, પક્કન્ન તિલ્લ ઘયતલિયં ॥ ૩૧ ॥

દૂધ-ધી-દહીં-તેલ-ગોળ અને પકવાન્ન છ ભક્ષ્યવિગઈઓ છે. ગાય,

ભેંસ-ગિંટડી-બકરી અને ઘેટીનું એમ પાંચ પ્રકારે દૂધ, હવે ચાર પ્રકારે

॥ ૩૦ ॥ ધી તથા દહીં તે ગિંટડી વિના, તલ-સરસવ-અળસી અને કસુંબી

તેલ. ઢીલો ગોળ અને કઠણ ગોળ, એમ બે પ્રકારે ગોળ. અને તેલમાં,

અને ધીમાં તળેલ પકવાન્ન. ॥ ૩૧ ॥

પયસાડિ-ખીર-પેયા-ડવલેહિ-દુદ્ધટ્ટિ દુદ્ધવિગઈગયા ।

ઙ્કવ્હુ વહુ અપ્પતંદુલ, તચ્ચુત્રંબિલસહિયદુદ્ધે ॥ ૩૨ ॥

ત્રીશ નિવિયાતાં

૧. દૂધનાં નિવિયાતાં

દ્રાક્ષ, ઘણા તથા થોડા ચોખા-ચોખાનો આટો અને ખાટા પદાર્થ

સહિત દૂધ તે પયસાડી-ખીર-પેયા-અવલેહિકા (ચટાય તેવી) રાબ,

દુગ્ધાટી દૂધ વિગઈ સંબંધી છે, ॥ ૩૨ ॥

નિબ્બંજણ-વીસંદણ-પક્કોસહિતરિય-કિટ્ટિ-પક્કઘયં ।

દહિયે કરંબ-સિહરિણિ-સલવણદહિ ઘોલ-ઘોલવડા ॥ ૩૩ ॥

૨. ધીના અને ૩. દહીંના પાંચ પાંચ નિવિયાતાં. દાઝીયું દહીંની

તર અને આટો પકવેલું ધી, ઔષધિઓ નાખીને ઉકાળેલા ધીની તરી,

કીટ્ટી અને કાંઈ નાંખીને ઉકાળેલ ધી, દહીંના-કરંબો, શિખંડ, મીઠાવાણું

દહીં, કપડે છણેલું દહીં, અને તે [છણેલું] વડાવાણું દહીં. ॥ ૩૩ ॥

તિલકુટ્ટી-નિબ્બંજણ-પક્કતિલ પક્કુસહિતરિય તિલ્લમલી ॥

સક્કર-ગુલવાણય, પાય ઁંડ અદ્ધકાઠિ ઙ્કવ્હુરસો ॥ ૩૪ ॥

૪. તેલ અને ૫. ગોળના પાંચ પાંચ નિવિયાતાં-તિલવટી, બાળેલું

તેલ, ઔષધિ નાખી ઉકાળેલું તેલ, પકવેલી ઔષધિની તરનું તેલ, અને

તેલની મલી (આ તેલના), પાંચ ગોળનાં નિવિયાતાં-તથા સાકર, ગળમાણું,

પાયો કરેલો ગોળ, ખાંડ, અને અર્ધ ઉકાળેલ શેલડીનો રસ. ॥ ૩૪ ॥

પૂરિય તવપૂઆ બીઅપૂઅ તન્નેહ તુરિયઘાણાઈ ।
ગુલહાણી જલલપ્પસિ, અ પંચમો પુત્તિકયપૂઓ ॥ ૩૫ ॥

૬. પક્વાન્નનાં પાંચ નિવિયાતાં

આખી તવીમાં સમાય તેવડા એક પૂડલા પછીનો બીજો પૂડલો, તે જ સ્નેહમાંનો ચોથો વગેરે ઘાણ, ગોળઘાણી; જળલાપસી, અને પાંચમો-પોતું દઈ તળેલો પૂડલો. ॥ ૩૫ ॥

દુદ્ધ દહી ચડરંગુલ, દવગુલ ઘય તિલ્લ એગ ભત્તુવરિ ।
પિંડગુડમક્ષણાણં, અદ્વા-ડ્ડમલયં ચ સંસદ્ધં ॥ ૩૬ ॥

૭. સંસૃષ્ટ દ્રવ્ય

પાવાની વસ્તુ ઉપર દૂધ અને દહીં ચાર આંગળ, ઢીલો ગોળ-ઘી અને તેલ એક-એક આંગળ હોય, કઠણ ગોળ અને માખણના પીલુના મહોર જેવડા કકડા હોય તો સંસૃષ્ટ. [કહેવાય] ॥ ૩૬ ॥

દવ્વહયા વિગઈ વિગઈ-ગય પુણો તેણ તં હયં દવ્વં ।
ઉદ્ધરિણે તત્તમિ ય, ઉક્કિદ્ધદવ્વં ઇમં ચન્ને ॥ ૩૭ ॥

નીવિયાતાનું લક્ષણ અને મતાન્તરે બીજું નામ.

દ્રવ્યથી હણાયેલી વિગઈ, અને તે કારણથી તે વડે હણાયેલું દ્રવ્ય, તળતાં વધેલું ઘી વગેરે, તેમાં નાંખેલું તે દ્રવ્ય પણ નીવિયાતું છે. બીજા આચાર્ય ભગવંતો એને ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્ય કહે છે. ॥ ૩૭ ॥

તિલસક્કુલિ વરસોલાઈ રાયણંબાઈ દક્ષવાણાઈ ।
ડોલી તિલ્લાઈ ઈય સરસુત્તમદવ્વ લેવકડા ॥ ૩૮ ॥

સરસોતમ દ્રવ્ય

તલસાંકળી, વરસોલાં વગેરે, રાયણ અને કેરી વગેરે, તથા દ્રાક્ષનું પાણી વગેરે, ડોળીયું અને તેલ વગેરે, એ સરસ-ઉત્તમ દ્રવ્ય અને લેપકૃત કહેવાય છે. ॥ ૩૮ ॥

વિગઈગયા સંસદ્ધા, ઉત્તમદવ્વા ય નિવ્વિગઈયંમિ ।
કારણજાયં મુત્તું, કપ્પંતિ ન ભુત્તું જં વુત્તં ॥ ૩૯ ॥

નીવિયાતાં, સંસૃષ્ટઃ અને ઉત્તમ દ્રવ્યોની કલ્પ-અકલ્પતા.

નીવિમાં-નીવિયાતાં, સંસૃષ્ટ દ્રવ્યો. અને ઉત્તમ દ્રવ્યો કોઈ ખાસ કારણ હોય તે સિવાય ખાવાં ન કલ્પે, કેમકે- કલ્પું છે કે- ॥ ૩૮ ॥

વિગઈં વિગઈંમીઓ, વિગઈંમયં જો ડ મુંજણ સાહૂ ।

વિગઈં વિગઈંમસહાવા, વિગઈં વિગઈં બલા નેઈ ॥ ૪૦ ॥

વિગઈં અને નિવિયાતાં ખાવાથી નુકશાન

દુર્ગતિથી ભય પામેલા જે મુનિરાજ વિગઈં અને નીવિયાતાં ખાય, તેથી વિકારી સ્વભાવવાળી વિગઈંઓ વિકારરૂપ હોવાથી બળાતકારે દુર્ગતિમાં લઈ જાય છે. ॥ ૪૦ ॥

કુત્તિય-મચ્છિય-ભામર, મહું તિહા કટ્ટ પિટ્ટ મજ્જ દુઆ ।

જલ-થલ-રૂગ-મંસતિહા, ઘયવ્વમક્કરણચડઅભક્કા ॥ ૪૧ ॥

ચાર અભક્ષ્ય મહાવિગઈંઓ-

કુંતા, માખી અને ભમરીનું મધ-ત્રણ પ્રકારે, કાષ્ઠ અને લોટની મદિરા-ભે પ્રકારે, જળચર, સ્થલચર અને ખેચરનું માંસ-ત્રણ પ્રકારે, તથા ઘીની પેઠે માખણ ચાર પ્રકારે છે. એ અભક્ષ્ય છે. ॥ ૪૧ ॥

મળ-વચળ-કાય-મળવચ-મળતણુ-વચતણુ-તિજોગિસગસત્ત ।

કર-કારણુમઈ દુ-તિ-જુઈ તિકાલિ સીયાલ ભંગસયં ॥ ૪૨ ॥

બે પ્રકારે પચ્ચક્ષ્પાણના ભાંગા

મન-વચન-કાયા, મન-વચન, મન-કાયા, વચન-કાયા, અને ત્રિસંયોગે; કરવું, કરાવવું, અનુમોદવું, બબ્બેના અને ત્રણેયના યોગે, સાતીયા સાત, અને ત્રણ કાળ. એકસો સુડતાલીશ ભાંગા. ॥ ૪૨ ॥

એવં ચ ઉત્તકાલે, સયં ચ મળ વચ તણૂહિં પાલણિયં ।

જાણગ-ડજાણગપાસત્તિ ભંગચડગે તિસુ અણુન્ના ॥ ૪૩ ॥

એ પચ્ચક્ષ્પાણ શાસ્ત્રમાં કહેલા કાળ પ્રમાણે અને પોતે મન-વચન-કાયાથી પાળવું, તથા-જાણ અને અજાણ પાસેથી-એમ ચાર ભાંગામાં ત્રણ ભાંગાની આજ્ઞા છે. ॥ ૪૩ ॥

फासिय पालिय सोहिय तीरिय किट्टिय आराहिय छ सुद्ध ।

पच्चक्खाणं फासिय, विहिणोचियकालि जं पत्तं ॥ ४४ ॥

पय्यक्खाणनी छ शुद्धिओ

स्पर्शित-पालित-शोधित-तीरित-कीर्तित अने आराधित अे छ शुद्धि छे अने विधिपूर्वक जे पय्यक्खाण योग्य वખते लीधुं डोय ते स्पर्शित. ॥ ४४ ॥

पालिय पुणपुण सरियं सोहिय गुरुदत्तसेसभोयणओ ।

तीरिय समहियकाला, किट्टिय भोयणसमयसरणा ॥ ४५ ॥

वारंवार संभार्युं डोय-ते पालित, गुरु मछाराजने व्छोराव्या पछी वधेलानुं भोजन, ते शोधित, कंछक अधिक काण थवा देवो ते तीरित, अने भोजन वખते संभारवुं ते कीर्तित. ॥ ४५ ॥

इय पडियरियं आराहियं तु अहवा छ सुद्धि सदहणा ।

जाणण विणयण्णुभासण, अणुपालण भावसुद्धि-त्ति ॥ ४६ ॥

अे प्रमाणे बराबर जाणवेलुं ते आराधित, अथवा पय्यक्खाण [तरइ] श्रद्धा-जाणपणुं-विनय-अनुभाषण-अनुपालन अने भाव शुद्धि अे प्रकारे छ शुद्धिओ छे. ॥ ४६ ॥

पच्चक्खाणस्स फलं, इहपरलोए य होइ दुविहं तु ।

इहलोए धम्मिलाई, दामन्नगमाइ परलोए ॥ ४७ ॥

अे प्रकारनुं इण

आ लोकमां अने परलोकमां अेम अे प्रकारे पय्यक्खाणनुं इण छे. तेमां आ लोकमां धम्मिलकुमार अने परलोकमां दामन्नक वगरे. ॥ ४७ ॥

पच्चक्खाणमिणं सेविऊण भावेण जिणवरुद्धिं ।

पत्ता अणंत जीवा, सासयसुक्खं अणाबाहं ॥ ४८ ॥

श्री जिनेश्वर भगवंतोअे उपदेशेल आ पय्यक्खाणने भावपूर्वक आदरीने अनन्त ज्जवो बाधारहित शाश्वत सुभ पाय्या छे. ॥ ४८ ॥

